

KONUR AF ERLENDUM UPPRUNA

HVAR KREPPIR AÐ?

Unnur Dís Skaptadóttir
Kristín Loftsdóttir

HÁSKÓLI ÍSLANDS

MOBILITES &
TRANSNATIONAL
ICELAND

Stjórnarráð Íslands
Félagsmálaráðuneytið

KONUR AF ERLENDUM UPPRUNA

HVAR KREPPIR AÐ?

Unnur Dís Skaptadóttir og Kristín Loftsdóttir

Skýrsla unnin fyrir félagsmálaráðuneytið

KONUR AF ERLENDUM UPPRUNA – HVAR KREPPIR AÐ?

Höfundar og ritstjórar: Unnur Dís Skaptadóttir og Kristín Loftsdóttir, Háskóla Íslands

Þátttaka í gerð skýrslu:

Brynja Elísabeth Halldórsdóttir, Elísabet Dröfn Kristjánsdóttir, Elva Björt Stefánsdóttir,
Erla S. Kristjánsdóttir, Flora Tietgen, Guðbjörg Ottósdóttir, Hulda Guðmunda Óskarsdóttir,
Jón Ingvar Kjarran, Linda Rós Eðvarðsdóttir, Mår Wolfgang Mixa, Randi W. Stebbins, Rannveig Gústafsdóttir,
Sunna Kristín Símonardóttir, Susan E. Gollifer, Telma Velez, Þóra Christiansen

Skýrsla unnin fyrir félagsmálaráðuneytið 2019

Prentvinnsla: Prentmet Oddi

© Texti: Höfundar

© Mynd: Eggert Jóhannesson, Morgunblaðið

Öll réttindi áskilin

Forsíðumynd: Kvænnafrídagurinn við Arnarhól

ISBN 978-9935-9477-4-1

Efnisyfirlit

1. Inngangur	5
1.1. Gagnaöflun	5
1.2. Uppbygging skýrslu og þakkir	7
2. Samantekt niðurstaðna – hvar kreppir að?	9
Aðgengi kvenna af erlendum uppruna að íslensku samfélagi og þátttaka	9
Vinnumarkaður	10
Fordómar	10
Viðkvæm staða og ofbeldi	11
Menntun	11
Húsnæði	12
Almennt um rannsóknir	12
3. Fyrirliggjandi þekking	13
3.1. Almennt yfirlit	13
3.2. Þátttaka í íslensku samfélagi	14
3.3. Staða á vinnumarkaði	17
3.3.1. Hindranir á vinnumarkaði	18
3.4. Viðhorf og fordómar	20
3.4.1. Múslímar í íslensku samfélagi	21
3.4.2. Flóttafólk – flóttakonur	22
3.5. Ofbeldi	23
3.5.1. Mansal á Íslandi	24
4. Fyrirliggjandi töluleg gögn	27
4.1. Atvinnuþátttaka kvenna af erlendum uppruna á íslenskum vinnumarkaði	27
4.1.1. Fjöldi starfandi í atvinnugreinum eftir kyni og uppruna	31
4.1.2. Atvinnuleysi kvenna af erlendum uppruna á íslenskum vinnumarkaði: Fólk með erlent ríkisfang – innflytjendur	33
4.1.3. Ofmenntun kvenkyns innflytjenda á íslenskum vinnumarkaði	36
4.1.4. Vinnutími og fyrirkomulag vinnunnar	37
4.2. Ástand húsnæðis og húsnæðiskostnaður eftir uppruna og kyni 2008–2016	41
4.3. Fjöldi brautskráðra kvenna með erlendan bakgrunn úr framhaldsskólum og háskólum	45
4.4. Upplifun öryggis hjá kvenkyns innflytjendum	48
4.5. Þolendur ofbeldis meðal kvenna af erlendum uppruna	49
4.6. Flóttafólk og umsóknir um alþjóðlega vernd	50
5. Greining rýnihópa- og einstaklingsviðtala	53
5.1. Þátttaka í íslensku samfélagi	53
5.1.1. Íslenskukunnátta – tungumálið sem hindrun	54
5.1.2. Ósýnileiki – aðild	55

5.2. Staða á vinnumarkaði	58
5.3. Menntun – aðgengi að menntun	60
5.4. Fordómar	61
5.5. Viðkvæmir hópar kvenna	62
5.5.1. Konur frá löndum utan Evrópu	62
5.5.2. Eldri konur	63
5.5.3. Konur í ofbeldissamböndum	64
5.6. Valdefling	65
6. Samantekt niðurstaðna og umræður	67
7. Hagnýtar ábendingar	71
Aðgengi kvenna af erlendum uppruna að íslensku samfélagi	71
Íslenskunám	72
Vinnumarkaður	72
Fordómar	73
Viðkvæm staða og ofbeldi	74
Menntun	74
Húsnæðismál	75
Rannsóknir og samráð	75
Fjölbreytileiki	75
8. Viðauki A: Innsýn í rannsóknir á stöðu kvenna af erlendum uppruna	77
8.1. Rannsókn á húsnæðisaðstæðum innflytjenda	77
8.2. Háskólamenntaðar konur sem tilheyra sýnilegum minnihlutahópum á íslenskum vinnumarkaði	80
8.3. Líðan erlendra kvenna á íslenskum vinnumarkaði	83
8.4. Kortlagning á reynslu kvenna af erlendum uppruna af ofbeldi í nánum samböndum og á vinnustöðum	85
8.5. Konur sem sótt hafa um alþjóðlega vernd á Íslandi	87
9. Viðauki B: Skilgreiningar á hugtökum stofnana	89
9.1. Skilgreining Hagstofu á hugtökunum innflytjendur og innlendir	89
9.2. Skilgreiningar Hagstofu á gögnum í kafla 4.1. – Atvinnuþátttaka kvenna af erlendum uppruna á íslenskum vinnumarkaði	89
9.3. Skilgreining á gögnum í kafla 4.1.1. – Fjöldi starfandi í atvinnugreinum eftir kyni og uppruna	90
9.4. Skilgreiningar úr kafla 4.2. – Ástand húsnæðis og húsnæðiskostnaðar eftir bakgrunni og kyni 2008–2016	91
9.5. Skilgreiningar í kafla 4.3. – Fjöldi brautskráðra kvenna með erlendan bakgrunn úr framhaldsskólum og háskólum	92
9.6. Skilgreiningar í kafla 4.4. – Upplifun öryggis hjá kvenkyns innflytjendum	92
Aftanmálgreinar	93
Heimildaskrá	95

1. Inngangur

Skýrslan *Konur af erlendum uppruna – hvar kreppir að?* er unnin af Unni Dís Skaptadóttur og Kristínu Loftsdóttur, prófessorum í mannfræði við Háskóla Íslands, fyrir félagsmálaráðuneytið. Verkefnið er unnið í samstarfi við öndvegisverkefnið Hreyfanleiki og þverþjóðleiki á Íslandi sem Unnur Dís og Kristín leiða ásamt Sigurjóni B. Hafsteinssyni. Tilfni verkefnisins eru þær aðstæður sem konur af erlendum uppruna lýstu í frásögnum sínum í tengslum við #Metoo árið 2018. Þar kom meðal annars fram að þær höfðu upplifað mismunun á vinnustað og í opinberu rými á Íslandi. Í framhaldinu leitaði félagsmálaráðuneytið til skýrsluhöfunda um að vinna úttekt á stöðu kvenna af erlendum uppruna og athuga hvar kreppir að.

Megintilgangur þessarar úttektar er að greina helstu hindranir sem konur af erlendum uppruna mæta í íslensku samfélagi, svo og að kortleggja stöðu þekkingar á aðstæðum kvenna af erlendum uppruna og nýta niðurstöðurnar til ítarlegri rannsókna, stefnumótunar og aðgerða. Úttektin dregur saman rannsóknir á sviðinu á síðustu árum, greinir töluleg gögn sem varpa ljósi á stöðu erlendra kvenna og byggir á viðtölum við aðila sem hafa innsýn í málaflökkinn. Tímaramminn fyrir gerð skýrslunnar var stuttur, sem skýra má af því að ráðuneytið vildi fylgja eftir fljótt og markvisst þeim skilaboðum sem fram komu í kjölfar #Metoo-frásagnanna með því að fá yfirlit yfir áskoranir, einkum varðandi stöðu kvenna af erlendum uppruna.

1.1. Gagnaöflun

Í samningi um gerð skýrslunnar var gert ráð fyrir að gagnaöflun fyrir úttektina yrði þrenns konar: 1) Yfirlit yfir stöðu þekkingar eins og hún endurspeglast í nýlegum rannsóknum, 2) greining á fyrirliggjandi tölfræðigögnum og 3) viðtöl við aðila sem hafa reynslu og innsýn í málaflökkinn.

Markmið yfirlitsins yfir stöðu þekkingar er að skapa aðgengilegt yfirlit yfir helstu rannsóknir á þessu sviði og draga fram hvar vantar upp á þekkingu sem nýta má til stefnumótunar og aðgerða þessum hópi til handa. Sú samantekt byggir á fræðilegum greinum, skýrslum og meistaraþrófsritgerðum. Til að gera umræðuna hnitmiðaðri er fyrst og fremst lögð áhersla á rannsóknir gerðar á Íslandi en tilvísunum í erlendar rannsóknir er stillt í hóf. Lögð er áhersla á rannsóknir sem framkvæmdar hafa verið frá árinu 2010, með það fyrir augum að yfirlitið dragi fyrst og fremst fram stöðuna í dag.

Í greiningu á tölulegum upplýsingum sem geta varpað ljósi á stöðu kvenna af erlendum uppruna var unnið úr fyrirliggjandi gögnum, meðal annars frá Vinnumálastofnun, Hagstofu Íslands, Kvennaathvarfinu og Útlendingastofnun. Hafa þarf í huga ólíkt eðli þessara stofnana og að þær hafa mismunandi markmið með söfnun upplýsinga. Í umfjöllun Vinnumálastofnunar um erlent starfsfólk er til dæmis fjallað um erlenda ríkisborgara sem starfa hérlandis en í gögnum sem notuð eru frá Hagstofu Íslands er ekki eingöngu vísað til erlendra ríkisborgara heldur einnig til innflytjenda, sem margir hafa íslenskan ríkisborgararétt. Hagstofan notar hugtakið innflytjendur yfir einstaklinga sem eru fæddir erlendis, eiga foreldra sem eru báðir

fæddir erlendis og eiga því til viðbótar afa og ömmur sem eru fædd erlendis. Aðrir eru flokkaðir sem innlendir, þar með talið þeir einstaklingar sem eru fæddir erlendis en eiga annað foreldrið innlent eða báða foreldra, svo og börn innflytjenda fædd á Íslandi (stundum kölluð annarrar kynslóðar innflytjendur). Hagstofan hefur byggt upp gagnagrunn þar sem vinna má út frá upplýsingum um ólíkan uppruna en fyrirliggjandi gögn Vinnumálastofnunar byggjast einungis á ríkisfangi og vísa því til erlendra og íslenskra ríkisborgara. Í skýrslunni eru að öllu jöfnu notuð þau hugtök sem notuð eru í viðkomandi gögnum. Þetta er mikilvægt til að það sé skýrt við hvaða hópa er átt í hvert sinn. Ekki verður nákvæmlega farið í útskýringar á öllum hugtökum en í viðauka skýrslunnar (9. kafli) er nánar farið yfir skilgreiningar stofnananna sjálfra á lykilhugtökum í öflun tölfræðilegra gagna.

Viðtöl voru tekin við ólíka aðila sem hafa með einum eða öðrum hætti komið að málefnum kvenna af erlendum uppruna vegna starfs eða félagastarfsemi. Markmið viðtalanna var að fá innsýn í þá þætti sem hafa áhrif á stöðu þeirra á Íslandi í samtímanum og hvaða þættir ráða mestu um það hvar kreppir að. Viðtölin voru tekin við 19 þátttakendur í þremur rýnihópum. Þar sem ekki tókst að fá alla í rýnihópaviðtöl voru einnig tekin sex viðtöl við einstaklinga. Viðmælendur voru því 25 talsins. Rætt var við valda þátttakendur meðal kvenna af erlendum uppruna, aðila frá Reykjavíkurborg og nokkrum öðrum sveitarfélögum og aðila frá mismunandi samtökum og stofnunum. Rýnihópar henta vel þegar safna þarf greinargóðum upplýsingum á skömmum tíma og fá innsýn í ákveðin afmörkuð málefni. Markmið með rýnihópum er að fá fólk til að ræða ákveðin málefni frá sínum sjónarhóli og fá þannig fram ólíka reynslu þess og þekkingu. Tilgangurinn með þessum rýnihópaviðtölum og einstaklingsviðtölum var ekki að alhæfa um stærri hóp út frá því sem fram kom heldur fyrst og fremst að fá innsýn í hugmyndir þátttakenda og reynslu í tengslum við viðfangsefnið, eins og almennt á við þegar eigindlegar rannsóknir eru gerðar.

Markmiðið með vali á þátttakendum í rýnihópum var að fá fram viðhorf og reynslu tveggja hópa sem skarast og eru ólíkir innbyrðis: a) Kvenna af erlendum uppruna sem hafa vegna eigin reynslu og þátttöku á ýmsum vettvangi samfélagsins fengið innsýn í málefnið og b) annarra einstaklinga sem á mismunandi hátt hafa komið að þessum málaflokki í tengslum við störf sín og þátttöku í félagasamtökum. Þátttakendur í einstaklings- og rýnihópaviðtölum voru því annars vegar konur af erlendum uppruna sem hafa verið virkar á ýmsum vettvangi samfélagsins, svo sem í stjórnámálum og atvinnulífi, eða virkar í ýmsum samtökum og hafa sumar hverjar komið fram fyrir hönd þeirra. Hins vegar tóku þátt í einstaklings- og rýnihópaviðtölum fulltrúar frá eftirfarandi stofnunum og sjálfbóðaliðasamtökum: WOMEN, Rauða krossi Íslands, Alþýðusambandi Íslands, Stígamótum, Birkihlíð, Kvennaathvarfinu, Vinnumálastofnun, Mannréttindaskrifstofu Reykjavíkur, Fjölmenningssetri og Alþjóðastofu á Akureyri. Viðtal var tekið við konu sem tekur þátt í starfi í mosku í Reykjavík og við tvær konur sem starfa fyrir þjóðkirkjuna. Einnig tóku þátt í viðtölum einstaklingar sem hafa tengst málefnum innflytjenda í sínu bæjarfélagi og hafa komið að íslenskukennslu og öðrum námskeiðum fyrir innflytjendur. Flestir þátttakendur komu frá höfuðborgarsvæðinu en einnig frá fimm sveitarfélögum á landsbyggðinni.

Áður en viðtölin fóru fram var viðmælendum kynnt verkefnið og markmið viðtalanna. Í rýnihópunum spurðu rannsakendur ekki beinna spurninga heldur lögðu fram málefni sem þeir hefðu áhuga á að fá umræðu um, svo sem almennt um stöðu erlendra kvenna á Íslandi, um stöðu þeirra á vinnumarkaði, um þátttöku kvenna af erlendum uppruna í samfélaginu og sýnileika þeirra, og um #Metoo. Reynt var að ýta undir að þátttakendur sjálfir gætu komið fram með þau atriði sem þeir töldu mikilvæg í þessu sambandi. Í einstaklingsviðtölunum sex voru þátttakendur spurðir um sömu efni og rætt var um í rýnihópunum og þeir beðnir að láta

Í ljós reynslu sína af þeim, útskýra viðhorf sín til stöðu kvenna af erlendum uppruna og hvar kreppti að. Viðtölin voru tekin upp og afrituð með samþykki þátttakenda. Eftir afritun var farið vandlega yfir hvert viðtal og þau þemagreind. Öllum þátttakendum var heitið trúnaði og nafnleynd og að niðurstöður skýrslunnar yrðu gerðar ópersónugreinanlegar, meðal annars með því að nöfn þeirra yrðu ekki sýnileg. Íslenskt samfélag er lítið og nokkrir viðmælendur lýstu áhyggjum sínum af því að hægt væri að þekkja þá út frá ummælum sínum. Í úrvinnslu gagna hefur á markvissan hátt verið reynt að minnka líkurnar á slíku með því að tilgreina að takmörkuðu leyti úr hvaða rýnihóp tiltekna tilvísanir í viðtölin koma. Fyrir marga væru niðurstöðurnar gagnlegri ef betur væri gerð grein fyrir bakgrunni einstaklinganna en trúnaður við viðmælendur hefur hér forgang.

1.2. Uppbygging skýrslu og þakkir

Skýrslan skiptist í ellefu kafla með þessum inngangi, sem er fyrsti kafli hennar. Annar kafli dregur saman helstu niðurstöður skýrslunnar. Þriðji kafli er úttekt á nýlegum rannsóknum sem geta gefið vísbindingar um hvað þarf að rannsaka nánar. Fjórði kafli er stutt greining á fyrirbyggjandi tölulegum gögnum sem varpað geta ljósi á stöðu kvenna af erlendum uppruna. Fimmte kafli fjallar um niðurstöður eigindlegra rýnihópaviðtala og einstaklingsviðtala. Í sjötta kafla eru umræður um niðurstöður skýrslunnar og í sjöunda kafla eru settar fram tillögur um nánari rannsóknir og úrbætur. Í viðauka A í áttunda kafla má svo finna fimm stuttar kynningar á niðurstöðum nokkurra rannsókna sem gerðar hafa verið á síðustu árum og fjalla á einn eða annan hátt um líf og stöðu kvenna af erlendum uppruna. Níundi kafli inniheldur viðauka B þar sem, eins og fyrr er sagt, er gerð grein fyrir þeim skilgreiningum sem voru nýttar í fjórða kafla og stofnanir nota í söfnun á tölulegum gögnum. Aftast er síðan listi yfir aftanmálgreinar og heimildaskrá.

Auk Unnar Dísar Skaptadóttur og Kristínar Loftsdóttur komu að gagnaöflun og greiningu dr. Sunna Kristín Símonardóttir félagsfræðingur, sem aðstoðaði við úttekt á stöðu rannsókna og þekkingar á sviðinu, Már Wolfgang Mixa, lektor í fjármálum við Háskólann í Reykjavík, sem aðstoðaði við úrvinnslu, framsetningu tölfræðilegra gagna og töflugerð, Hulda Guðmunda Óskarsdóttir, doktorsnemi í viðskiptafræði, sem aðstoðaði við öflun tölfræðilegra gagna, úrvinnslu þeirra og töflugerð, svo og Elva Björt Stefánsdóttir, meistaranemi í mannfræði, og Elísabet Dröfn Kristjánsdóttir, MA í mannfræði, sem aðstoðuðu við einstaklingsviðtöl, sáu um afritun, aðstoðuðu við greiningu á rýnihópaviðtölunum og fóru yfir skýrslu og heimildaskrár. Einnig lásu Guðbjörg Ottósdóttir og Guðný Gústafsdóttir yfir skýrsluna og komu með gagnlegar athugasemdir. Við viljum þakka þessum einstaklingum og viðmælendum okkar fyrir framlag þeirra.

2. Samantekt niðurstaðna – hvar kreppir að?

Í þessum kafla eru niðurstöður úr ólíkum hlutum skýrslunnar (yfirliti rannsókna, greiningu á fyrirliggjandi tölulegum gögnum og greiningu rýnihópa- og einstaklingsviðtala) dregnar saman í eina heild. Niðurstöðunum er skipt niður eftir þeim sem tengjast ólíkum sviðum íslensks samfélags og dregnar fram niðurstöður hvers þema fyrir sig.

Aðgengi kvenna af erlendum uppruna að íslensku samfélagi og þátttaka

Greining fyrirliggjandi rannsókna og viðtöl sýna að konur af erlendum uppruna hafa áhuga á að verða virkari þátttakendur í íslensku samfélagi, en að möguleikar á þátttöku í íslensku samfélagi eru oft takmarkaðir (eins sjá má í sömu gögnum og í fyrirliggjandi tölulegum gögnum):

- ▶ **Konur af erlendum uppruna skortir oft íslenskt tengslanet.**
- ▶ **Vinnudagur kvenna af erlendum uppruna er lengri en gengur og gerist á meðal kvenna á Íslandi, eins og tölfræðigögn endurspeglar. Auk þess er vinnutími þeirra óreglulegri, sem getur hamlað þátttöku í margs konar viðburðum og uppákomum.**
- ▶ **Íslenskunám**
 - ▶ Fyrirliggjandi rannsóknir og viðtöl sýna áhuga kvenna af erlendum uppruna á að læra íslensku en að oft eru takmarkaðir möguleikar á íslenskunámi vegna:
 - ▶ Tímaskorts vegna langs vinnudags og vaktavinnu.
 - ▶ Námskeiðin eru misaðgengileg, meðal annars vegna búsetu og vegna stöðu (sem innflytjendur, flóttakonur, einstaklingar er sækja um alþjóðlega vernd).
 - ▶ Námskeið nýtast konum illa sem tala hvorki íslensku né ensku.
 - ▶ Konur af erlendum uppruna hafa oft takmarkaðan aðgang að íslensku málsamfélagi.

Vinumarkaður

Konur af erlendum uppruna hafa verið mjög virkar á vinnumarkaði og hefur þátttaka þeirra lengst af verið meiri en innlendra kvenna. Staða kvenna af erlendum uppruna á vinnumarkaði er þó oft viðkvæm, eins og endurspeglast í öllum hlutum skýrslunnar.

- ▶ **Þær vinna iðulega í einhæfum láглаunastörfum.**
- ▶ **Þær eru oftar en karlar ofmenntaðar fyrir þau störf sem þær sinna.**
- ▶ **Þær eiga erfitt með að fá framgang í starfi.**
- ▶ **Þær vinna oftar en innlendar konur í vaktavinnu.**
- ▶ **Þær vinna oft langan vinnudag.**
- ▶ **Þær vinna oft að mestu með öðru fólki af erlendum uppruna.**
- ▶ **Atvinnuleysi er hærra meðal þeirra en meðal innlendra kvenna, sérstaklega meðal þeirra sem hafa erlent ríkisfang.**
- ▶ **Sumir hópar kvenna (t.d. meðal flóttakvenna) hafa litlar eða engar upplýsingar um stéttarfélög og mikilvægi þeirra í íslensku samfélagi.**

Fordómar

Fyrirliggjandi rannsóknir endurspeglar að fordómar í garð fólks af erlendum uppruna og kynþáttafordómar eiga sér langa sögu á Íslandi og birtast á margvíslegan hátt í daglegu lífi kvenna af erlendum uppruna. Þessar rannsóknir og viðtöl fyrir skýrsluna sýna að:

- ▶ **Staðalímyndir eru dregnar upp af þeim, meðal annars sem fórnarlömbum.**
- ▶ **Alhæft er um þær út frá þáttum eins og uppruna, trú eða innflytjendastöðu (innflytjandi, flóttakona o.s.frv.).**
- ▶ **Atbeini þeirra og fjölbreytileiki er lítt sýnilegur sem og að þær eru oft ekki sýnilegar í opinberu rými.**
- ▶ **Fordómar geta komið í veg fyrir að einstaklingum finnist þeir vera hluti af samfélaginu og einnig vakið ótta við að vera sýnilegir í samfélaginu.**

Viðkvæm staða og ofbeldi

Rannsóknnum á stöðu innflytenda á Íslandi hefur fjölgað á síðustu árum. Skortur er þó á ýtarlegri rannsóknnum á mögulegu ofbeldi sem konur af erlendum uppruna verða fyrir og birtingarmyndum þess. Þetta var ítrekað í viðtölum sem tekin voru vegna þessarar skýrslu.

- ▶ **Viðkvæm staða er meðal annars vegna tengslaleysis á Íslandi og hve háðar þær geta verið íslenskum eiginmanni um dvalarleyfi.**
- ▶ **Tölulegar upplýsingar frá lögreglunni og aðilum sem koma að vinnu með þolendum ofbeldis sýna hærra hlutfall meðal kvenna af erlendum uppruna.**
- ▶ **Rannsóknir sýna að konur af erlendum uppruna vita oft ekki af þeim úrræðum sem þeim standa til boða, t.d. hvað varðar kynferðisofbeldi.**
- ▶ **Rannsóknir gefa til kynna aukningu mansals og vændis á Íslandi.**
- ▶ **Mikilvægt er að gögn séu til sem sýna fjölbreytileika kvenna og hvaða hópar eru sérlega útsettir fyrir ofbeldi.**

Menntun

Töluleg gögn sýna að konur af erlendum uppruna nýta síður menntun sína í starfi en karlar af erlendum uppruna, en þær bæta í meira mæli við menntun sína en karlar eftir að til Íslands er komið. Rýnihópaviðtöl og aðrar rannsóknir endurspeglu þetta einnig.

- ▶ **Fleiri kvenkyns innflytjendur útskrifast úr framhaldsskólum en karlkyns innflytjendur.**
- ▶ **Á síðustu árum hafa að jafnaði fleiri kvenkyns innflytjendur útskrifast með viðbótarstig á framhaldsskólastigi en karlkyns innflytjendur.**
- ▶ **Fleiri innflytjendakonur en innflytjendakarlar útskrifast úr háskólum á Íslandi en þó útskrifast fleiri karlar úr hópi innflytjenda með doktorspróf.**
- ▶ **Viðtöl sýna sértæka erfiðleika kvenna sem koma frá löndum þar sem aðgengi þeirra að menntun er takmarkað og þeirra sem þurftu að hætta í námi vegna aðstæðna í upprunalandi.**
- ▶ **Rannsóknir og rýnihópar endurspeglu mikilvægi góðs stofnanalegs stuðnings við viðkvæma hópa hvað varðar menntun.**

Húsnæði

Á síðastliðnum árum hefur umræða um minkandi aðgengi að eigin húsnæði og leiguhúsnæði verið mikil í íslensku samfélagi. Rannsóknir og töluleg gögn sýna að sérstaklega þarf að huga að stöðu kvenna af erlendum uppruna á húsnæðismarkaði, sem er á margan hátt viðkvæm.

- ▶ **Hlutfallslega fleiri innflytjendur upplifa að þeir búi þröngt samanborið við innlenda einstaklinga. Innflytjendakonur upplifa í meiri mæli en innlendar konur að þær búi þröngt.**
- ▶ **Hæsta hlutfallið á leigumarkaði er meðal innflytjendakarla en hlutfall innflytjendakvenna á leigumarkaði er hærra en hlutfall innlendra kvenna og karla.**
- ▶ **Hlutfallslega eru innflytjendakonur líklegri en aðrir hópar til að búa við íþyngjandi húsnæðiskostnað.**
- ▶ **Konur sem sækja um alþjóðlega vernd búa oft og tíðum í óhentugu húsnæði, sem ýtir undir vanlíðan þeirra og kvíða.**

Almennt um rannsóknir

Greining á viðtölum vegna rannsóknarinnar og greining á fyrirliggjandi rannsóknum gaf til kynna að:

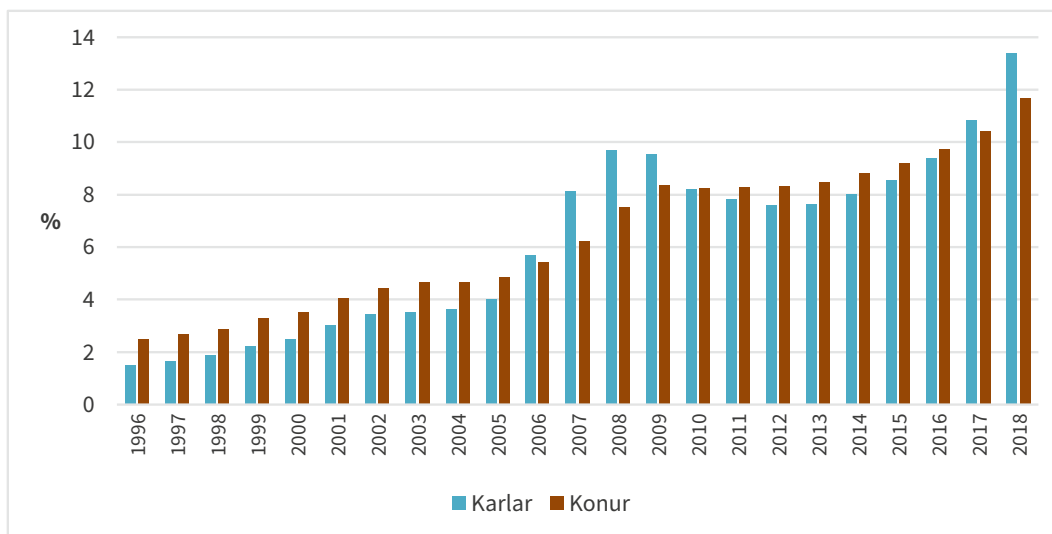
- ▶ **Rannsóknir og verkefni sem unnið er að eru ekki nægilega vel nýtt til stefnumótunar og ekki er nægileg þekking á því sem annað fræðifólk eða rannsakendur hafa gert á þessu sviði.**
- ▶ **Oft virðast fræðimenn, fagmenn og þeir sem vinna að málaflokknum ekki vita nægilega vel um störf hver annars.**

3. Fyrirliggjandi þekking

Í þessum kafla má finna samantekt á stöðu þekkingar hvað varðar nýlegar rannsóknir á stöðu kvenna af erlendum uppruna á Íslandi. Mikil gróska er í rannsóknum sem snúa að málefnum sem tengjast fólki af erlendum uppruna. Þær rannsóknir eru frá mismunandi fræðilegum sjónarhornum og varða ólík málefni sem tengjast fólksflutningum hingað til lands. Þessari úttekt er ekki ætlað að vera tæmandi heldur miðar hún fyrst og fremst að því að gefa góðar vísendingar um nýlegar rannsóknir á þessu sviði sem gefa innsýn í stöðu kvenna sem flust hafa til Íslands. Yfirlitið yfir stöðu þekkingar byrjar á stuttum almennum upplýsingum um konur af erlendum uppruna og er síðan skipt í fjögur yfirþemu sem óhjákvæmilega skarast töluvert. Þessi yfirþemu nefnast: *Þátttaka í íslensku samfélagi* (3.2.); *Staða á vinnumarkaði* (3.3.); *Viðhorf og fordómar* (3.4.); *Ofbeldi* (3.5.). Með því að flokka efnið á þennan hátt er leitast við að skýra stöðu ákveðinna málaflokka sem snerta konur af erlendum uppruna. Í byrjun hvers þema er efnið sett í víðara samhengi en sjónum síðan beint að þeim rannsóknum sem varpað geta ljósi á stöðu þessara kvenna. Umræðan hefst á stuttu almennu yfirliti yfir fólksflutninga til Íslands. Hugtök í málaflokknum, sem notuð eru í skýrslunni, eru einnig rædd stuttlega.

3.1. Almennt yfirlit

Innflytjendum hefur fjölgað mikið á Íslandi á síðustu tveimur áratugum. Fyrir þann tíma komu flestir innflytjendur frá Danmörku og öðrum vestrænum ríkjum en í lok síðustu aldar fór fólki frá Austur- og Mið-Evrópu, Asíu og fleiri heimshlutum að fjölga. Árið 2018 voru innflytjendur (skv. skilgreiningu Hagstofu Íslands: fæddir erlendis með foreldra fædda erlendis) 12,6% íbúa landsins. Mynd 1 sýnir hlutfall karl- og kveninnflytjenda af heildaríbúafjölda landsins frá 1996 til 2018. Þar má sjá að frá því að innflytjendum fór að fjölga í lok síðustu aldar og til 2005 voru konur meðal innflytjenda fleiri en karlar. Körlum fjölgaði síðan og voru þónokkuð fleiri en konur á árunum 2006 til 2009. Kvenkyns innflytjendur voru síðan fleiri en karlar allt til 2016 en síðan þá hafa karlkyns innflytjendur aftur orðið fleiri en konur (Hagstofa Íslands, e.d.-i). Stærsti hluti innflytjenda á Íslandi kemur frá löndum sem eru innan Evrópska efnahagssvæðisins og eru Pólverjar þar langfjölmennastir. Árið 1998 tóku þeir við af Dönnum sem stærsti innflytjendahópurinn og hafa verið fjölmennastir síðan. Í janúar 2018 voru Pólverjar 38,8% allra innflytjenda. Næstfjölmennastir voru Litháar, sem þá voru 5,5% innflytjenda, en þar á eftir komu Filippseyingar, sem voru þá 4% innflytjenda. Bæði meðal Pólverja og Litháa voru karlar fleiri en konur, en pólskir karlar voru 42,2% karlkyns innflytjenda og litháískir karlar 6,2%. Konur frá Póllandi voru 34,7% kvenkyns innflytjenda, konur frá Filippseyjum 5,9% og konur frá Litháen 4,8% (Hagstofa Íslands, 2018). Fjórði stærsti hópurinn kom frá Lettlandi (karlar) en síðan kom fólki frá Þýskalandi, Tælandi og Rúmeníu þar sem fjöldinn var í þessari röð. Frá Lettlandi og Rúmeníu komu fleiri karlar en konur en fleiri konur en karlar frá Þýskalandi og Tælandi (Hagstofa Íslands, e.d.).

Mynd 3.1. Innflytjendur á Íslandi, karlar og konur, 1996–2018 (Hagstofa Íslands, e.d.).

Í þessari umfjöllun er óhjákvæmilegt að nota margvísleg hugtök til þess að aðgreina þá hópa sem um ræðir. Mörg þessara hugtaka hafa verið gagnrýnd fyrir að smætta einstaklinga niður, einfalda hópa og svipta þá hvoru tveggja einstaklingseinkennum og atbeina. Hugtakið innflytjandi (e. *immigrant*; n. *innvandreri*) hefur til dæmis í töluverðan tíma verið gagnrýnt fyrir að vera mun oftari notað yfir einstaklinga sem eru útlitslega ólíkir meirihluta íbúa samfélagsins (sjá til dæmis Gullestad, 2005, bls. 29). Almennt er í dag talað um fólk sem sækir um alþjóðlega vernd í stað hugtaksins hælisleitandi. Skilin á milli hugtakanna flóttamaður og hælisleitandi eru oft umdeild og talin fela í sér undirliggjandi dóm um að sumir séu „raunverulegir“ flóttamenn og aðrir ekki. Í mörgum rannsóknum er oft almennt talað um fólk af erlendum uppruna án þess að útskýrt sé nánar hvað átt er við. Á sama tíma og leggja má áherslu á mikilvægi gagnrýnnar umræðu um hugtök, er í skýrslunni, eins og fyrr var sagt, notast við hugtök sem notuð eru í þeim heimildum sem unnið er úr. Í skýrslunni forðumst við hugtök eins og erlent vinnuafli og notum í stað þess oftast hugtakið erlent starfsfólk því að það endurspeglar betur að um er að ræða raunverulegar manneskjur. Í skýrslunni er einungis fjallað um ólíka hópa kvenna sem hafa flust til Íslands til skemmri eða lengri tíma.

3.2. Þátttaka í íslensku samfélagi

Stjórnvöld á Íslandi hafa – rétt eins og víða annars staðar – lagt áherslu á aðlögun innflytjenda að samfélaginu þrátt fyrir að ekki komi alltaf nægilega skýrt fram við hvað er átt með hugtakinu aðlögun. Íslensk stjórnvöld settu fram stefnu um aðlögun innflytjenda árið 2007. Í stefnunni er rætt um aðlögun innflytjenda en jafnframt lögð nokkur áhersla á að samfélagið þurfi að laga sig að nýjum einstaklingum. Lögð er áhersla á aðlögun sem gagnvirkt ferli en þó má benda á að í hugmyndum um aðlögun er sú hugmynd oft undirliggjandi að menning fólks af erlendum uppruna sé í eðli sínu ólík menningu viðtökulands. Þá er oft litið fram hjá því að það er ekki eingöngu menning ákveðinna þjóðríkja sem mótar hegðun og hugmyndir einstaklinga heldur eru menningarlegir þættir í flóknu sambandi við aðra þætti sem móta einstaklinga svo sem stéttarstöðu, kyn og kynhneigð (Anthias, 2012). Í stefnu Reykjavíkurborgar í málefnum innflytjenda frá árinu 2017 er meira tillit tekið til slíks margbreytileika en áður.

Eins og sjá má í stefnu stjórnvalda frá 2007 er áberandi áherslan á mikilvægi þess að innflytjendur læri íslensku og að tungumálið sé lykilatriði í aðlögun fólks af erlendum uppruna að Íslandi. Í Framkvæmdaáætlun í málefnum innflytjenda fyrir árin 2016 til 2019 er lagt til að gæði og framboð námskeiða í íslensku verði efld til að auðvelda innflytjendum þátttöku í íslensku samfélagi. Þessi áhersla á aukna íslenskukennslu er mikilvæg en fólk þarf einnig að fá tækifæri til að nota íslenskuna. Upplifanir margra sem sótt hafa íslenskunámskeið er að erfitt sé að fá aðgang að íslensku málsamfélagi; einnig að kröfur um tungumálakunnáttu geti í reynd virkað sem ákveðin hindrun sem standi í vegi fyrir þátttöku þeirra og því að tilheyra íslensku samfélagi. Í mörgum tilfellum vinna þessir einstaklingar mestmegnis með öðrum innflytjendum og hafa því fá tækifæri til að æfa sig í íslensku eða auka við þekkingu sína á íslensku (Skaptadóttir og Innes, 2017).

Í umræðunni hér um þátttöku í íslensku samfélagi er lögð áhersla á íslenskukennslu – bæði vegna þess að það var fyrirferðarmikið umræðuefni í rýnihópum og þess að mikilvægi íslenskukunnáttu og íslenskunáms er áberandi þema í niðurstöðum rannsókna á stöðu innflytjenda í íslensku samfélagi (Unnur Dís Skaptadóttir, 2007; Þóra Christiansen og Erla S. Kristjánsdóttir, 2016; Erla S. Kristjánsdóttir og Þóra Christiansen, 8. kafli, viðauki A í þessari skýrslu). Nýleg rannsókn á reynsluheimi kvenna af erlendum uppruna, sem búa og starfa á Akureyri, leiddi í ljós að viðmælendur sáu þekkingu á íslensku sem lykil að samfélagslegri þátttöku og aðlögun (Burdikova, Meckl og Barillé, 2018). Viðtalsrannsókn við pólskar konur sem upplifað höfðu atvinnuleysi sýndi að takmörkuð færni í íslensku var stór áhrifaþáttur þegar kom að þróun náms- og starfsferils kvennanna eftir flutning þeirra til Íslands (Elín Júlíana Sveinsdóttir, 2012). Spurningakönnun meðal innflytjenda á Íslandi, sem fram fór haustið 2018, sýndi að um 58% þátttakenda voru ánægð með aðgang að námskeiðum í íslensku; hins vegar voru 59% óánægð með námskeiðin sem þau höfðu sótt. Rannsóknin leiddi einnig í ljós að konur voru óánægðari en karlar með íslenskunámskeiðin (Ómar Hjalti Sölvason og Markus Hermann Meckl, 2019). Í fyrrnefndri rannsókn meðal innflytjendakvenna á Akureyri höfðu margir þátttakendur bætt enskukunnáttu sína eftir flutninginn til Íslands og sumar konurnar töluðu um að kunna ekki nægilega mikla íslensku og að framburður og málfræðivillur hefðu áhrif á möguleika þeirra. Rannsóknin sýndi að kjarkur til að nota málið og sækja um störf var einnig mikilvægur þáttur (Burdikova, Barillé, Meckl og Gísladóttir, 2018).

Í nýlegri rýnihóparannsókn Starfsgreinasambandsins á líðan kvenna af erlendum uppruna á íslenskum vinnumarkaði kom fram að þær konur sem áttu íslenska maka áttu auðveldar uppdráttar þar sem þær höfðu fengið meiri stuðning og aðstoð við að læra íslensku (Rannveig Gústafsdóttir, 2018; sjá einnig 8. kafla, viðauka A í þessari skýrslu). Það getur því reynst erfitt fyrir einstaklinga sem ekki eru tengdir Íslendingum fjölskylduböndum í gegnum maka að fá fulla aðild að íslensku samfélagi og að störfum þar sem leiðin til að fá starf er oft háð tengslaneti og sameiginlegum uppruna (Unnur Dís Skaptadóttir og Ása Guðný Ásgeirsdóttir, 2014). Í þessu samhengi má einnig vísa í eldri rannsókn Anh-Dao Tran á brottfalli ungmenna af asískum uppruna úr framhaldsskóla á Íslandi en flestir viðmælendur hennar voru stúlkur. Í rannsókninni kom fram hjá foreldrum barnanna að foreldrarnir hefðu gjarnan viljað vera virkari þátttakendur í skólagöngu barnanna en bæði foreldrar og nemendur lögðu áherslu á að auka þyrfti íslenskukennslu fyrir þennan hóp (Anh-Dao Tran, 2007). Nýrri rannsóknir endurspeglu einnig áhyggjur af því að kennarar séu oft ekki nægilega vel undirbúnir fyrir nemendahóp sem er að hluta til af erlendum uppruna en jafnframt að kennarar upplifi að þeir fái lítinn stuðning til þess að hlúa að þessum fjölbreytilega nemendahóp einstaklinga af erlendum uppruna (Eva Harðardóttir og Berglind Rós Magnúsdóttir, 2018, bls. 200; Hermína Gunnþórsdóttir, Stéphanie Barillé og Markus Meckl, 2017).

Í úttekt Alþjóðamálastofnunar Háskóla Íslands á þjónustu við flóttafólk á Íslandi kemur enn fremur fram að allir viðmælendurnir höfðu áhuga á því að læra íslensku betur og að þeir töldu að færni í íslensku tengdist flestum öðrum þáttum aðlögunar (Alþjóðamálastofnun Háskóla Íslands, 2017). Rannsókn Unnar Dísar Skaptadóttur og Erlu S. Kristjánsdóttur (2017) á reynslu flóttakvenna á Íslandi sýndi að þær upplifðu sig einangraðar frá íslensku samfélagi og tóku lítinn þátt í því en ein ástæðan sem þær gáfu fyrir þessu var að námskeið í íslensku hefði verið í boði of snemma eftir komuna til Íslands og í of stuttan tíma. Einnig má benda á rannsókn Birnu Gerðar Jónsdóttur, Sigrúnar Gunnarsdóttur og Ólafar Ástu Ólafsdóttur (2011) á barneignum kvenna af erlendum uppruna á Íslandi en þar er bent á að nauðsynlegt sé að einfalda aðgengi þeirra að upplýsingum (bls. 375). Flestir viðmælendurnir höfðu lent í erfiðleikum vegna skrifinnsku eða við leit að upplýsingum um réttindi sín, jafnframt því sem þeir vissu ekki af fræðsluefni eða hagnýtum upplýsingum um fæðingu barns (Birna Gerður Jónsdóttir, Sigrún Gunnarsdóttir og Ólöf Ásta Ólafsdóttir, 2011).

Hér má benda á að þrátt fyrir að íslenskukennsla sé mikilvæg hafa rannsóknir einnig sýnt að nauðsynlegt er að hlúa að móðurmáli innflytjenda og barna þeirra (Birna Arnbjörnsdóttir, 2007). Á Íslandi er dæmi um að pólskum börnum hafi verið bannað að tala móðurmál sitt í skólanum en slíkt getur skapað tilfinningu fyrir að vera ekki meðtekinn í samfélaginu (Zielińska, Kowzan og Ragnarsdóttir, 2014). Viðmælendur í rannsókn Rannveigar Gústafsdóttur (8. kafli, viðauki A í þessari skýrslu) töluðu um að auðveldara hefði verið að læra íslensku þegar námskeið voru á þeirra móðurmáli.

Það er einnig fleira en íslenska sem skiptir máli hvað varðar þátttöku í íslensku samfélagi. Algengt er, eins og fram hefur komið, að innflytjendur geti ekki nýtt menntun sína og séu í lágláunastörfum. Margar vísbendingar eru þannig um að konur af erlendum uppruna hafi ekki sama aðgang að vinnumarkaði og innlendir konur vegna þess að þær hafa ekki íslenskt tengslanet (Erla S. Kristjánsdóttir og Þóra Christiansen, 8. kafli, viðauki A í þessari skýrslu). Í skýrslu frá Félagsvísindastofnun árið 2017, þar sem greint er frá könnun fyrir velferðarráðuneytið á viðhorfi til innflytjenda, kemur fram að 47% Íslendinga eiga fólk af erlendum uppruna eða af annarri kynslóð innflytjenda sem vin, en 53% eiga ekki slíka vini (Ævar Þórólfsson og Guðný Bergþóra Tryggvadóttir, 2017, bls. 4). Þetta gefur almennt til kynna að margir Íslendingar eigi ekki í miklum samskiptum við fólk af erlendum uppruna sem er ef til vill vísbending um afmörkun í tvo aðskilda hópa.

Yfirstandandi rannsókn Kristínar Loftsdóttur og Ólafs Rastrick á reynslu fólks frá Litháen af íslensku samfélagi endurspeglar að fyrir margar konur – og karla – er virk þátttaka í íslensku samfélagi erfið meðal annars vegna mikillar og erfiðrar vinnu. Sumir viðmælendur tala um að þeir eigi erfitt með að kynnast fólki í kringum sig og byggja tengslanet vegna þess að þeir hafi litla orku þegar vinnudegi lýkur. Þannig skapar samspil þess að vera útlendingur og staða í samfélaginu hættu á félagslegri einangrun. Á svipaðan hátt sýnir yfirstandandi eigindleg rannsókn Snæfríðar Þóru Egilsson, Guðbjargar Ottósdóttur og Unnar Dís Skaptadóttur (2019) meðal innflytjendaforeldra sem eiga fötluð börn að fæstir þeirra eiga íslenska vini og að tengslanet þeirra er almennt mjög takmarkað. Foreldrarnir vinna mikið og sinna umönnun barna sinna og tímaskortur og lítil fjárráð koma oft í veg fyrir að þau fari á íslenskunámskeið. Þeir eru almennt ánægðir með þjónustuna sem börnunum býðst og gerir þeim kleift að vera útvinnandi og á þann hátt virkari í samfélaginu. Rannsókn meðal kvenkyns leikskólakennara af erlendum uppruna endurspeglar að þó að fólk hafi vinnu sem það hefur sérmenntað sig í getur engu að síður verið erfitt að kynnast Íslendingum. Þessi hópur talaði um að finna oft

tengingu við þá foreldra barnanna á leikskólanum sem voru af erlendum uppruna, en upplifðu einangrun frá starfsfélögum (Lauritsen og Ragnarsdóttir, 2014, bls. 128).

Rannsókn Gerðar Gestsdóttur meðal hóps flóttakvenna sýndi að þrátt fyrir að þær hefðu farið út á vinnumarkaðinn fljótlega eftir komuna til landsins dattu margar þeirra síðar út af vinnumarkaði. Rannsóknin sýndi að þær sem voru betur settar í upprunalandinu áttu erfiðara með að fóta sig á Íslandi en þær sem höfðu verið lægra settar í upprunalandinu. Gerður benti á að þó að móttaka þeirra hefði falið í sér sálfræðiaðstoð í byrjun hefði stuðningur þurft að vera til staðar lengur (Þórunn Kristjánsdóttir, 2017).

Rannsóknir meðal karla sem hafa sótt um alþjóðlega vernd á Íslandi hafa verið fleiri en meðal kvenna, sem endurspeglar að einhverju leyti þá staðreynd að karlar hafa verið miklu fleiri. Meistararannsókn Elísabetar D. Kristjánsdóttur í mannfræði (2017; sjá einnig 8. kafla, viðauka A í þessari skýrslu) sýnir að auk þess að hafa flúið átök í upprunalandi hafa sumar þeirra einnig flúið kynbundið ofbeldi. Einnig hefur staða þeirra sem kvenna og þessi reynsla áhrif á líðan þeirra á Íslandi, t.d. á vanlíðan við að þurfa að búa með ókunnugum karlmönnum eins og búsetuúrræði Útlendingastofnunar felur stundum í sér. Þær eru minna uppteknar en karlar af því að komast út á vinnumarkaðinn en þær sem hafa flúið með börn hafa áhyggjur af framfærslu þeirra. Þessar rannsóknir gefa til kynna hversu mikilvægt er að skoða ekki eingöngu konur af erlendum uppruna sem slíkar heldur eru aðstæður þeirra mjög ólíkar bæði fyrir og eftir komuna til landsins.

Staða hinsegin erlendra kvenna hefur lítið verið rannsökuð á Íslandi. Þó má benda á yfirstandandi doktorsrannsókn Lindu Sólveigar Guðmundsdóttur. Hún hefur meðal annars komist að því að hinsegin innflytjendur sem koma frá löndum í suðri (e. *global south*) deila reynslu með öðrum innflytjendum á mörgum sviðum, svo sem varðandi íslenskuna, rasisma og fordóma. Rannsóknin sýnir að aðgangur að samfélagi fólks frá sama landi getur verið takmarkaður vegna kynhneigðar og að aðgangur að hinsegin samfélaginu getur verið takmarkaður vegna rasisma (Guðmundsdóttir og Skaptadóttir, 2017).

3.3. Staða á vinnumarkaði

Fólki af erlendum uppruna fjölgaði mjög á síðasta áratug tuttugustu aldar og í byrjun tuttugustu og fyrstu aldar þó að ekki megi vanmeta fjölbreytni íslensks samfélags sögulega, sem og hreyfanleika fólks til og frá Íslandi (Kristín Loftsdóttir og Unnur Dís Skaptadóttir, 2019). Ástæðan fyrir þessum aukna fjölda var fyrst og fremst áhugi á þátttöku í íslenskum vinnumarkaði, sem fór í gegnum þenslutímabil í upphafi aldarinnar, en einnig auðveldaði aðild að Evrópska efnahagssvæðinu aðgengi sumra ríkisborgara að honum. Lengi vel var gert ráð fyrir að þátttaka erlends starfsfólks á íslenskum vinnumarkaði væri einungis til að mæta tímabundinni þörf íslensks vinnumarkaðar og að fólkið myndi síðan halda aftur til síns heimalands. Reynslan hefur sýnt að þrátt fyrir að margir snúi aftur til upprunalsins setjast einnig margir hér að (Ólöf Garðarsdóttir, 2012; Skaptadóttir, 2010; Skaptadóttir og Loftsdóttir, 2016).

Atvinnuþátttaka erlendra ríkisborgara hefur verið mikil á Íslandi og árið 2018 nam erlent starfsfólk rúmlega 12% launafólks á Íslandi (Alþýðusamband Íslands, 2018). Rannsóknir hafa sýnt að íslenskur vinnumarkaður er almennt kynbundinn og að flokkun fólks í útlendinga og Íslendinga hefur áhrif á hvar fólk sækir um og fær vinnu (Júlíusdóttir, Skaptadóttir og Karlsdóttir, 2013; Þorgerður Einarsdóttir, 2011). Eins og rannsóknir hérlendis hafa sýnt eru konur af erlendum uppruna líklegar til þess að búa við tvöfalda mismunun vegna kyns og stöðu sinnar

sem innflytjendur (Guðbjört Guðjónsdóttir og Kristín Loftsdóttir, 2009; Júlíusdóttir, Skaptadóttir og Karlsdóttir, 2013). Aukning vinnutengdra flutninga til Íslands, svo og lagskipting íslensks vinnumarkaðar, undirstrikar mikilvægi þess að verkalýðsfélög og yfirvöld hugi sérstaklega að stöðu kvenna af erlendum uppruna á vinnumarkaði.

Í þessu yfirliti rannsókna á stöðu kvenna af erlendum uppruna á íslenskum vinnumarkaði má sjá tvo þætti sem hafa mikil áhrif á stöðu margra kvenna. Annars vegar virðast margar konur af erlendum uppruna vera fastar í láglunastörfum. Þetta eru störf sem lítil virðing er oft borin fyrir og veita litla möguleika á því að fá framgang innan vinnumarkaðarinnar (Guðbjört Guðjónsdóttir og Kristín Loftsdóttir, 2009; Júlíusdóttir, Skaptadóttir og Karlsdóttir, 2013; Napierala og Wojtyńska, 2017). Hér hafa rannsóknir sérstaklega dregið fram orsakir eins og hindranir við að læra íslensku og takmarkað aðgengi að þátttöku í hinum ýmsu tengslanetum samfélagsins, sem hefur síðan áhrif á möguleika þessara kvenna á vinnumarkaði.

3.3.1. Hindranir á vinnumarkaði

Rannsóknir endurspeglar að erfitt getur reynst fyrir erlent starfsfólk að fá aðgang að sérhæfðum störfum á Íslandi þar sem menntun þess og þekking nýtist og er virt að verðleikum. Þetta á við um bæði kynin en virðist eiga meira við um konur en karla (Elsa Arnardóttir og Rúnar Helgi Haraldsson, 2014; Þóra Christiansen og Erla S. Kristjánsdóttir, 2016). Spurningakönnun á vegum Félagsvísindastofnunar árið 2019 sýndi að 30% starfsfólks töldu að komið væri fram með ólíkum hætti við erlent starfsfólk á vinnustað sínum en við innlent starfsfólk en tæp 57% erlendra þátttakenda töldu slíka mismunun eiga sér stað. Þetta átti sérstaklega við um viðmælendur í byggingargeira, landbúnaði/sjávarútvegi og heilbrigðisgeira (Margrét Valdimarsdóttir, Guðný Gústafsdóttir, Hrafnhildur Snæfríðar- og Gunnarsdóttir og Guðný Bergþóra Tryggvadóttir, 2019, bls. 111–112). Bent er á í skýrslu Félagsvísindastofnunar að það einelti sem fólk af erlendum uppruna verður fyrir er bæði samofið uppruna þess og stöðu á vinnumarkaði en jafnframt sé það oft í veikari stöðu en innlent starfsfólk til að fá úrlausn sinna mála (Margrét Valdimarsdóttir o.fl., 2019, bls. 138).

Viðhorfskönnun Félagsvísindastofnunar frá 2009 sýndi að fyrir flutninginn til Íslands höfðu flestir innflytjendur verið í starfi í upprunalandinu sem tengdist menntun þeirra en voru í ósérhæfðu starfi á Íslandi. Jafnframt taldi yfir helmingur svarenda menntun sína ekki nýttast í núverandi starfi (Vala Jónsdóttir, Kristín Erla Harðardóttir og Ragna B. Garðarsdóttir, 2009). Þótt rannsókn Félagsvísindastofnunar sé tíu ára gömul hafa nýrri rannsóknir sýnt svipaðar niðurstöður. Nefna má spurningakönnun sem lögð var fyrir pólska atvinnuleitendur árið 2013. Þar kom fram að tæplega 70% svarenda störfuðu ekki við sérgrein sína hér á landi (Aleksandra Chlipala og Sólborg Jónsdóttir, 2014). Í könnun meðal innflytjenda frá Póllandi og Tælandi var hlutfallið enn hærra eða 75% (Elsa Arnardóttir og Rúnar Helgi Haraldsson, 2014). Rannsókn sem framkvæmd var á Akureyri sýndi að 30% kvenna með innflytjendabakgrunn áttu erfitt með að fá störf þar sem þær gátu nýtt menntun sína, samanborið við 8% íslenskra kvenna. Eigindleg rannsókn, einnig framkvæmd á Akureyri, sýndi að kvenkyns innflytjendur töldu erfiðleika við að fá menntun sína viðurkennda eina meginorsök þess að þær störfuðu ekki á þeim vettvangi sem þær voru menntaðar til. Margar þeirra skorti upplýsingar um hvert þær ættu að snúa sér varðandi mat á námi (Burdikova, Barillé, Meckl og Gísladóttir, 2018). Viðtalsrannsókn við starfsmannastjóra fyrirtækja, sem framkvæmd var árið 2016, sýndi að þegar sótt var um starf skipti reynsla umsækjenda meira máli fyrir vinnuveitendur ef hennar var aflagð á íslenskum vinnumarkaði en erlendis (Kristín Loftsdóttir, Margrét Sigrún Sigurðardóttir og Kári

Kristinsson, 2016). Eins og fram kom í skýrslu Alþýðusambands Íslands frá árinu 2018 nýttust prófgráður aðeins mjög litlum hluta erlends starfsfólks sem fékk atvinnuleyfi árið 2017. Flest fékk það atvinnuleyfi til að starfa á öðrum sviðum en það hafði menntað sig til og átti þetta mun oftast við um konur (72%) en karla (54%) (Alþýðusamband Íslands, 2018). Í rannsókn Rannveigar Gústafsdóttur (8. kafli, viðauki A í þessari skýrslu) fyrir Starfsgreinasambandið kom í ljós að 8 af fjórtán viðmælendum úr hópi flóttakvenna höfðu lokið viðbótarnámi eftir grunnskólapróf en einungis tvær gátu nýtt sér þessa menntun í starfi sínu.

Nýleg greinargerð Hagstofu Íslands (2019) gefur vísbendingar um að innflytjendur séu með lægri laun en innlendir starfsmenn. Greining Hagstofunnar byggist á launarannsókn sem nær til launagreiðenda með 10 eða fleiri starfsmenn í stórum hluta atvinnugreina á íslenskum vinnumarkaði (þó ekki í rekstri veitinga- og gististaða). Niðurstöður greiningarinnar sýna að innflytjendur voru á árunum 2008–2017 að meðaltali með um 8% lægri laun en innlendir starfsmenn. Munurinn var enn meiri í störfum sem voru algengust meðal innflytjenda, eins og við þríf þar sem munurinn var 10%. Greining Hagstofunnar sýnir einnig að upprunaland innflytjenda hafði hér áhrif. Til dæmis voru innflytjendur frá Asíu með 7% lægri laun en innflytjendur frá Norðurlöndum. Rannsókn Rannveigar Gústafsdóttur, sem vísað var í hér fyrr, sneri sérstaklega að stéttarfélögum og mikilvægi þeirra í íslensku samfélagi. Í henni kom fram að stéttarfélög hefðu reynt að huga betur að málefnum fólks af erlendum uppruna en þó þarf sérstaklega að sinna flóttafólki. Rannsóknin sýndi að konurnar höfðu litlar upplýsingar og þekkingu á stéttarfélögum (Rannveig Gústafsdóttir, 2018; sjá einnig 8. kafla, viðauka A í þessari skýrslu).

Rannsókn Joanna Napierala og Önnu Wojtynska (2017) á stöðu pólskra kvenna sýndi að óháð menntun eða starfsreynsla voru margar þeirra fastar í láglaunastörfum og í störfum sem skilgreind hafa verið sem „innflytjendastörf“, og áttu litla möguleika á frama í starfi. Yfir helmingur kvennanna sem svöruðu könnun þeirra starfaði við þríf. Napierala og Anna Wojtynska komust að því að flestar kvennanna í rannsókninni sem höfðu mannaforráð störfuðu fyrst og fremst með öðrum innflytjendum. Þær voru til dæmis verkstjórar í hreingerningarfyritækjum sem réðu pólskar og aðrar erlendar konur til starfa.

Ekki eru allar konur af erlendum uppruna þó í láglaunastörfum en rannsóknir sem unnar hafa verið meðal starfstétta þar sem sérþekkingar er krafist endurspeglar einnig reynslu þessara kvenna af neikvæðum viðhorfum á vinnumarkaði. Rannsókn Erlu S. Kristjánsdóttur og Þóru Christiansen (sjá 8. kafla, viðauka A í þessari skýrslu) meðal erlendra háskólamenntaðra kvenna á Íslandi sýndi að þær upplifðu margs konar hindranir í starfi sem tengjast uppruna þeirra, frændhygli í íslensku samfélagi og þekkingu á íslensku eða því að hafa hreim. Þátttakendur í rannsókn þeirra bentu á að það að vera útlendingur og kona hefði neikvæð áhrif á möguleika þeirra á framgangi í starfi og hvernig framgangi þeirra væri tekið af samstarfsfólki.

Viðtalsrannsókn við fimm kvenkyns leikskólakennara af erlendum uppruna sýndi að sumum þeirra fannst þær vera einangraðar á vinnustöðum sínum og að erfitt væri að skapa tengsl við innlenda starfsfélaga. Einnig fannst þeim oft ekki borin virðing fyrir reynslu þeirra og sýn, og að þær væru oft útilokaðar frá ákvarðanatöku (Lauritsen og Ragnarsdóttir, 2014). Í rannsókn Þóru Christiansen og Erlu S. Kristjánsdóttur frá 2016 voru tekin viðtöl við tólf háskólamenntaða innflytjendur, þar af níu konur sem búið höfðu á Íslandi í 2–14 ár. Viðmælendur upplifðu að skortur á færni í íslensku takmarkaði aðgengi þeirra að tengslaneti og félagsauði og hefði neikvæð áhrif á starfsmöguleika þeirra. Enn fremur var upplifun þeirra sú að íslenskur vinnumarkaður gerði lítið úr þekkingu, menntun, reynslu og framlagi innflytjenda (Þóra Christiansen og Erla S. Kristjánsdóttir, 2016). Rannsókn sem unnin var á vegum Félagsvísindastofnunar fyrir félagsmálaráðuneytið sýndi að einstaklingar með erlent ríkisfang voru líklegri

til að verða fyrir einelti á vinnustað en þátttakendur með íslenskt ríkisfang (Margrét Valdimarsdóttir o.fl., 2019).

3.4. Viðhorf og fordómar

Í nágrannalöndum okkar hafa áhyggjur af auknum fordómum af ýmsu tagi orðið áberandi á síðastliðnum árum. Sögulegar rannsóknir á kynþáttahugmyndum endurspeglar að kynþáttafordómar hafa lengi verið hluti af íslensku umræðu og m.a. haft áhrif á stefnumótun stjórnvalda (Kristín Loftsdóttir, 2015; Loftsdóttir, 2019; Valur Ingimundarson, 2004). Í byrjun tuttugustu og fyrstu aldar mátti sjá áhyggjur af „kreppu fjölmennings“ á Íslandi sem endurspeglar vel umræður annars staðar í Evrópu á sama tíma. Þessar áhyggjur byggðu á þeirri sýn að íslensku menningu stafaði einhvers konar hættu af fólki af erlendum uppruna sem settist hér að (Kristín Loftsdóttir, 2015; Skaptadóttir og Loftsdóttir, 2009).

Í könnun Félagsvísindastofnunar frá 2017 voru skoðuð viðhorf Íslendinga til fólks af erlendum uppruna. Þar kom fram að 34% svarenda töldu að draga mætti nokkuð eða mikið úr fjölda innflytjenda en 36% svarenda töldu að auka mætti nokkuð eða mikið þennan fjölda. Í sömu könnun kom fram að flestir þeirra sem svöruðu töldu þó að innflytjendur auðguðu íslenska menningu. Þegar spyrjendur voru beðnir að merkja við á skala frá 1 (grafa verulega undan) og upp í 10 (auðga til muna) mátti sjá að mun fleiri töldu að innflytjendur auðguðu íslenska menningu (Ævar Þórólfsson og Guðný Bergþóra Tryggvadóttir, 2017). Skoðanakönnun á viðhorfum íslenskra ríkisborgara til innflytjenda á Íslandi frá 2008, sem gerð var rétt fyrir efnahagshrunið, sýndi að þrátt fyrir að viðhorf Íslendinga til innflytjenda væru almennt jákvæðari en viðhorf annarra þjóða hefði afstaðan orðið heldur neikvæðari eftir því sem innflytjendum fjölgaði (Eva Heiða Önnudóttir, 2009).

Þrátt fyrir þessar niðurstöður sýna rannsóknir á reynslu fólks af erlendum uppruna viðvarandi og margþætta fordóma sem það verður fyrir í íslensku samfélagi (Guðrún Pétursdóttir, 2013; Loftsdóttir, 2017). Í mörgum tilfellum eiga fordómar rót sína að rekja til þess að viðkomandi er útlendingur, múslími og nú nýlega í stöðu sem flóttamaður eða umsækjandi um alþjóðlega vernd. Þó að margar rannsóknir á fordómum á Íslandi snúi ekki að kyni sérstaklega er ljóst að kyn er mikilvæg breyta hvað varðar fordóma. Þeir geta verið duldir eða faldir, eins og að einstaklingar upplifi að vera hunsaðir, að glápt sé á þá og forðast sé að eiga í samskiptum við þá (Guðrún Pétursdóttir, 2013), eða þegar niðrandi hugtök eru notuð, stundum í nafni þess að verið sé að gera grín (Kristín Loftsdóttir, 2015). Í fyrrnefndri rannsókn á reynslu erlendra kvenna af barneignarþjónustu hérlendis kom fram að sumar konurnar höfðu upplifað fordóma og áhugaleysi heilbrigðisstarfsmanna (Birna Gerður Jónsdóttir, Sigrún Gunnarsdóttir og Ólöf Ásta Ólafsdóttir, 2011, bls. 372). Rannsóknir hafa einnig sýnt samspil efnahagsstöðu og fordóma eins og sjá má í rannsókn Kristínar Loftsdóttur á fordómum í garð fólks frá Litháen. Kristín (2019; Loftsdóttir, 2017) bendir á að fólk frá löndum Austur-Evrópu hafi í gegnum tíðina ekki orðið fyrir miklum fordómum á Íslandi en samfara stöðu sinni sem erlendir verkamenn rétt fyrir efnahagshrunið 2008 hafi fordómar, sem voru vel þekktir í öðrum Norður-Evrópulöndum, orðið áberandi hér á landi. Pólverjar og Litháar höfðu gjarnan verið tengdir við skipulögð glæpagengi í íslensku fjölmiðlaumfjöllun (Helga Ólafs og Malgorzata Zielinska, 2010; Loftsdóttir, 2019). Margir viðmælendur, bæði karlkyns og kvenkyns, sögðust forðast að láta vita að þeir væru frá Litháen (Loftsdóttir, 2017). Rannsókn á pólskum innflytjendum sem lært hafa íslensku nægilega vel til þess að geta fylgst með fréttum sýndi að þeim brá við að sjá hversu neikvæð umfjöllunin um Pólverja og Litháa var í fjölmiðlum (Helga Ólafs og Malgorzata

Zielinska, 2010). Greining á netumræðu í tengslum við fordóma í garð fólks vegna litarháttar endurspeglar einnig, eins og fyrr er gefið til kynna, þá sýn að Íslendingar séu einsleit þjóð og að það sem þykja kynþáttafordómar erlendis teljist ekki vera það á Íslandi (Kristín Loftsdóttir, 2015). Eins og Kristín Loftsdóttir (2015) hefur bent á varðandi kynþáttafordóma almennt er algengt á Íslandi að einstaklingar reyni að aðskilja sig frá ásökunum um kynþáttafordóma með því túlka fordómafull ummæli sem grín eða að halda því fram að ásakanir um slíkt eigi ekki við á Íslandi. Rannsókn Guðbjargar Ottósdóttur (sjá 8. kafla, viðauka A í þessari skýrslu) sýndi að innflytjendakonur mæta hindrunum á húsnæðismarkaði ekki aðeins vegna bágrar efnahagslegrar stöðu og skorts á þekkingu á leigumarkaðnum. Þátttakendur í rannsókn hennar höfðu upplifað mismunun á húsnæðismarkaði vegna viðhorfa í samfélaginu gagnvart ákveðnum þjóðernis- og trúarhópum.

Staðalmyndir um að erlendar konur (oft austur-evrópskar) starfi í kynlífsiðnaði, og af asískum konum sem undirgefnum íslenskum eiginmönnum, hafa skotið hér rótum (Loftsdóttir, 2019; Skaptadóttir, 2015; Skaptadóttir, 2004). Konur frá Litháen upplifðu jafnframt að gefið var í skyn að þær sem hópur væru slæmar mæður í kjölfar mjög sorglegs dauðsfalls barns (Loftsdóttir, 2019). Meistararannsókn Cynthiu Trililani (2015) meðal menntaðra asískra kvenna á Íslandi sýndi að þær upplifðu fordóma í daglegu lífi og annmarka varðandi starfsmöguleika sem þær töldu ekki einungis tengjast því að þær væru innflytjendur heldur einnig því að þær væru frá Asíu. Í viðtölum tengdu þær fordómanna við rasískar staðalmyndir sem giltu um þær á Íslandi, til dæmis staðalmyndir um að asískar konur væru keyptar (e. *mail order brides*) og að þær væru undirgefnar eiginkonur.

3.4.1. Múslímar í íslensku samfélagi

Fordómar í garð múslíma og flóttafólks hafa orðið áberandi síðastliðin ár og er því fjallað um þá sérstaklega. Fordómar í garð þessara tveggja hópa skarast þó verulega og oft er ekki hægt að aðgreina þá fyllilega. Umræða á Íslandi um múslíma byggir oft á menningarlegum rökum þar sem litið er á múslíma sem ósamrýmanlega vestrænni menningu, eins og sjá mátti t.d. undirliggjandi í umræðu um íslensku grunnskólalögin, m.a. á Alþingi (Kristín Loftsdóttir, 2011). Í skoðanakönnun Félagsvísindastofnunar Háskóla Íslands 2017 merktu 25% við að það væri mjög eða nokkuð mikilvægt að innflytjendur væru kristnir en 75% að það væri ekki eða alls ekki mikilvægt (Ævar Þórólfsson og Guðný Bergþóra Tryggvadóttir, 2017, bls. 4). Andúð og fordómar í garð múslíma hafa kynjaðar birtingarmyndir þar sem „múslímakonur birtast gjarnan í umræðunni sem varnarlausar og karlmenn sem ofbeldisfullir hryðjuverkamenn“ (Kristín Loftsdóttir, 2015, bls. 169; sjá einnig Tryggvadóttir og Skaptadóttir, 2018). Viðtalsrannsókn við mannauðsstjóra endurspeglar þessi viðhorf til múslímakvenna en þar sögðust sumir viðmælendur hafa „samúð með þessum konum“ vegna trúarbragða þeirra og menningar samhliða því að fara að tala um kynjajafnrétti almennt (Kristín Loftsdóttir, Margrét Sigrún Sigurðardóttir og Kári Kristinsson, 2016, bls. 408–409). Þannig virtust einstaklingar reyna að firra sig því að viðhorf þeirra væru túlkuð sem fordómar í garð múslíma.

Samfélagsmiðlar hafa orðið frjór vettvangur fordóma og hatursorðræðu hér á landi eins og erlendis. Bjarney Friðriksdóttir framkvæmdi rannsókn á þessari orðræðu í stærstu fréttamiðlum sem leyfa athugasemdir, þ.e. dv.is, visir.is og eyjan.is, á árunum 2013–2014. Þeir efnisflokkar sem skoðaðir voru og tengjast viðfangsefni þessarar samantektar voru: hælisleitendur/flóttafólk, fólk af erlendum uppruna/innflytjendur og bygging mosku í Reykjavík. Niðurstöður sýndu ekki mikinn fjölda ummæla sem gætu flokkast sem hatursorðræða samkvæmt ís-

lenskum lögum, en í ummælakerfunum birtust hins vegar kynþáttafordómar, þjóðernishyggja og ný-rasismi, en algengast var að fordómafull ummæli væru sett fram í garð múslíma.

Greining Bjarneyjar sýndi einnig að þegar einstaklingur af erlendum uppruna tjáir sig í fjölmiðlum getur hann átt von á miklum svívirðingum í sinn garð og honum líðst ekki með sama hætti og öðrum að hafa gagnrýna rödd í samfélaginu (Bjarney Friðriksdóttir, 2014). Reynsla annarra þjóða sýnir að hatursfull ummæli í umræðuþráðum eru mjög kynjuð og bera vott um mun minna svigrúm fyrir konur til þess að tjá sig í almenningsskýningu. Úttekt sem gerð var sýndi til dæmis fram á að greinar skrifaðar af konum á síðum *The Guardian* kölluðu á mun fleiri niðrandi og ofbeldisfull ummæli en greinar skrifaðar af körlum (Gardiner, Mansfield, Anderson, Holder, Louter og Ulman, 2016). Þó að svipuð úttekt hafi ekki verið gerð á íslenskum ummælakerfum má engu að síður leiða líkur að því að staðan sé svipuð. Því er mikilvægt að velta upp hvaða áhrif ummælakerfin hafa á sýnileika og samfélagslega þátttöku kvenna af erlendum uppruna sem geta verið líklegri en innlendar til þess að upplifa niðrandi ummæli og svívirðingar vegna stöðu sinnar bæði sem einstaklingar af erlendum uppruna og sem konur.

3.4.2. Flóttafólk – flóttakonur

Flóttafólk og einstaklingar í leit að alþjóðlegri vernd hafa á síðustu árum verið mikið í kastljósi fjölmiðla, sérstaklega vegna mikillar aukningar á slíkum umsóknum í Evrópu frá 2015. Í almennri umræðu um hryðjuverk sem áttu sér stað víða í Evrópu, svo sem í París og Belgíu á svipuðu tímabili, var flóttafólk sem einn hópur fljótlega dregið inn í umræðuna sem öryggis-ógn þrátt fyrir að hafa ekkert haft með þessi hryðjuverk að gera (Lucassen, 2018, bls. 11). Ísland hefur verið aðili að Flóttamannasamningi Sameinuðu þjóðanna frá árinu 1951. Með setningu útlendingalaga árið 2002 var réttarstaða flóttafólks og hælisleitenda útskýrð sérstaklega. Í framhaldinu voru gerðar viðbætur við lögina og m.a. lögfest vernd fyrir einstaklinga sem falla ekki undir flóttamannahugtakið en hafa engu að síður orðið fyrir ofsóknum (Innanríkisráðuneytið, 2012), og svo sett ný lög árið 2016 til að ná enn betur utan um umsækjendur um alþjóðlega vernd. Skoðanakannanir um viðhorf til flóttafólks og fólks sem sækir um alþjóðlega vernd hafa gefið nokkuð mismunandi niðurstöður. Fram kom í könnun Þjóðargáttar Maskínu í september 2016 fyrir Amnesty International að 74% landsmanna vildu að stjórnvöld gerðu meira fyrir flóttafólk (Amnesty International, 2016). Rannsókn gerð 2017 á viðhorfum til fjölda þeirra sem fengu hæli hér á landi sýndi að 30,9% svarenda töldu að fjöldi þeirra sem fengju alþjóðlega vernd væri of lítill en hins vegar töldu 24,1% fjöldann vera of mikinn og 45% töldu fjöldann vera hæfilegan (Markaðs- og miðlarannsóknir, 2017). Einnig hafa stjórnvöld oft verið harðlega gagnrýnd af almenningi fyrir brottvísanir þeirra sem sækja um hæli á Íslandi (Skaptadóttir og Loftsdóttir, 2016). Greining Helgu Katrínar Tryggvadóttur (2019) á fjölmiðlaumræðu og umræðu á netinu um flóttafólk og þá sem sóttu um alþjóðlega vernd á Íslandi 2009–2017 sýndi að umræðan var bæði kynþattuð og kynjuð og sýndi karla sem mögulega hættulega og konur sem fórnarlömb. Einnig má sjá umræðu hér á landi um svokallaða „efnahagsflóttamenn“, en eins og erlendar rannsóknir sýna gerir hún oft alla umsækjendur um alþjóðlega vernd tortryggilega sem mögulega svindlara á kerfinu (Kristín Loftsdóttir, 2018, bls. 178).

Rannsókn Unnar Dísar Skaptadóttur og Erlu Sólveigar Kristjánsdóttur (2017) meðal flóttakvenna á Íslandi sýndi að þær mættu beinum fordómum í almenningsskýningum vegna slæðunotkunar og trúar sinnar. Þetta samrýmist fordómum í garð múslímakvenna almennt í almenningsskýningum þar sem slæðunotkun þeirra hefur oft orðið miðlæg áhersla hjá ríkisvaldi

ýmissa Evrópulanda þar sem hún hefur jafnvel verið bönnuð. Þannig er búinn til ákveðinn grundvöllur eða réttlæting fyrir fordómum almennings í garð ákveðins hóps flóttakvenna og múslímakvenna á öðrum stöðum þar sem slíkt bann á sér ekki stað (sjá til dæmis Listerborn, 2015; Moors, 2009). Jafnframt ríma slíkir fordómar vel við neikvæða umræðu sem aðrar rannsóknir hafa sýnt fram á, eins og fyrr var greint frá varðandi mannauðsstjóra (Kristín Loftsdóttir, Margrét Sigrún Sigurðardóttir og Kári Kristinsson, 2016), og er í samræmi við það hvernig kynjajafnrétti í umræðum á Íslandi hefur lengi verið notað til að gagnrýna múslíma almennt (Loftsdóttir, 2011).

3.5. Ofbeldi

#Metoo-byltingin hófst árið 2017 með því að greint var frá kynferðisbrotum og áralangri og ítrekaðri áreitni kvikmyndaframleiðandans Harvey's Weinstein (Kantor og Twohey, 2017). Í kjölfarið greindi fjöldi kvenna í ýmsum starfsstéttum frá reynslu sinni af ofbeldi og áreitni víðs vegar um heim, þar á meðal margar konur úr mismunandi starfsstéttum á Íslandi. Í janúar 2018 birtist yfirlýsing kvenna af erlendum uppruna á Íslandi þar sem voru frásagnir af ofbeldi, áreitni og misrétti. Í yfirlýsingu þeirra kemur fram að #Metoo-frásagnir kvenna af erlendum uppruna séu „ofnar úr fordómum, mismunun, markvissu niðurbroti, vanrækslu, útilokun og misnotkun“ (Kjarninn.is, 2018). Áhersla er lögð á það í yfirlýsingunni að ekki sé einungis um kynferðislegt ofbeldi eða áreiti að ræða heldur miklu frekar samverkandi þætti kynferðislegrar misnotkunar og kerfisbundinna fordóma þar sem konum er „þröngvað í hlutverk fórnarlamb sem oftast en ekki er upp á kvalara sinn komið“ (Kjarninn.is, 2018). Yfirlýsingin kallar eftir auknum stuðningi frá stjórnvöldum, sveitarfélögum, félagasamtökum og samfélaginu öllu til þess að búa til pláss fyrir þennan viðkvæma hóp innan aðgerðaáætlana þeirra gegn kynferðislegri misnotkun og áreitni þar sem gert sé ráð fyrir valdeflingu kvenna af erlendum uppruna (Kjarninn.is, 2018).

Skortur hefur verið á rannsóknum sem beina sjónum að kynferðislegu ofbeldi gegn konum af erlendum uppruna á Íslandi. Fjölmargar vísbendingar eru þó um að full ástæða sé til að bæta úr því. Nokkrar rannsóknir hafa þegar hafist. Brynja Elísabeth Halldórsdóttir o.fl. (sjá 8. kafla, viðauka A í þessari skýrslu) vinna um þessar mundir að rannsókn sem hefur það markmið að draga fram helstu einkenni og umfang kynbundins ofbeldis gagnvart konum af erlendum uppruna á Íslandi. Rannsóknarhópurinn mun draga fram birtingarmyndir og tíðni ofbeldis á vinnustöðum og í nánnum samböndum meðal kvenna af erlendum uppruna og þau úrræði sem í boði eru fyrir þennan hóp. Þó má vísa í fyrrnefnda rannsókn Félagsvísindastofnunar um valdbeitingu á vinnustað en hún sýndi að starfsfólk með erlent ríkisfang er ólíklegra til að greina frá kynferðislegri áreitni á vinnumarkaði en starfsfólk með íslenskt ríkisfang. Einnig var ljóst að konur á vinnumarkaði – burtséð frá uppruna sínum – eru í meiri hættu á að verða fyrir kynferðislegri áreitni á vinnumarkaði en karlar (Margrét Valdimarsdóttir o.fl., 2019, bls. 136).

Mannréttindaskrifstofa Íslands og Kvenréttindafélag Íslands unnu svokallaða „skugga-skýrslu“ árið 2016 um Kvennasáttmála Sameinuðu þjóðanna (e. *CEDAW: Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women*) þar sem bent er á brotalamir í laga-setningum og áætlunum ríkisins. Þar kom fram að þrátt fyrir vísbendingar um að erlendum konum sem leita til Kvennaathvarfsins hafi fjölgað sé ekki tekið tillit til sérstakra þarfa erlendra kvenna sem upplifa ofbeldi í nánnum samböndum og að þetta sé lítið rannsakað. Samtökin skora þess vegna á stjórnvöld að setja af stað aðgerðaáætlun gegn kynferðis- og heimilisofbeldi þar sem tekið er fullt tillit til sérstakra þarfa erlendra kvenna (Mannréttindaskrifstofa

Íslands og Kvenréttindafélag Íslands, 2016). Þetta ákall rímar vel við þær kröfur sem settar voru fram í #Metoo-yfirlýsingu kvenna af erlendum uppruna á Íslandi.

Þær fáu rannsóknir sem til eru um stöðu erlendra kvenna benda til þess að aðstæður þessara kvenna sem upplifa ofbeldi í nánnum samböndum geti verið erfiðari en hjá íslenskum konum, meðal annars vegna skorts á tengslaneti. Staða kvenna sem koma frá svæðum utan EES er talin viðkvæmust þar sem ótti við að missa dvalarleyfið getur gert þær háðari maka sínum og hindrað þær jafnvel í að leita eftir aðstoð frá hinu opinbera (Bissat 2013; Guðrún Helga Sederholm, 2010; Hildur Guðmundsdóttir, 2012). Rannsókn Jóhönnu Gísladóttur Bissat (2013) á meðal tælenskra kvenna á Íslandi sýndi að eftir 2006, þegar fólki utan EES var gert erfitt að koma til Íslands vegna vinnu, varð staða þessara kvenna veikari og þær urðu háðari íslenskum eiginmanni en áður. Fyrir 2006 gátu þær komið til Íslands á eigin vegum og látið reyna á sambandið en eftir það gátu þær einungis fengið leyfi til að flytjast til Íslands sem maki Íslendinga eða sem ættingi yngri en 20 ára og eldri en 67 ára.

Í rannsókn frá 2010 kom í ljós að hlutfallslega fleiri konur af erlendum uppruna en innlendar, sem höfðu upplifað ofbeldi af hendi maka, leituðu til Kvennaathvarfsins og þær dvöldust þar einnig í lengri tíma en íslenskar konur (Guðrún Helga Sederholm, 2010). Rannsókn Hildur Guðmundsdóttur (2012) sýndi að hlutfallslega fleiri konur af erlendum uppruna en innlendum fóru heim í óbreytt ástand eftir dvölinu í Kvennaathvarfinu. Skortur á upplýsingum og lagalegum réttindum getur hindrað konur af erlendum uppruna í því að slíta sambandi við ofbeldisfullan maka. Jafnframt hefur komið í ljós að konur vita jafnvel ekki af þeim úrræðum sem þeim standa til boða, eins og frá Kvennaathvarfinu eða félagslega kerfinu (Ísól Björk Karlsdóttir, 2016). Erlendar konur utan höfuðborgarsvæðisins eru sérstaklega viðkvæmur hópur þar sem túlkapjónusta er oft lítil sem engin í hinum ýmsu byggðum landsins; þó að reynsla þeirra af Kvennaathvarfinu sé almennt mjög góð þá er áþreifanlegur skortur á úrræðum fyrir þennan viðkvæma hóp (Guðrún Helga Sederholm, 2010).

Í skýrslunni *Saman gegn ofbeldi: úttekt á samstarfsverkefni Reykjavíkurborgar og lögreglunnar á höfuðborgarsvæðinu gegn heimilisofbeldi* (Erla Hlín Hjálmarsdóttir, Kristín I. Pálsdóttir og Rannveig Sigurvinsdóttir, 2016) er bent á erlendar konur sem sérstakan áhættuhóp hvað varðar heimilisofbeldi. Oft sé erfitt að ná til kvennanna, meðal annars vegna þrýstings á að halda sambandi gangandi og vegna erfiðleika við að fá túlka þegar á þarf að halda. Einnig kemur fram að eiginmenn kvennanna gæti þess að þær fari ekki einar í þjónustumiðstöðvar. Í skýrslunni er einnig bent á að tekin séu af þeim vegabréf og að þær séu mjög háðar maka sínum.

3.5.1. Mansal á Íslandi

Hugtakið mansal er samkvæmt Palermo-samningi Sameinuðu þjóðanna frá 2000 skilgreint sem „verslun með fólk með eða án samþykkis þess, ef salan byggist á varnaleyfi viðkomandi“ (Guðný Gústafsdóttir 2007, bls. 41). Guðný Gústafsdóttir benti á, í grein frá 2007, að mansal hefði átt sér stað í tengslum við íslenska nektarklúbba og að mátt hefði sjá fjölgun á mansalsmálum sem ratað hefðu fyrir íslenska dómstóla. Í skýrslunni *Líka á Íslandi. Rannsókn á eðli og umfangi mansals*, sem gefin var út tveimur árum síðar eða 2009, talaði Fríða Rós Valdimarsdóttir um að erfitt væri að meta hversu viðtækt mansal væri á Íslandi þar sem fyrirbyggjandi gögn voru mjög takmörkuð. Allir – að frátöldum einum einstaklingi – sem talað er um í skýrslunni sem þolendur mansals eru konur. Þegar skýrslan var unnin hafði aðeins fallið einn dómur í mansalsmáli á Íslandi þrátt fyrir að einstaklingar, t.d. innan lögreglunnar, stéttar-

félaganna og annarra tengdra stofnana, hefðu orðið varir við slík mál. Fríða Rós benti á að hægt hefði verið að koma í veg fyrir brot á vinnumarkaði með eftirfylgni og eftirliti og að það þyrfti að setja upp sambærilegt eftirlit fyrir einstaklinga utan vinnumarkaðsins í störfum eins og ræstingu í heimahúsum. Einnig skorti eftirlit með vændi (Fríða Rós Valdimarsdóttir, 2009).

Í skýrslu eftirlitsnefndar Evrópuráðsins, GRETA, frá árinu 2019 um mansal á Íslandi kemur fram að vændi virðist vera að aukast, þar sem ungar konur ferðast til Íslands og dvelja yfir helgi til þess að stunda vændi. Þrátt fyrir að grunur leiki á að skipulögð glæpastarfsemi tengist þeirri vændisstarfsemi hafa ekki verið gerðar neinar rannsóknir sem leitt hafa til ákæru og ekki hefur verið staðfest að kynlífsmansal hafi átt sér stað hér síðustu ár þrátt fyrir grun um það. Frá 2016 hefur velferðarráðuneytið safnað gögnum um mansal hér á landi þar sem grunur hefur leikið á að fólk hafi verið flutt eða selt mansali. Í meirihluta þeirra mála voru meintir þolendur konur af erlendum uppruna, eða 9 konur og ein stúlka, en 5 karlmenn af erlendum uppruna voru taldir þolendur mansals. Við úrvinnslu þeirra mála var þó ekki hægt að staðfesta eða fullyrða um hvort mansal hefði átt sér stað þar sem þolendur vildu ekki þiggja aðstoð eða fóru úr landi. Hvetur eftirlitsnefnd Evrópuráðsins til þess að íslensk stjórnvöld geri mun meira til þess að rannsaka mansal hérlendis og tryggja velferð mögulegra þolenda mansals (GRETA, 2019). Einnig kemur fram í skýrslu bandarískra stjórnvalda um mansal á heimsvísu að Ísland þurfi að bæta ferla hjá sér þegar kemur að mansalsmálum; ýmislegt hafi verið gert til þess að sporna við vinnumansali en lítið aðhafst í því að reyna að minnka eftirspurn eftir vændi (U.S. Department of State, 2019).

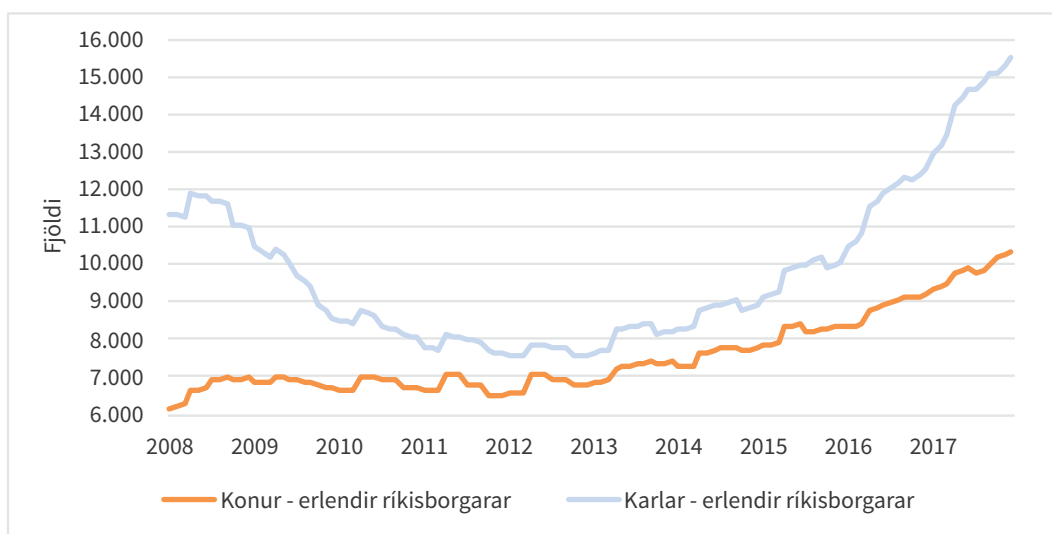
4. Fyrirliggjandi töluleg gögn

Í þessum hluta skýrslunnar verður gerð grein fyrir fyrirliggjandi tölulegum gögnum sem varpað geta skýrara ljósi á stöðu kvenna af erlendum uppruna á Íslandi og hvar kreppir að. Í upphafi kaflans verður gerð grein fyrir fjölda og stöðu kvenna af erlendum uppruna á íslenskum vinnu- markaði og síðan fjallað um gögn sem lúta að menntun þeirra. Þar á eftir verða skoðaðir þættir sem snúa að velferð og öryggi kvenna og að lokum verður fjallað um gögn um flóttakonur og um umsóknir um alþjóðlega vernd á Íslandi.

4.1. Atvinnuþátttaka kvenna af erlendum uppruna á íslenskum vinnumarkaði

Samkvæmt upplýsingum frá Vinnuálastofnun um árlegan fjölda starfandi erlendra ríkisborgara hefur þeim fjölgað verulega frá árinu 2008 fram til ársins 2017. Starfandi erlendum kvenkyns ríkisborgurum hefur fjölgað úr 6.088 konum í ársbyrjun 2008 í 10.352 konur í árslok 2017. Samsvarar það 70% aukningu á tímabilinu. Starfandi karlkyns erlendum ríkisborgurum hefur fjölgað töluvert minna á sama tímabili eða um 34%. Til samanburðar hefur aukningin hjá innlendum ríkisborgurum verið 6%.

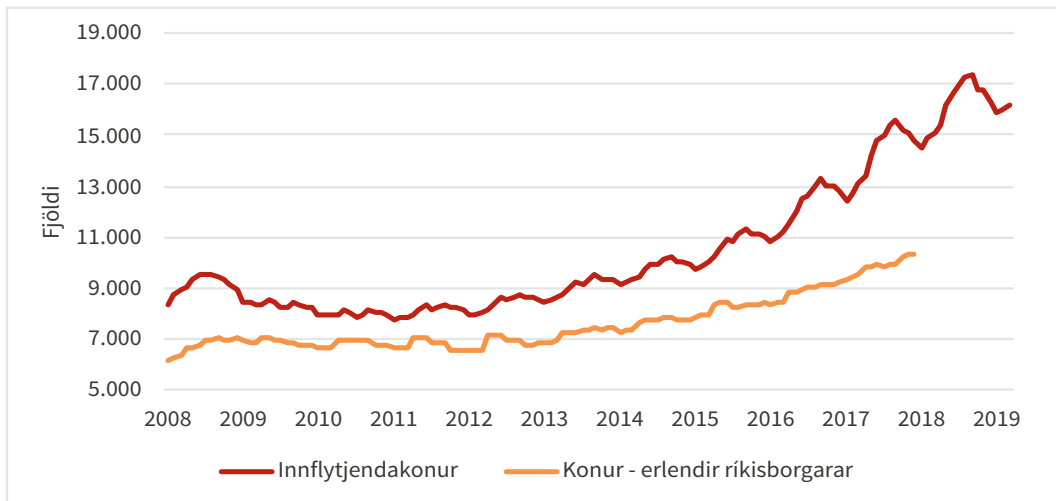
Eins og mynd 4.1 sýnir var fjölgun kvenna á vinnumarkaði jöfn á tímabilinu 2009–2011. Starfandi erlendum karlkyns ríkisborgurum fækkaði aftur á móti um næstum þriðjung árin 2008–2012. Síðan hefur þeim fjölgað hratt og hefur fjöldi þeirra hér um bil tvöfaldast frá árinu 2012. Fjölgun hvors hóps hefur verið í kringum 4.000 einstaklingar frá ársbyrjun 2008 fram til ársloka 2017 en konum fjölgaði töluvert meira hlutfallslega þar sem þær voru færri árið 2008.

Mynd 4.1. Fjöldi starfandi erlendra ríkisborgara eftir kyni á Íslandi 2008 til 2017 (Vinnuálastofnun, e.d.).

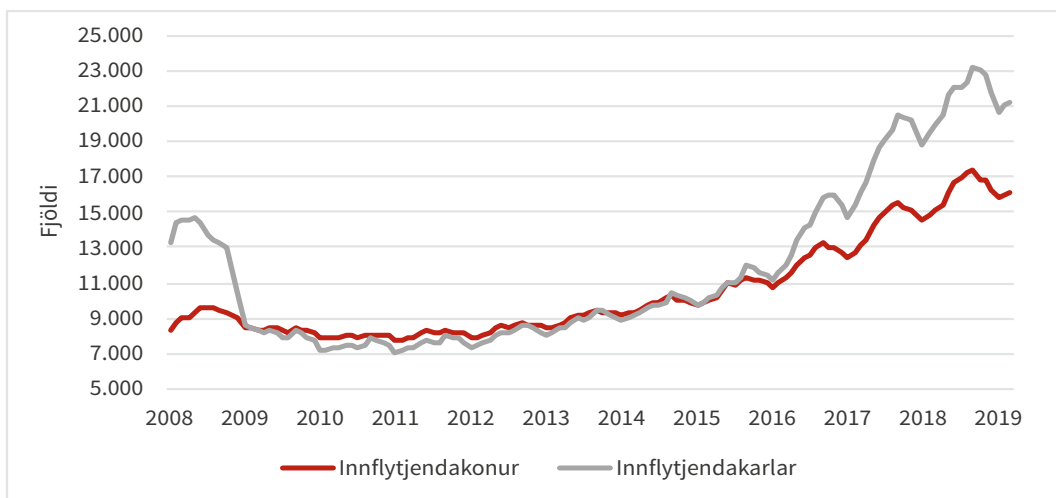
Tölur Vinnumálastofnunar ná einungis til ársloka 2017 en í lok þess árs voru 10.352 erlendir kvenkyns ríkisborgarar virkir á vinnumarkaði, eins og kom fram að ofan, og 14.833 kvenkyns innflytjendur virkir á vinnumarkaði samkvæmt tölum Hagstofu Íslands (þar sem um er að ræða einnig íslenska ríkisborgara af erlendum uppruna, eins og fyrr er sagt).

Mynd 4.2 sýnir annars vegar starfandi kvenkyns erlenda ríkisborgara og hins vegar starfandi kvenkyns innflytjendur. Þess ber að geta að Vinnumálastofnun telur ekki fjölda starfsfólks undir 16 ára aldri og yfir 69 aldri en Hagstofan gerir það. Sá fjöldi er þó óverulegur og því er ekki tekið tillit til hans hér. Tölur Hagstofunnar ná til marsmánaðar 2019.

Mynd 4.2. Fjöldi starfandi kvenkyns innflytjenda og kvenkyns starfandi erlendra ríkisborgara á Íslandi (Hagstofa Íslands, e.d.-a; Vinnumálastofnun, e.d.).

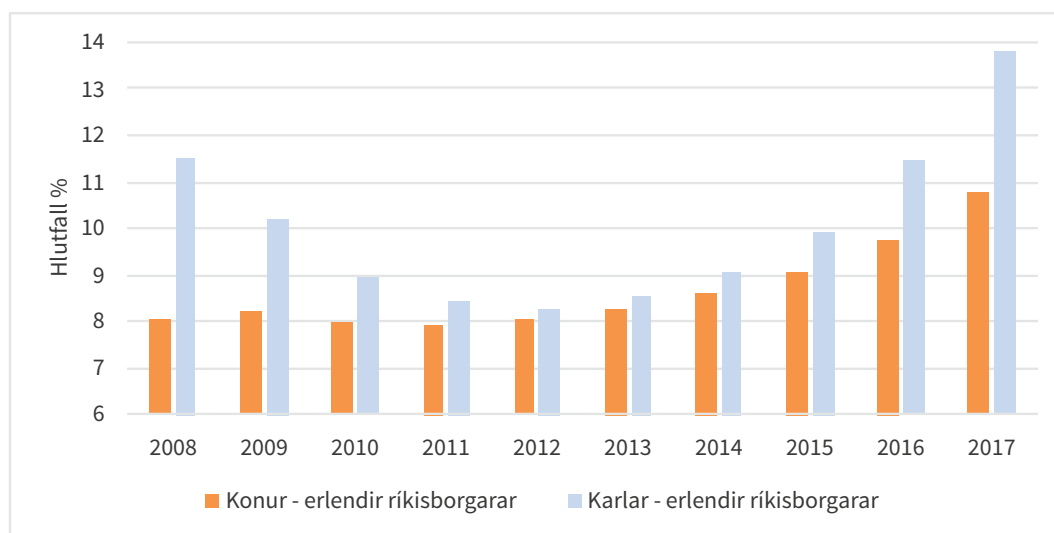
Eins og sjá má í tölum Hagstofunnar að neðan (mynd 4.3) dróst fjöldi starfandi innflytjendakvenna örllítið saman í kjölfar hrunsins en var þó að mestu leyti stöðugur. Síðan hefur aukin stígandi verið í fjölgun starfandi innflytjendakvenna. Mynd 4.3 sýnir að fjöldi starfandi kvenna og karla meðal innflytjenda hélst nær hinn sami fram að árinu 2016 þegar byggingargeirinn fór aftur á fullt skrið og körlum fór að fjölga meira en konum.

Mynd 4.3. Fjöldi starfandi innflytjenda á Íslandi eftir kyni 2008 til 2017 (Hagstofa Íslands, e.d.-a).

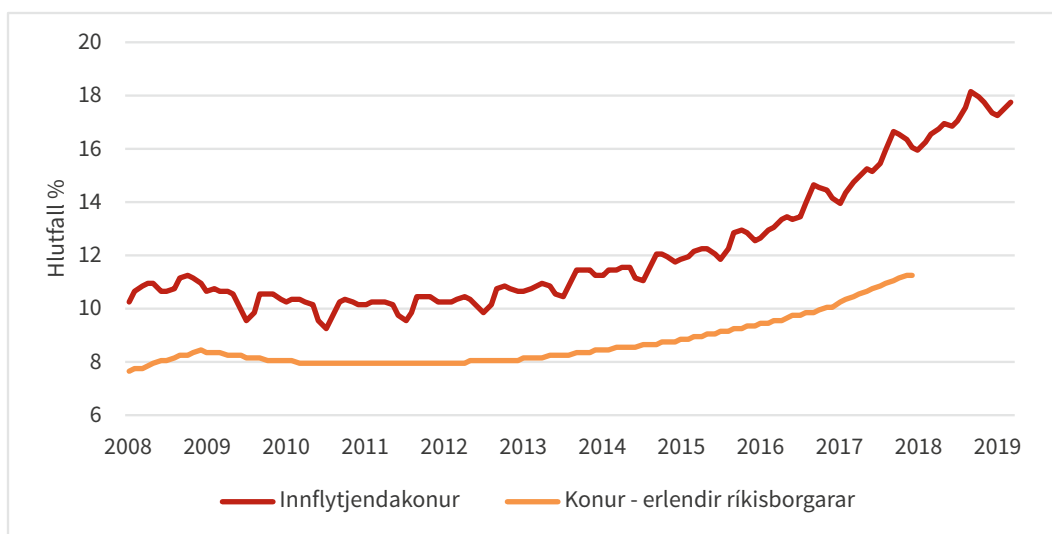
Mynd 4.4 ber hlutfallslegan meðalfjölda starfandi erlendra ríkisborgara, kvenna og karla, á Íslandi saman við meðaltal heildarfjölda kvenna og karla á Íslandi fyrir hvert ár.¹ Í ljósi þess að erlendu starfandi fólki hefur fjölgað meira en íslensku ætti það ekki að koma á óvart að hlutfallsleg fjölgun starfandi erlendra einstaklinga, sérstaklega kvenna, á íslenskum vinnumarkaði hefur verið mikil frá ársbyrjun 2008. Samkvæmt tölum² Vinnuálastofnunar voru til dæmis 8% starfandi kvenna á Íslandi erlendir ríkisborgarar árið 2008 en hlutfallið var komið í 10,8% árið 2017, eins og mynd 4.4 sýnir, sem svarar til rúmlega 30% hlutfallslegrar aukningar á tímabilinu.

Hlutfall starfandi erlendra ríkisborgara af heildarfjölda starfandi fólks á Íslandi hefur á tímabilinu 2008 til 2017 verið hærra sé horft til erlendra karla sem hlutfalls af heildarfjölda karla á vinnumarkaði. Það hlutfall lækkaði töluvert árin eftir hrun þar sem stór hluti erlendra starfandi karla var í byggingargeiranum, sem hrundi á þeim tíma. Á tímabilinu 2011 til 2015 var hlutfall erlendra karla og kvenna svipað. Eftir 2015 fjölgaði erlendum körlum á vinnumarkaði hlutfallslega meira en konum til ársins 2017. Jöfn stígandi hefur aftur á móti verið í þátttöku erlendra kvenna í íslensku atvinnulífi samanborið við íslenskar konur.

Mynd 4.4. Hlutfallsleg þátttaka erlendra ríkisborgara á vinnumarkaði á Íslandi, kvenna og karla, 2008–2017 (Vinnuálastofnun, e.d.).

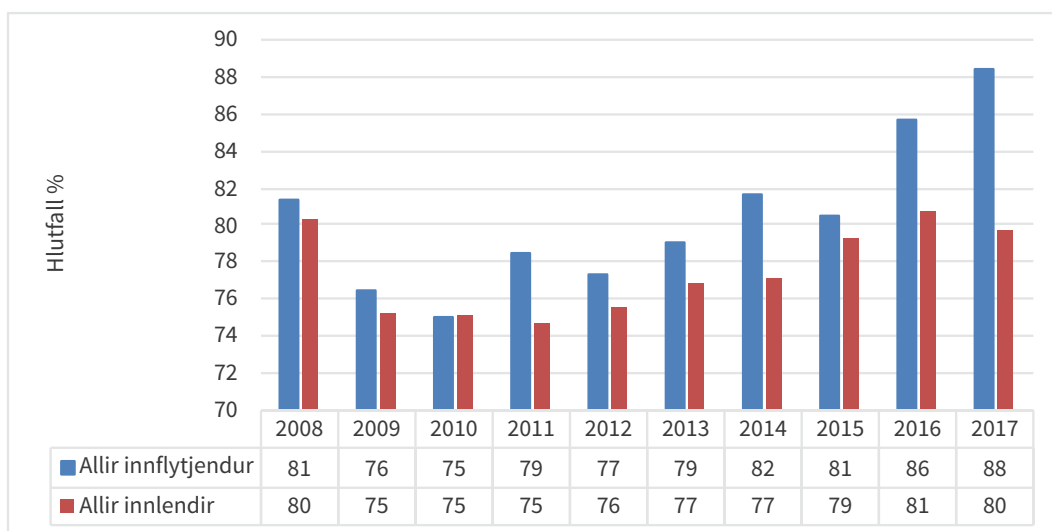
Mynd 4.5 að neðan sýnir fjölda kvenna, erlendra ríkisborgara og innflytjenda, sem hlutfall af starfandi konum á íslenskum vinnumarkaði. Samkvæmt tölum Hagstofunnar og Vinnuálastofnunar er hlutfallslegur fjöldi innflytjendakvenna á vinnumarkaði um þriðjungji meiri en hjá kvenkyns erlendum ríkisborgurum á þessu tímabili en sé einungis litið til ársins 2017 var atvinnuþátttakan orðin 43% meiri. Þetta endurspeglar það sem áður hefur komið fram um að innflytjendur eru víðar skilgreindur hópur en erlendir ríkisborgarar.

Mynd 4.5. Hlutfall af starfandi innflytjendakönnum og kvenkyns erlendum ríkisborgurum af heildarfjölda starfandi kvenna á Íslandi (Hagstofa Íslands, e.d.-i; Vinnumálastofnun, e.d.)

Súlurnar á mynd 4.6 sýna hlutfallslega atvinnuþátttöku meðal innflytjenda og innlendra á íslenskum vinnumarkaði á árunum 2008 til 2017. Hlutfallsleg atvinnuþátttaka innflytjenda vísar til þess hve stór hluti þeir eru af heildarfjölda einstaklinga sem starfa á íslenskum atvinnumarkaði.

Mynd 4.6 sýnir að hlutfallsleg atvinnuþátttaka innflytjenda hefur verið meiri en innlendra að árinu 2010 undanskildu en þá var hlutfallið um 0,1% lægra. Lítil munur hefur verið á þessu hlutfalli flest árin en hann hefur þó aukist á síðustu árum og var mestur árin 2016 og 2017. Síðustu mælingar sýna að hlutfallið er orðið um 10% hærra hjá innflytjendum en innlendum. Þetta gefur vísbendingar um að atvinnuþátttaka innflytjenda fylgi meira hag-sveiflum.

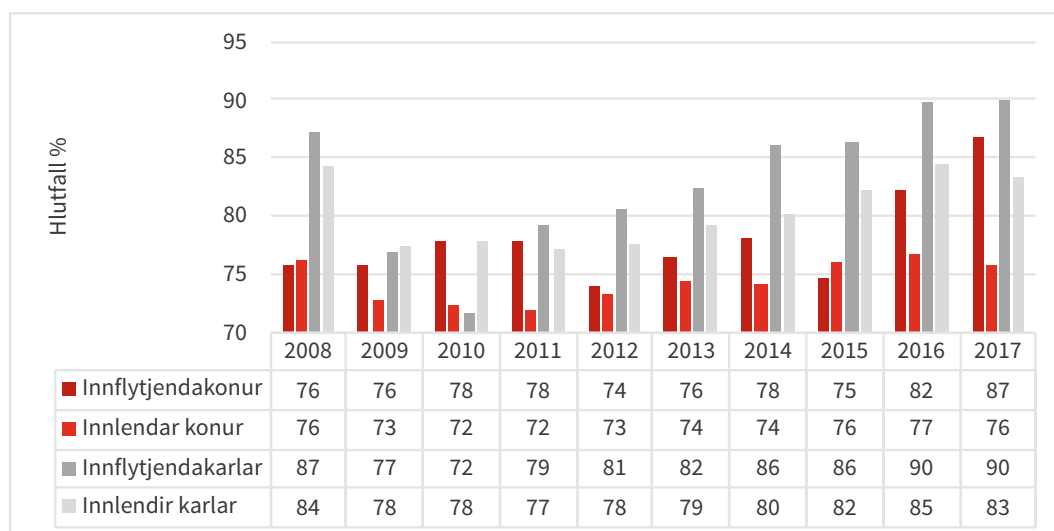

Mynd 4.6. Hlutfall starfandi innflytjenda og innlendra einstaklinga (Hagstofa Íslands, e.d.-b).

Mynd 4.7 sýnir að hlutfallslega er atvinnuþátttaka innflytjendakvenna almennt meiri en hjá innlendum konum en aðeins minni en hjá innlendum karlmönnum. Meðaltal hlutfallslegrar atvinnuþátttöku síðustu 10 ár hefur verið 78% hjá innflytjendakonum og 74% hjá innlendum konum. Athyglisvert er að hlutfallsleg atvinnuþátttaka innflytjendakvenna jókst árin eftir hrun en það er ólíkt því sem átti sér stað hjá innlendum konum og báðum hópum karla. Atvinnuþátttaka innflytjendakvenna jókst úr 76% árin 2008 og 2009 í 78% árin 2010 og 2011 þrátt fyrir að hlutfallsleg þátttaka innflytjenda sem hóps hafi lækkað úr 81% árið 2008 niður í 75% árið 2010, eins og fram kom á mynd 4.6.

Atvinnuþátttaka innflytjendakvenna var stöðug árin 2012–2015 en jókst síðan mikið árin 2016 og 2017. Vert er að benda á að síðasta ár mælinga, árið 2017, var hlutfallsleg atvinnuþátttaka innflytjendakvenna orðin töluvert hærri en innlendra karla, eða 87% samanborið við 83% hjá innlendum körlum. Það var í fyrsta sinn sem hlutfallsleg atvinnuþátttaka innflytjendakvenna var hærri en hjá innlendum körlum. Þetta sama ár var hlutfallsleg atvinnuþátttaka innlendra kvenna 76%.

Atvinnuþátttaka innlendra kvenna hefur aftur á móti verið stöðugri. Þess ber að geta að vikmörk á mælingum meðal innlendra aðila eru minni en hjá innflytjendum í þeirri könnun sem þessar tölur byggja á sem gæti skýrt meiri sveiflur í tölum innflytjenda samanborið við innlenda einstaklinga.

Mynd 4.7. Hlutfall starfandi innflytjendakvenna og -karla og innlendra kvenna og karla (Hagstofa Íslands, e.d.-b).

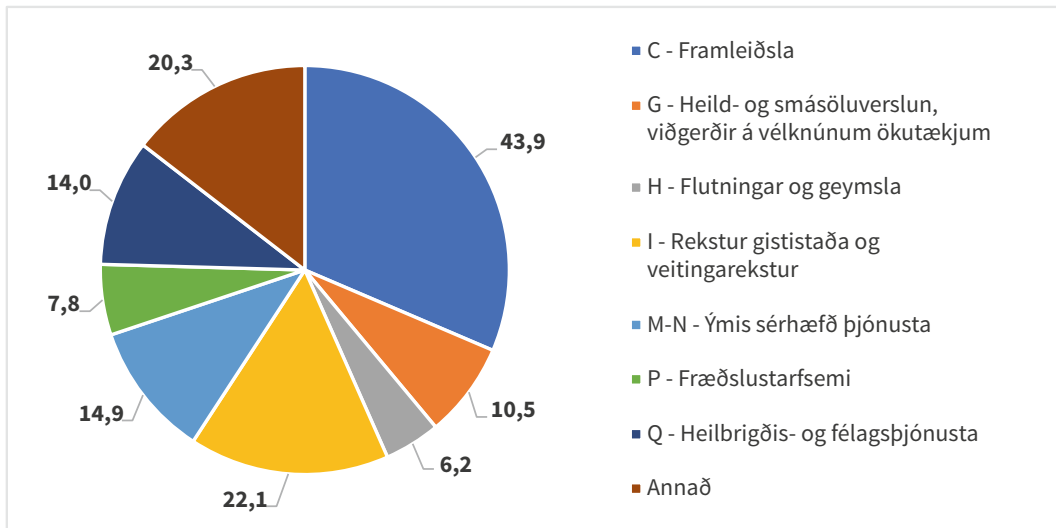
4.1.1. Fjöldi starfandi í atvinnugreinum eftir kyni og uppruna

Í þessum kafla er gefin innsýn í hvaða störfum konur af erlendum uppruna sinna samanborið við innlendar konur. Til að kanna fjölda kvenna af erlendum uppruna í mismunandi atvinnugreinum var stuðst við atvinnugreinaflokkun sem Hagstofa Íslands miðar við í gögnum sínum um fjölda starfandi í atvinnugreinum samkvæmt skráum eftir árum, kyni, aldri og bakgrunni 2008–2018 (Hagstofa Íslands, 2019a). Í þessum tölum gengur Hagstofan út frá þýði allra sem fá skattskyldar tekjur og eru í staðgreiðsluskrá Ríkisskattstjóra.³

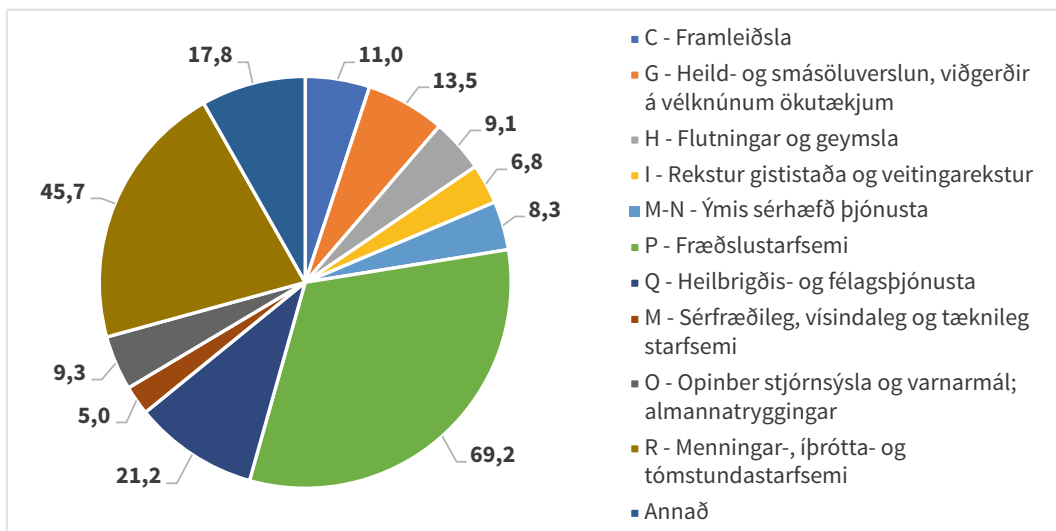
Myndir 4.8 og 4.9 bera saman annars vegar hlutfall innflytjendakvenna og hins vegar innlendra kvenna sem fengu skattskyldar tekjur í mismunandi atvinnugreinum. Hér er mikilvægt

að hafa í huga að skattskyldar tekjur geta verið flokkaðar í fleiri en einn flokk. Þar af leiðandi er samtala hlutfalla sem sýnd er annars vegar á mynd 4.8 og hins vegar á mynd 4.9 ekki 100 heldur hærri tala.

Á myndum 4.8 og 4.9 inniheldur flokkurinn „Annað“ alla atvinnuflokka sem voru undir 5% þegar hlutfall innflytjendakvenna (mynd 4.8) og innlendra (mynd 4.9) í atvinnuflokkum árið 2018 var reiknað.

Mynd 4.8. Hlutfall innflytjendakvenna sem fengu skattskyldar tekjur í ofangreindum atvinnuflokkum á Íslandi árið 2018 (Hagstofa Íslands, e.d.-c).⁴

Mynd 4.9. Hlutfall innlendra kvenna sem fengu skattskyldar tekjur í ofangreindum atvinnuflokkum á Íslandi árið 2018 (Hagstofa Íslands, e.d.-c).⁵

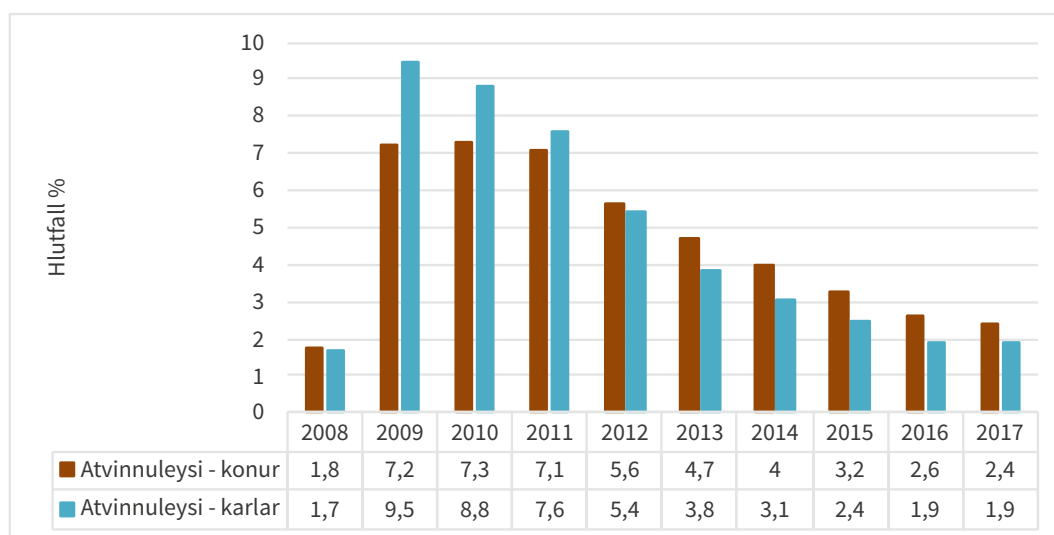
Þessi tvö skífurit gefa til kynna að þær starfsgreinar sem innflytjendakonur starfa innan eru töluvert aðrar en starfsgreinar innlendra kvenna. Stærsti hluti innflytjendakvenna vinnur við störf innan flokksins *framleiðsla* (43,9%) en innlendar konur vinna helst við það sem flokkast sem *fræðslustarfsemi* (69,2%).

4.1.2. Atvinnuleysi kvenna af erlendum uppruna á íslenskum vinnumarkaði:

Fólk með erlent ríkisfang – innflytjendur

Hér verða skoðaðar nánar tölur um atvinnuleysi sem eru byggðar á upplýsingum úr atvinnuleysissskrá Vinnuálastofnunar annars vegar og gögnum Hagstofu Íslands hins vegar. Upplýsingar um skráð atvinnuleysi hjá Vinnuálastofnun taka mið af þeim sem eru skráðir á atvinnuleysissskrá en upplýsingar Hagstofu Íslands byggja á vinnumarkaðskönnunum stofnunarinnar.

Á mynd 4.10 má sjá hlutfall atvinnuleysis hjá öllum konum og körlum á Íslandi samkvæmt gögnum Vinnuálastofnunar.⁶ Þær tölur eru í samræmi við tölur um atvinnuþátttöku fyrr í þessum kafla. Atvinnuleysi meðal karla var töluvert meira árin í kjölfar hrunsins, var hér um bil orðið hið sama og hjá konum árið 2012, en síðan þá hefur atvinnuleysi meðal karla verið minna en hjá konum.

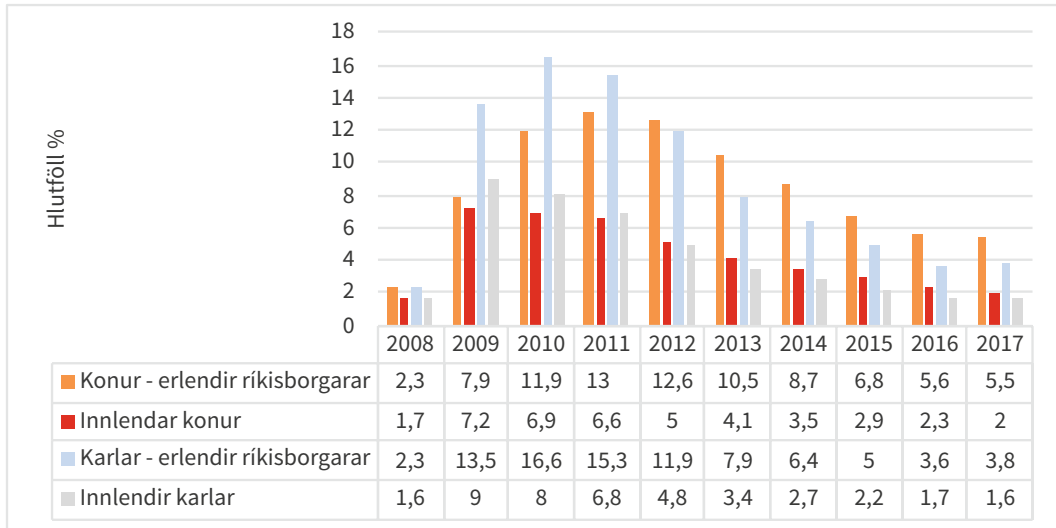

Mynd 4.10. Atvinnuleysi á Íslandi hjá konum og körlum (Vinnuálastofnun, e.d.).

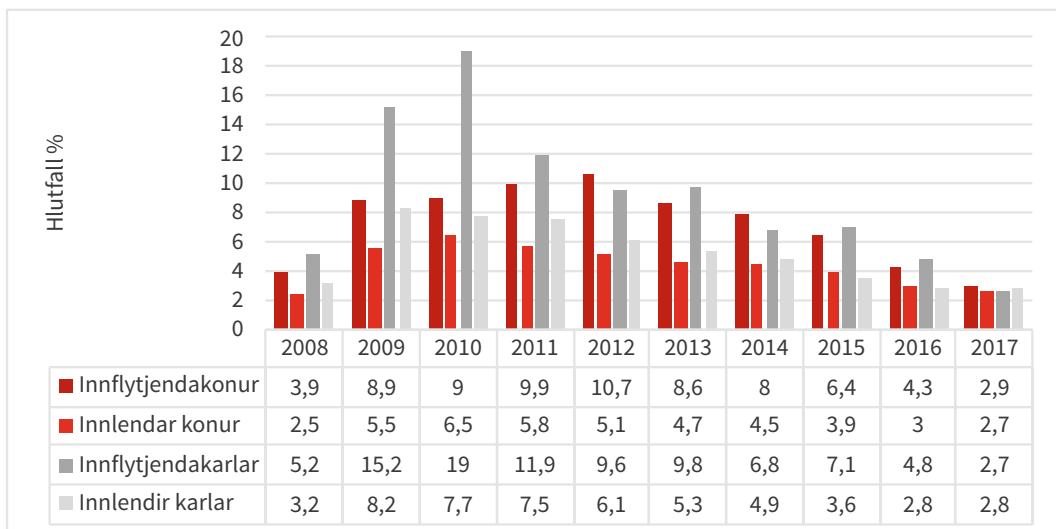
Myndir 4.11 og 4.12 sýna hlutfall atvinnuleysis á Íslandi út frá gögnum Hagstofu Íslands um innflytjendur og Vinnuálastofnunar um erlenda ríkisborgara.⁷ Báðar myndir sýna að á árunum 2008 til 2017 voru innflytjendur og erlendir ríkisborgarar líklegri til að vera án atvinnu en innlendir. Á fyrstu árum eftir efnahagshrunið á árunum 2008 til 2011 voru innflytjendakonur síður atvinnulausar en innflytjendakarlar. Á árunum 2012 til 2016 sveiflaðist atvinnuleysi kvenkyns erlendra ríkisborgara (mynd 4.11) og innflytjendakvenna (mynd 4.12) á milli þess að vera töluvert lægra og þess að vera örlítið hærra en hjá sambærilegum hópum karla. Eins og sést á mynd 4.11 voru kvenkyns erlendir ríkisborgarar líklegasti hópurinn af samanburðarhópnum fjórum til að vera í atvinnuleit á Íslandi árið 2017. Á því ári voru karlkyns erlendir ríkisborgarar næstlíklegastir til að vera í þeim sporum. Það ár og árin tvö á undan var atvinnuleysi innflytjendakvenna svipað og hjá innflytjendakörlum og var það reyndar nánast hið sama hjá öllum hópunum árið 2017 samkvæmt gögnum Hagstofnunar (sjá mynd 4.12).

Athyglisvert er að hlutfall atvinnuleysis meðal erlendra kvenna er stöðugt hærra en meðal íslenskra kvenna, jafnframt því að hlutfall erlendra kvenna á vinnumarkaði er hærra en hjá íslenskum kynsysturum þeirra. Árið 2008 var atvinnuleysi meðal erlendra kvenna lítið. Á þessu

varð breyting eftir efnahagshrunið í lok árs 2008 og síðan þá hefur hlutfall atvinnuleysis verið hærra á meðal erlendra ríkisborgara en íslenskra (bæði karla og kvenna). Má leiða líkur að því að atvinnuöryggi erlendra kvenna sé töluvert minna en íslenskra kvenna.

Mynd 4.11. Upplýsingar um hlutfallslegt atvinnuleysi á Íslandi á árunum 2008 til 2017 eftir kyni og bakgrunni (Vinnuálastofnun, e.d.).

Mynd 4.12. Hlutfall atvinnuleysis á Íslandi meðal innflytjenda, karla og kvenna, og meðal innlendra karla og kvenna miðað við heildarfjölda innflytjenda og innlendra (Hagstofa Íslands, e.d.-i).

Sé litið til meðaltals síðustu 10 ára sést að lítill munur er á atvinnuleysi hópa eftir því hvort miðað er við skilgreiningar Hagstofunnar eða Vinnuálastofnunar, og jafnast sá mismunur hér um bil út eins og sést á töflu 4.1. Mestur mismunur er hjá hópi kvenna af erlendum uppruna, þar sem mismunur á atvinnuleysi er að jafnaði 1,2% minna hjá innflytjendakonum (samkvæmt mælingum Hagstofunnar) en hjá erlendum kvenkyns ríkisborgurum (samkvæmt mælingum Vinnuálastofnunar).

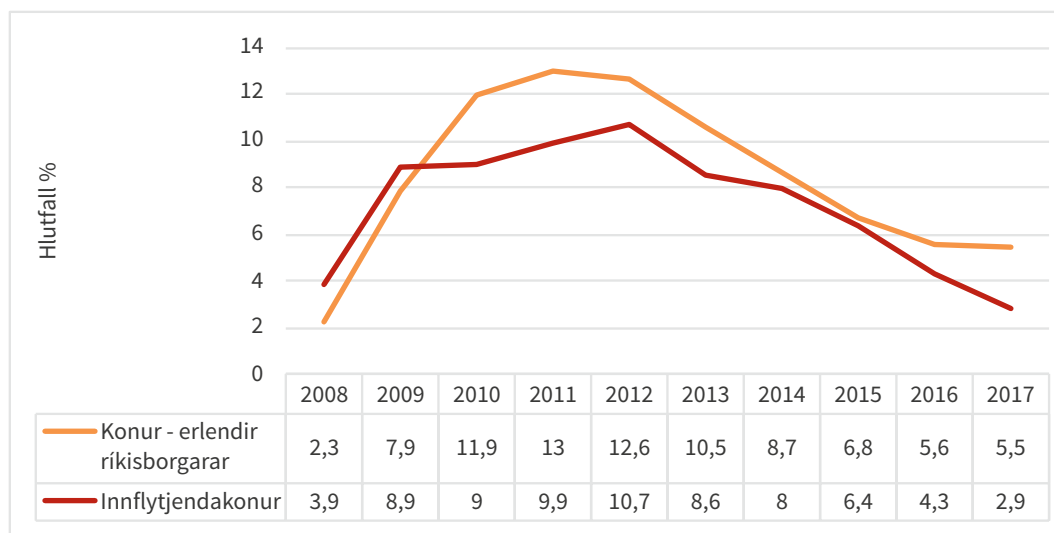
4. FYRIRLIGGJANDI TÖLULEG GÖGN

Hópar starfandi	Hagstofa Íslands	Vinnumálastofnun	Mismunur
Innflytjendur og ríkisborgarar	8,2	8,6	-0,4
Erlendir karlar	9,2	8,6	0,6
Erlendar konur	7,3	8,5	-1,2
Allir innlendir	4,8	4,2	0,6
Innlendir karlar	5,2	4,2	1,0
Innlendar konur	4,4	4,2	0,2
Meðaltal	6,5	6,4	0,1

Tafla 4.1. Meðaltalsatvinnuleysi í prósentum meðal ólíkra hópa á Íslandi árin 2008-2017 (Hagstofa Íslands, e.d.-b; Vinnumálastofnun, e.d.)

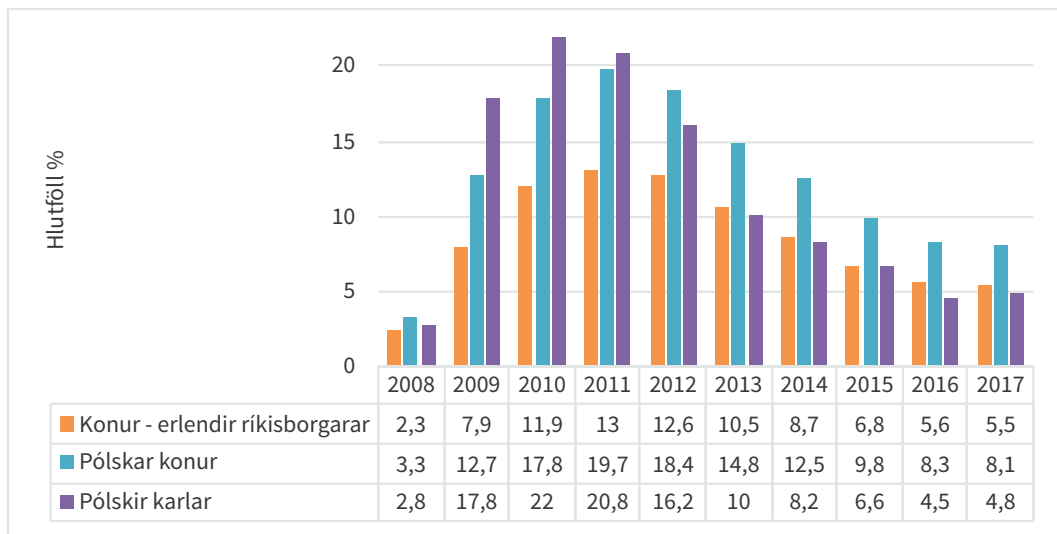
Mynd 4.13 hér á eftir sýnir að atvinnuleysi hefur verið stöðugt hærra meðal kvenna með erlent ríkisfang samanborið við innflytjendakonur (sem sumar hafa íslenskt ríkisfang) síðan árið 2010 en árin 2008 og 2009 var það lægra. Þetta skýrist hugsanlega af mismunandi skilgreiningum á því hvað flokkast undir atvinnuleysi hjá Hagstofu Íslands og Vinnumálastofnun sem auk þess skilgreina erlenda starfsmenn með mismunandi hætti, eins og áður hefur komið fram.

Hjá Vinnumálastofnun er fólk á atvinnuleysiskrá sem er í atvinnuleit. Hagstofa Íslands byggir tölur sínar hins vegar á vinnumarkaðskönnun. Í henni eru þeir sem hafa hvorki atvinnu né vinna (lengur en í 1 klst.) sem launþegar eða eru sjálfstætt starfandi. Þeir geta 1) verið að leita að vinnu, 2) hafið störf innan tveggja vikna eða 3) hafa fengið starf sem hefst innan þriggja mánaða. Einstaklingar sem uppfylla þessi skilyrði en eru í námi flokkast sem atvinnulausir. Heimavinnandi konur/karlar geta flokkast sem atvinnulaus hjá Hagstofu Íslands en eru ekki nauðsynlega á skrá hjá Vinnumálastofnun.

Mynd 4.13. Atvinnuleysi meðal innflytjendakvenna og kvenkyns erlendra ríkisborgara (Hagstofa Íslands, e.d.-b; Vinnumálastofnun, e.d.)

Þegar litið er á atvinnuleysi pólskra ríkisborgara á íslenskum vinnumarkaði voru pólskir karlmenn og pólskar konur hlutfallslega fleiri á atvinnuleysiskrá á þessum árum, þ.e. 2008–2017, en aðrir erlendir ríkisborgarar. Allt frá árinu 2012 hefur hlutfall pólskra kvenna á atvinnuleysis-skrá verið áberandi hærra en annarra kvenna með erlent ríkisfang. Þetta má sjá á mynd 4.14.

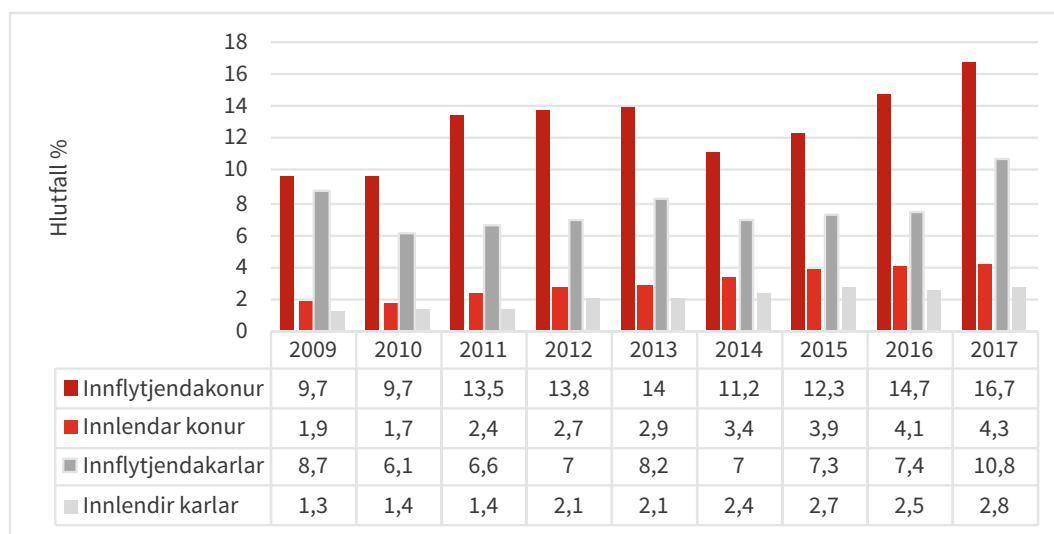
Mynd 4.14. Hlutfallslegt atvinnuleysi hjá pólskum konum og körlum samanborið við aðra kvenkyns erlenda ríkisborgara (Vinnuálagstofnun, e.d.).

4.1.3. Ofmenntun kvenkyns innflytjenda á íslenskum vinnumarkaði

Eins og fram kom í yfirliti rannsókna hefur verið sýnt fram á að konur af erlendum uppruna vinna oft í störfum þar sem menntun þeirra nýtist ekki. Þær eru því oft og tíðum ofmenntaðar miðað við störfin sem þær sinna. Hagstofa Íslands (2019, bls. 29) skilgreinir ofmenntun sem „hlutfall háskólamenntaðra einstaklinga af öllum starfandi, sem vinna við störf sem krefjast lágrar eða meðal mikillar færni.“ Menntun er flokkuð í þrennt, í grunn-, framhalds- og háskólamenntun. Stuðst er við þessa skilgreiningu í mælingum OECD á ofmenntun. Störf á lægsta færnistiginu eru oft líkamleg, framkvæmd með handafli og meginatriði vinnunnar eru oft endurtekin. Ósérhæfð störf teljast til starfa á lágu færnistigi. Dæmi um ósérhæfð störf eru störf ræstingarfólks, störf verkafólks og störf aðstoðarmanna í mötuneyti. Störf sem flokkast til meðalfærnistigsins krefjast oft færni í því að stýra, viðhalda og laga vélbúnað. Störf á þessu sviði krefjast þess að starfsmaðurinn geti fylgt skriflegum leiðbeiningum, skrifað um unnin störf og framkvæmt einfalda útreikninga. Störf bænda og fiskimanna, störf iðnaðarmanna og sérhæfðs iðnverkafólks auk starfa véla- og vélgæslufólks teljast til starfa sem krefjast meðalfærni. Skrifstofustörf, þjónustu-, umönnunar- og sölustörf teljast einnig til starfa sem krefjast meðalfærni. „Störf á háu færnistigi krefjast flókinnar tæknilegrar og hagnýtrar þekkingar, oft á sérhæfðu sviði. Þessi störf geta einnig krafist færni í flóknum úrlausnum og ákvörðunartöku og sköpunargáfu. Störf kjörinna fulltrúa, æðstu embættismanna og stjórnenda, sérfræðistörf, og tæknar og sérmenntað starfsfólk telst vinna störf með hátt færnistig“ (Hagstofa Íslands, 2019b, bls. 46).

Mynd 4.15 sýnir að konur eru líklegri til að vera ofmenntaðar en karlar á íslenskum vinnumarkaði og hún sýnir einnig að innflytjendur almennt eru líklegri til að vera ofmenntaðir en innlendir. Þegar innflytjendakonur eru aðgreindar frá innflytjendakörlum kemur í ljós að hlutfall ofmenntunar hefur verið mun hærra meðal innflytjendakvenna flest árin, að árinu 2009 undanskildu. Samkvæmt Hagstofu Íslands var ofmenntun ekki reiknuð fyrir árið 2008 og því er ólíkt flestum öðrum mælingum í þessari skýrslu ekki tekið tillit til þess árs. Innflytjendakonur eru þrefalt til fimmfalt líklegri en innlendir konur til að vera í störfum sem þær eru ofmenntaðar til.

4. FYRIRLIGGJANDI TÖLULEG GÖGN

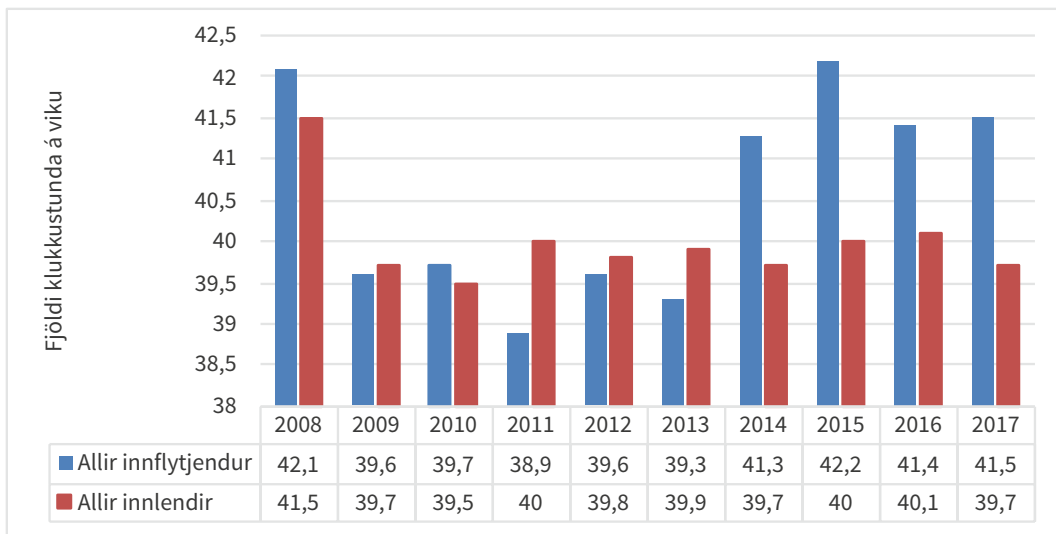
Mynd 4.15. Hlutfall ofmenntunar meðal innflytjenda og innlendra á Íslandi af báðum kynjum (Hagstofa Íslands, e.d.-b).

Lýsandi tölfræðin sem sjá má í mynd 4.15 gefur þannig til kynna að staða kvenna af erlendum uppruna sé ekki góð þegar kemur að því að nýta menntun sína í starfi. Þótt konur af erlendum uppruna séu hlutfallslega virkari á atvinnumarkaði eru þær einnig hlutfallslega líklegri til þess að vera skráðar atvinnulausar og menntun þeirra síður metin en innlendra kvenna. Einnig sýnir myndin að staða karla af erlendum uppruna er einnig slæm hvað þetta varðar, þó hún sé ekki eins slæm og kvennanna.

4.1.4. Vinnutími og fyrirkomulag vinnunnar⁸

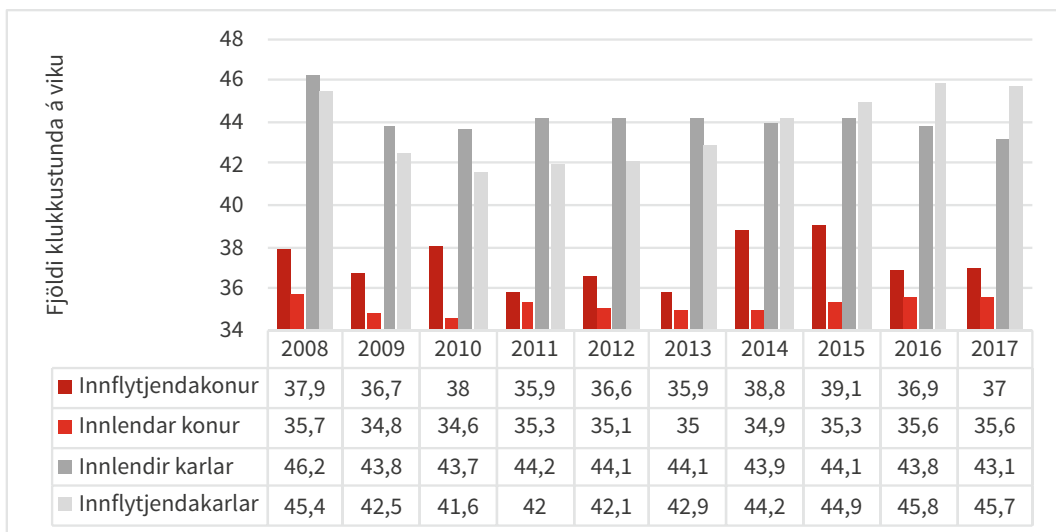
Í þessum kafla er unnið úr upplýsingum Hagstofunnar hvað varðar jafnvægi atvinnu og einkalífs en þær bregða ljósi á stöðu kvenna af erlendum uppruna varðandi vinnutíma og vaktavinnu.

Mynd 4.16 sýnir fjölda vinnustunda innflytjenda og innlendra á Íslandi. Hún gefur vísendingar um að fjöldi vinnustunda innflytjenda sveiflist í takt við hagsveiflur með þeim hætti að fjölda vinnustunda fækkaði töluvert í kjölfar hrunsins en þeim hefur fjölgað aftur mikið með aukinni hagsæld á Íslandi. Árið 2008 voru vinnustundir innflytjenda fleiri en hjá innlendum, þær voru færri fyrstu árin eftir hrun og síðan töluvert fleiri árin 2014–2017.

Mynd 4.16. Fjöldi vinnustunda fólks á vinnumarkaði á viku (Hagstofa Íslands, e.d.-d).

Eins og mynd 4.17 sýnir voru vinnustundir innflytjendakvenna töluvert fleiri en innlendra kvenna. Meðaltalsvinnustundir innflytjendakvenna síðustu 10 ár voru 37 á viku en til samanburðar voru þær 35 hjá innlendum konum þannig að heildarvinnutími innflytjendakvenna hefur verið aðeins lengri en hjá innlendum konum. Karlar, bæði innflytjendur og innlendir, unnu töluvert fleiri vinnustundir en konur eða að meðaltali um 44 stundir í viku.

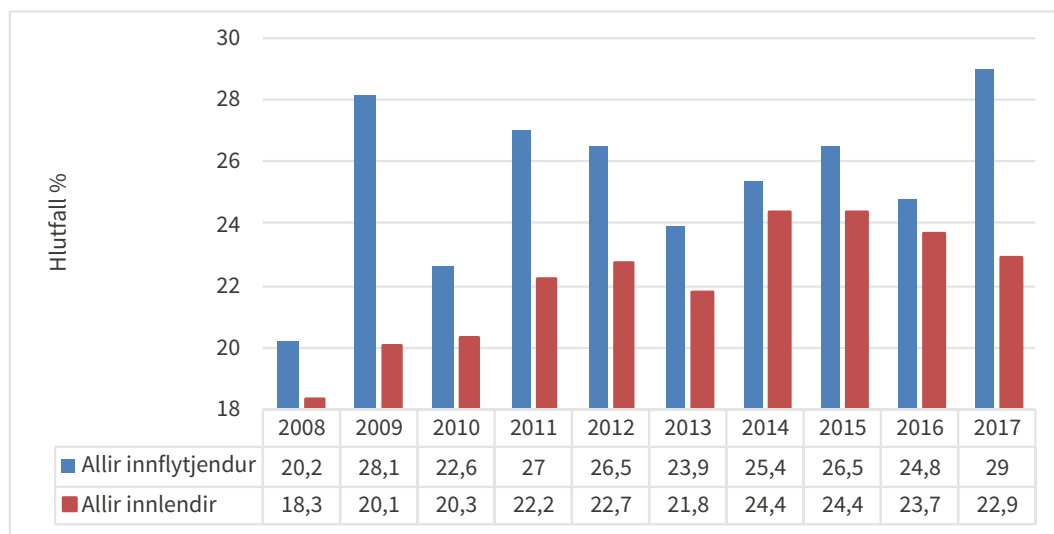

Mynd 4.17. Vikulegur fjöldi vinnustunda meðal kvenkyns og karlkyns innflytjenda og innlendra (Hagstofa Íslands, e.d.-d).

Þegar litið er á hlutfall vaktavinnutíma af vinnustundum í heild hafa innflytjendur unnið hlutfallslega fleiri stundir af vinnutíma sínum í vaktavinnu en innlendir starfsmenn.⁹ Þegar litið er á mynd 4.18 sést að munurinn á milli þessara tveggja hópa sveiflaðist á milli ára, sérstaklega á milli árunna 2008 og 2011 og frá árinu 2015 til ársins 2017. Erfitt er að geta sér til um hver ástæðan hafi verið fyrir þessum sveiflum og þeirri hlutfallslegu aukningu sem varð á milli árunna 2016 og 2017 í vaktavinnu innflytjenda hérlandis. Meðaltal hlutfallslegra vinnustunda

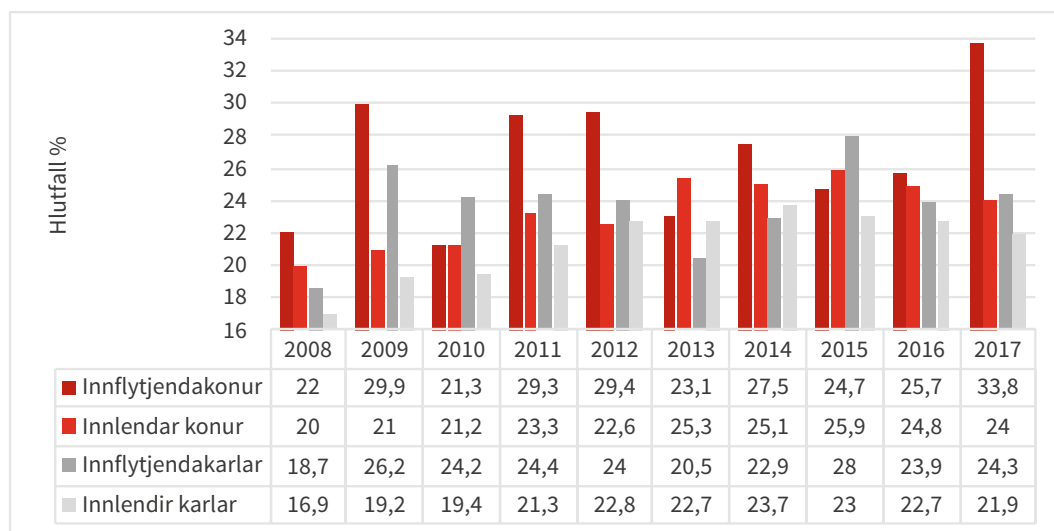
4. FYRIRLIGGJANDI TÖLULEG GÖGN

Í vaktavinnu árin 2008–2017 var rúmlega 25% hjá innflytjendum en rúmlega 22% hjá innlendum.

Mynd 4.18. Hlutfall fjölda vinnustunda innflytjenda og innlendra einstaklinga í vaktavinnu af heildarvinnutíma á árunum 2008 til 2017 (Hagstofa Íslands, e.d.-d).

Þegar litið er á hlutfall¹⁰ þeirra sem starfa í vaktavinnu út frá kyni sést á mynd 4.19 að kvenkyns innflytjendur unnu hlutfallslega fleiri vinnustundir í vaktavinnu en innlendar konur og karlar og innflytjendakarlar. Þegar einungis er litið á hlutfall innflytjendakvenna sem störfuðu í vaktavinnu sjást ákveðnar breytingar á milli ára og að innflytjendakonur voru að jafnaði líklegri en aðrir hópar til að starfa í vaktavinnu. Meðaltal hlutfallslegra vinnustunda í vaktavinnu árin 2008–2017 var tæplega 27% hjá innflytjendakönnum en rúmlega 23% hjá innlendum könum. Hjá innflytjendakörnum var hlutfallið tæplega 24% en hjá innlendum körlum rúmlega 21%.

Mynd 4.19. Hlutfallslegur fjöldi vinnustunda í vaktavinnu hjá kvenkyns innflytjendum miðað við karlkyns innflytjendur, innlendar konur og karla (Hagstofa Íslands, e.d.-d.).

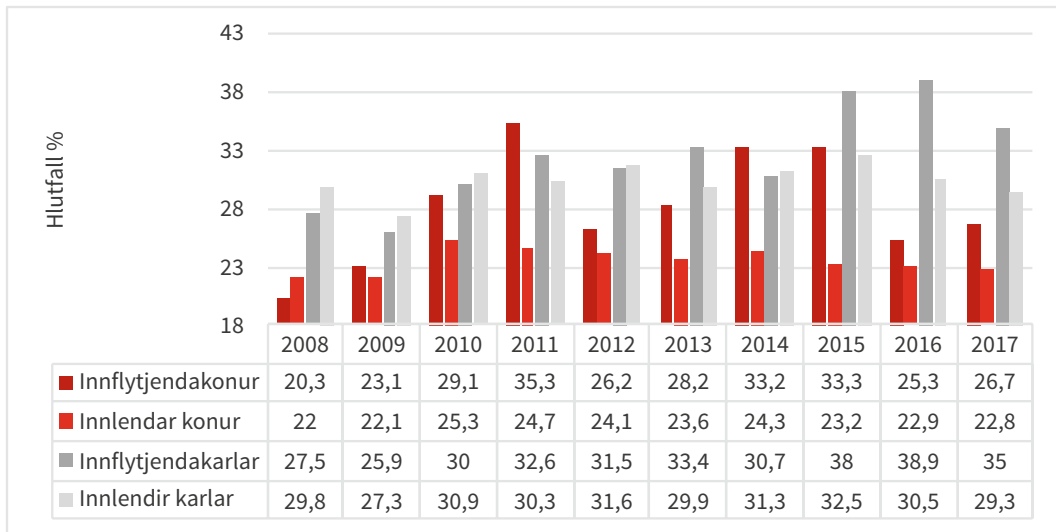
Að lokum er litið á hve hátt hlutfall af vinnutíma starfsfólks var unnið á óhefðbundnum vinnutíma.¹¹ Ef vinnutími innflytjenda er borinn saman við vinnutíma innlendra kemur í ljós að innflytjendur unnu hlutfallslega fleiri vinnustundir á óhefðbundnum vinnutíma en innlent starfsfólk, eins og mynd 4.20 ber með sér. Meðaltalið á hlutfallslegum fjölda slíkra vinnustunda árin 2008–2017 var 30% hjá innflytjendum en 27% hjá innlendu starfsfólki. Sé einungis litið til árána 2010–2017 hækkar hlutfallið í tæp 32% hjá innflytjendum og í 27,5% hjá innlendu starfsfólki.

Mynd 4.20. Hlutfall fjölda vinnustunda innflytjenda og innlendra starfsmanna á óhefðbundnum vinnutíma á árunum 2008 til 2017 (Hagstofa Íslands, e.d.-d.).

Þegar litið er á hlutfall þeirra sem störfuðu á óhefðbundnum vinnutíma út frá kyni sést á mynd 4.21 að innflytjendakonur unnu hlutfallslega fleiri vinnustundir á óhefðbundnum tíma en innlendar konur. Karlar unnu síður vaktavinnu en konur en vinnustundir þeirra á óhefðbundnum tíma voru þó fleiri, bæði innlendra karla og innflytjendakarla. Hlutfall vinnustunda á óhefðbundnum tíma árin 2008–2017 var að meðaltali rúmlega 28% hjá innflytjendakönnum en tæplega 24% hjá innlendum könum. Hjá innflytjendakörnum var meðaltalshlutfallið rúmlega 32% en hjá innlendum körlum tæplega 31%.

4. FYRIRLIGGJANDI TÖLULEG GÖGN

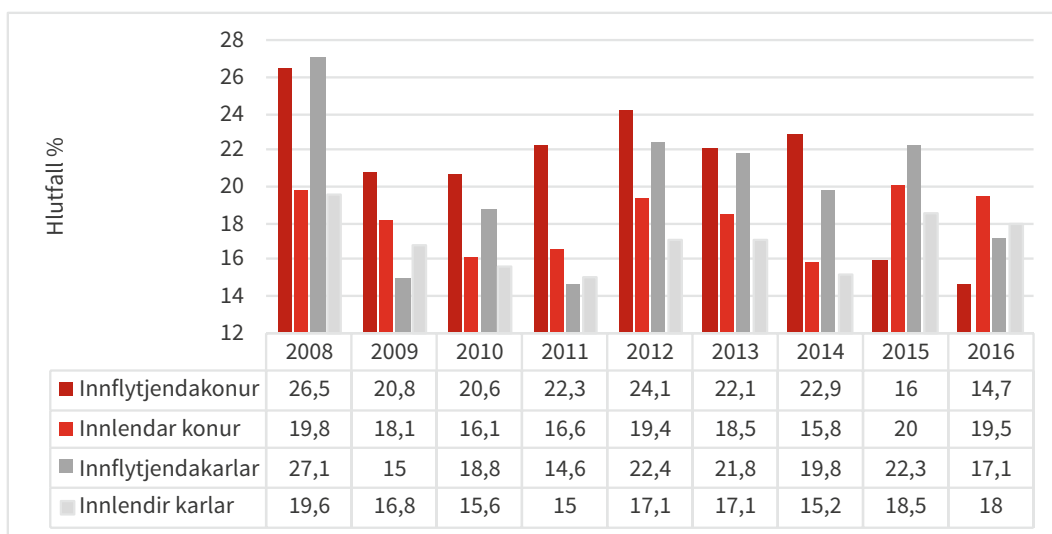

Mynd 4.21. Hlutfallslegur fjöldi vinnustunda á óhefðbundnum vinnutíma hjá kvenkyns innflytjendum miðað við karlkyns innflytjendur, innlendir konur og karla (Hagstofa Íslands, e.d.-d.).

Þessar töflur sýna í heild að heildarvinnutími kvenkyns innflytjenda virðist hafa verið lengri og einnig óhefðbundnari þar sem vaktavinna og vinna á óhefðbundnum tíma var algengari hjá þeim en hjá innlendum kynsysturum þeirra. Þessar niðurstöður gefa til kynna að erfiðara geti hafa verið að ná jafnvægi milli atvinnu og einkalífs hjá kvenkyns innflytjendum en hjá innlendum kynsysturum þeirra.

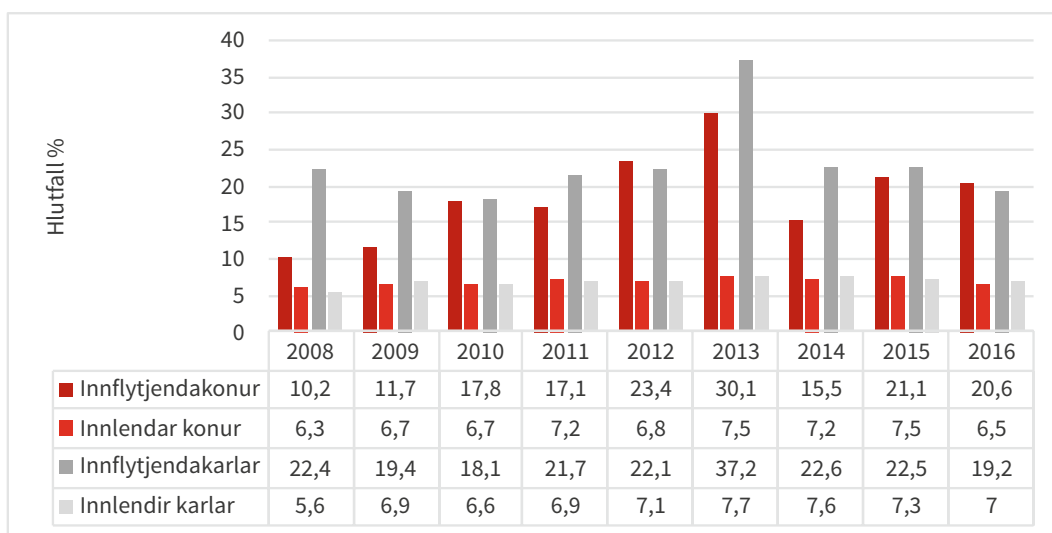
4.2. Ástand húsnæðis og húsnæðiskostnaður eftir uppruna og kyni 2008–2016

Í þessum kafla verða skoðaðir þættir sem snúa að upplifun kvenna af erlendum uppruna af húsnæði sínu og húsnæðiskostnaði.¹² Mynd 4.22 sýnir að á árunum 2008 til 2014 eru vísendingar um að fleiri innflytjendur hafi upplifað sig búa við raka, myglu og lekandi þak en innlendir einstaklingar. Á þessum árum voru hlutfallslega fleiri innflytjendakonur, miðað við heildarfjölda innflytjenda, líklegri til þess að upplifa sig búa í slíku húsnæði. Árið 2015 virtist hins vegar lítill munur vera á upplifun innflytjenda og innlendra á því hvort þeir teldu sig búa við raka, myglu og lekandi þak. Upplifun þessara tveggja hópa virtist snúast við árið 2016 þegar fleiri innlendir töldu sig búa við raka, myglu og lekandi þak. Benda má á að á þessum árum (2015 og 2016) jókst almenn umræða um raka og myglu í íslenskum húsum en sú umræða getur hafa haft áhrif á að fleiri töldu sig almennt upplifa slíkt í húsum sínum. Engu að síður upplifðu fleiri innflytjendur sig búa við raka, myglu og lekandi þak á árunum 2008 til 2014 og þá sérstaklega konur í þessum hópi. Upplifun þessara kvenna virtist hafa dvínað í kjölfar efnahagshrunsins en síðan aukist aftur frá árinu 2010 til ársins 2012.

Mynd 4.22. Hlutfall fólks á Íslandi sem upplifði sig þúa við raka, myglu og lekandi þak á árunum 2008 til 2016 miðað við heildarfjölda innflytjenda og heildarfjölda innlendra (Hagstofa Íslands, e.d.-e.).

Þegar lítið er á mynd 4.23 sést að hlutfallslega fleiri innflytjendur þúa þröngt samkvæmt stöðlum evrópsku Hagstofunnar samanborið við innlenda einstaklinga. Lítil munur var hjá innlendum aðilum sé lítið til karla og kvenna og árin 2015 og 2016 var lítil munur á innflytjendakonum og innflytjendakörlum. Árin áður bjuggu hins vegar fleiri innflytjendakarlar þröngt en innflytjendakonur. Innflytjendakonur bjuggu í miklu meiri mæli þröngt en innlendar konur og var hlutfallið til að mynda um þrefalt hærra hjá innflytjendakonum en innlendum körlum og konum árin 2015 og 2016.

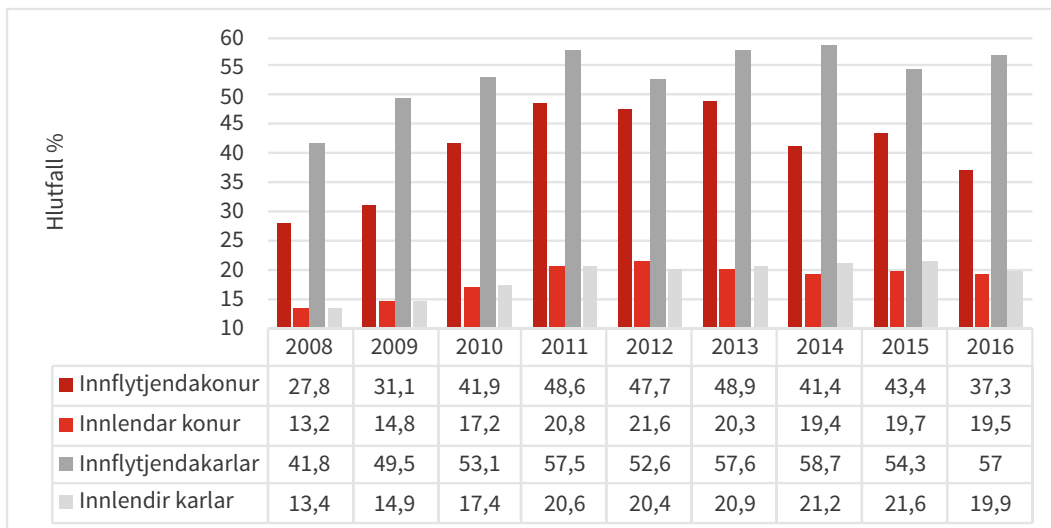

Mynd 4.23. Hlutfall fólks á Íslandi sem bjó þröngt samkvæmt stöðlum evrópsku Hagstofunnar á árunum 2008 til 2016 miðað við heildarfjölda innflytjenda og heildarfjölda innlendra (Hagstofa Íslands, e.d.-e.).

Þegar lítið er á hlutfall innlendra og innflytjenda sem bjuggu á leigumarkaðnum bjuggu hlutfallslega fleiri innflytjendur á leigumarkaði en innlendir, eins og sjá má á mynd 4.24. Þó að hæsta hlutfallið á leigumarkaði hafi verið meðal innflytjendakarla var hlutfall innflytjenda-

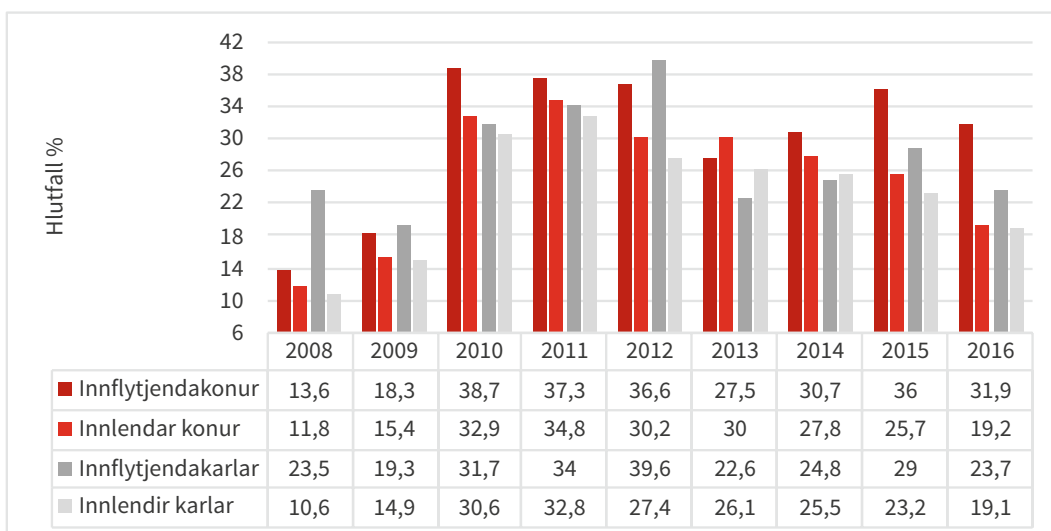
4. FYRIRLIGGJANDI TÖLULEG GÖGN

kvenna á leigumarkaði töluvert hærra en meðal innlendra kvenna og karla. Hlutfall þeirra á leigumarkaði virtist hafa verið breytilegt á árunum 2013 til 2016 þegar hlutfall innflytjenda-kvenna á leigumarkaði lækkaði um nokkur prósentustig.

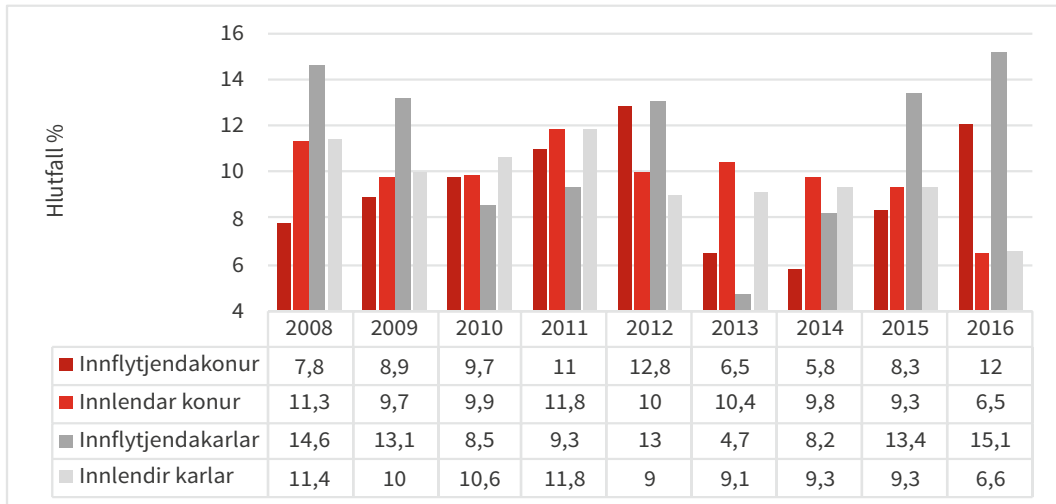
Mynd 4.24. Hlutfall fólks á Íslandi sem bjó á leigumarkaðnum á árunum 2008 til 2016 miðað við heildarfjölda innflytjenda og heildarfjölda innlendra (Hagstofa Íslands, e.d.-e).

Mynd 4.25 gefur til kynna að hlutfallslega fleiri innflytjendakonur upplifðu sig búa við íþyngjandi húsnæðiskostnað en innlendar kynsystur þeirra, að frátöldu árinu 2013 þegar innlendar konur upplifðu sig hlutfallslega oftar en innflytjendakonur búa við íþyngjandi húsnæðiskostnað. Þegar litið er til ársins 2014, og breytinganna sem virðast hafa átt sér stað á árunum 2014 til 2016, virðist vera að innflytjendur hafi upplifað hlutfallslega oftar en innlendir að búa við íþyngjandi húsnæðiskostnað. Þetta á sérstaklega við árið 2016.

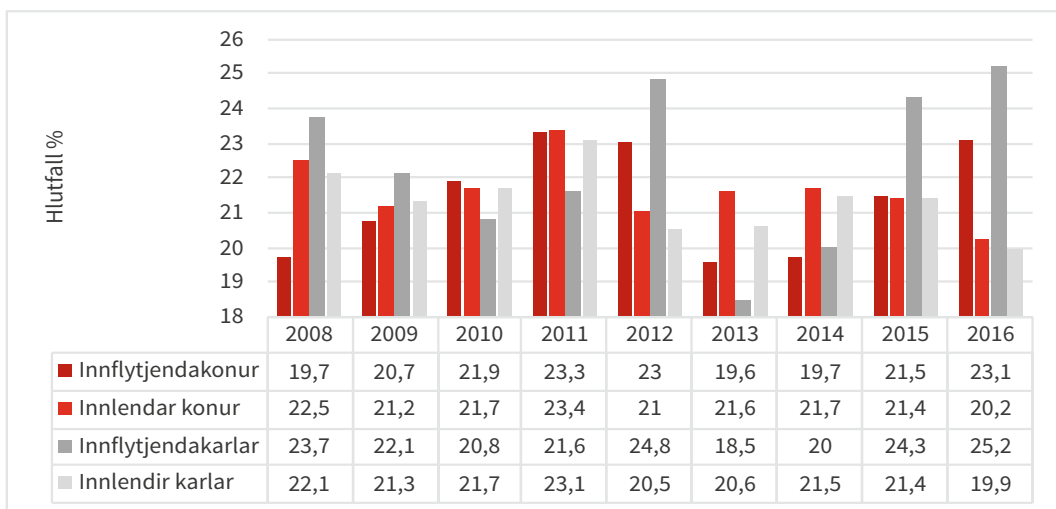
Mynd 4.25. Hlutfall fólks á Íslandi eftir kyni og uppruna sem upplifði sig glíma við íþyngjandi húsnæðiskostnað á árunum 2008 til 2016 (Hagstofa Íslands, e.d.-e.).

Sé litið til gagna Hagstofunnar sem byggja á útreikningum á húsnæðiskostnaði sem hlutfall af ráðstöfunartekjum, þar sem að verulega íþyngjandi húsnæðiskostnaður er skilgreindur sem a.m.k. 40% af ráðstöfunartekjum heimilis, sést að lítill munur er á milli hópa og virðist hann sveiflast tilviljunarkennt á milli ára. Hugsanleg skýring er að innflytjendakonur séu með lág laun og því dugi ráðstöfunartekjur umfram 60% af húsnæðiskostnaði síður fyrir þær en hjá innlendum hópum og því upplifi þær frekar húsnæðiskostnað sem íþyngjandi en innlendar konur. Innflytjendur búa í töluvert þrengra húsnæði (sjá mynd 4.23) sem gæti skýrt að kostnaður innlendra aðila sé hærri en 40% af ráðstöfunartekjum í svipuðu hlutfalli og hjá innflytjendum.

Mynd 4.26. Hlutfall fólks á Íslandi sem bjó við íþyngjandi húsnæðiskostnað á árunum 2008 til 2016 miðað við heildarfjölda innflytjenda og heildarfjölda innlendra (Hagstofa Íslands, e.d.-e.).

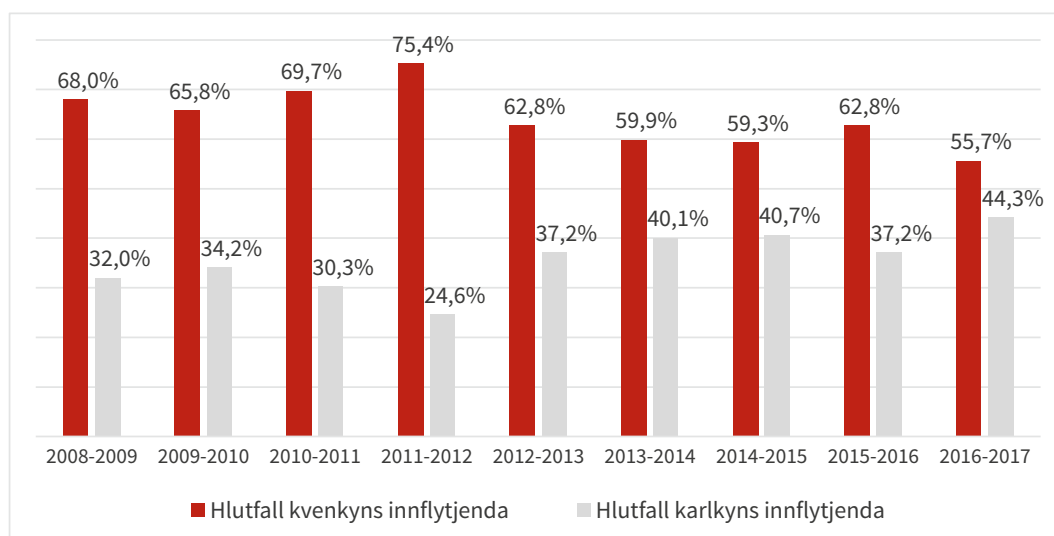
Þegar litið er á meðalbyrði húsnæðiskostnaðar virðast innflytjendakonur hafa síður en samamburðarhóparnir búið við meðalbyrði húsnæðiskostnaðar árið 2008. Meðalbyrði húsnæðiskostnaðar virðist hafa verið hlutfallslega svipuð hjá þessum hópum á árunum 2009 til ársins 2011 en eftir það má sjá mun á milli innflytjenda og þeirra sem eru innlendir, þeim fyrrnefndu í óhag (sjá mynd 4.27).

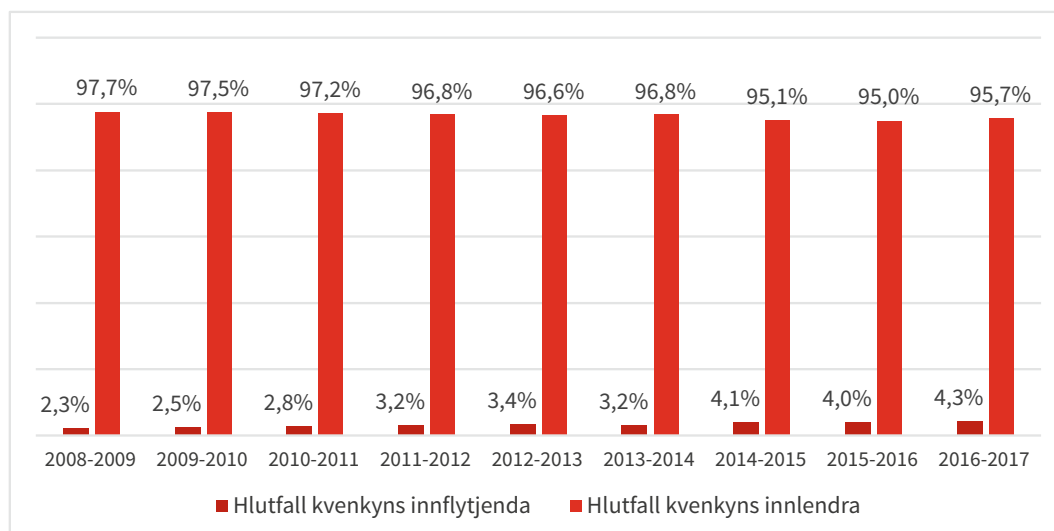
Mynd 4.27. Hlutfall fólks á Íslandi sem bjó við meðalbyrði húsnæðiskostnaðar á árunum 2008 til 2016 miðað við heildarfjölda innflytjenda og heildarfjölda innlendra (Hagstofa Íslands, e.d.-e.).

4.3. Fjöldi brautskráðra kvenna með erlendan bakgrunn úr framhaldsskólum og háskólum

Hér verða skoðaðir nokkrir þættir sem snúa að brautskráningu kvenna í framhaldsskólum og háskólum, byggt á gögnum Hagstofunnar (Hagstofa Íslands, e.d.-f.). Myndir 4.28 og 4.29 sýna hlutfall innflytjendakvenna sem brautskráðust úr framhaldsskólum miðað við heildarfjölda innflytjenda og heildarfjölda kvenna. Ef hlutfall kvenkyns innflytjenda af heildarfjölda innflytjenda er borið saman við hlutfall karlkyns innflytjenda sést að fleiri kvenkyns innflytjendur útskrifast úr framhaldsskólum en karlkyns innflytjendur (sjá mynd 4.28). Þetta á við öll skólaárin, þ.e. skólaárið 2008–2009 til skólaársins 2016–2017. Hér má þó undirstrika að kvenkyns innflytjendur eru einungis örlítið brot af heildarfjölda kvenna sem útskrifaðist úr framhaldsskólum á þessum skólaárum.

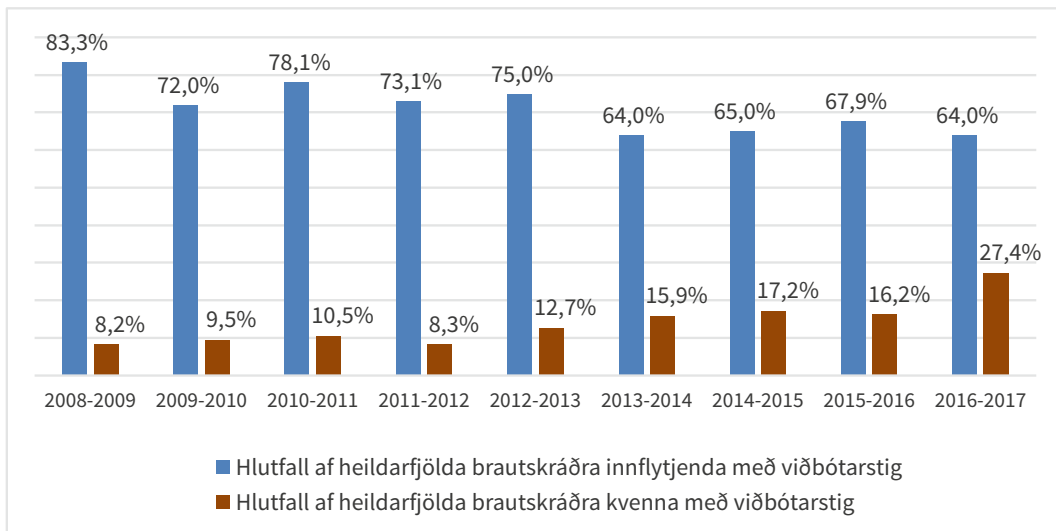

Mynd 4.28. Hlutfall innflytjenda sem brautskráðist úr framhaldsskólum á Íslandi (Hagstofa Íslands, e.d.-f.).

Mynd 4.29. Hlutfall kenkyns innflytjenda af heildarfjölda innflytjenda og hlutfall kvenkyns innflytjenda af heildarfjölda kvenna sem brautskráðist úr framhaldsskólum á Íslandi (Hagstofa Íslands, e.d.-f.).

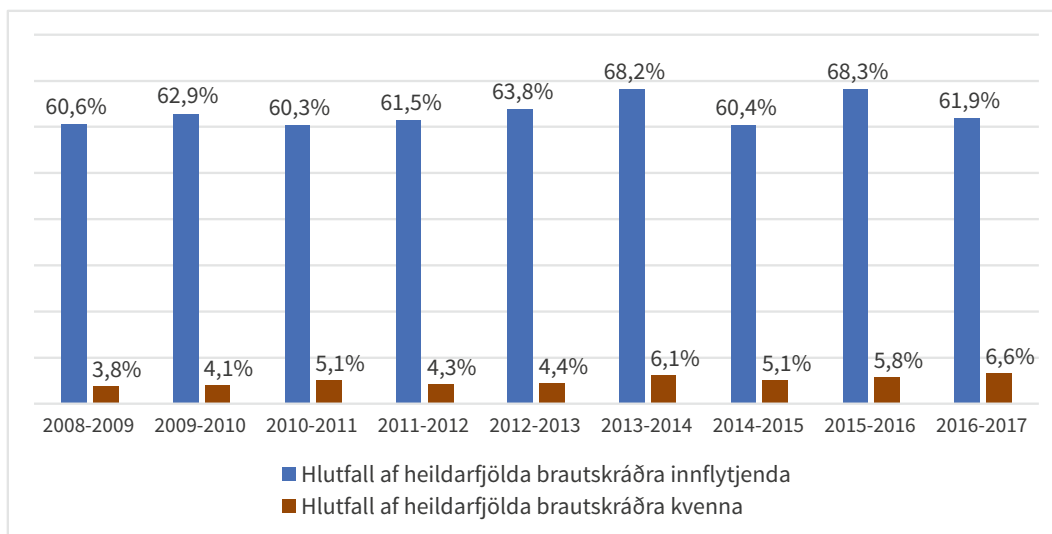
Þegar hlutfall kvenkyns innflytjenda sem útskrifuðust með viðbótarstig á framhaldsskólastigi er borið saman við heildarfjölda innflytjenda (sjá mynd 4.30) sést að mun fleiri kvenkyns innflytjendur útskrifuðust með viðbótarstig en karlkyns innflytjendur á öllum skólaárunum. Hér líkt og fyrr má undirstrika að kvenkyns innflytjendur voru einungis brot af útskrifuðum konum með viðbótarstig á skólaárunum frá 2008–2009 til skólaársins 2011–2012, en hlutfall þeirra var þó nokkuð hærra en hlutfall kvenkyns innflytjenda af heildarfjölda brautskráðra úr framhaldsskólum (sbr. mynd 4.29). Þegar litið er á mynd 4.30 sést að frá skólaárinu 2012–2013 til skólaársins 2016–2017 hafði hlutfall kvenkyns innflytjenda sem útskrifuðust með viðbótarstig á framhaldsskólastigi miðað við heildarfjölda útskrifaðra kvenna aukist nokkuð. Á skólaárinu 2016–2017 voru kvenkyns innflytjendur tæp 30% af brautskráðum konum með viðbótarstig.

Mynd 4.30. Hlutfall af heildarfjölda brautskráðra innflytjenda með viðbótarstig úr framhaldsskóla, miðað við heildarfjölda innflytjenda og hlutfall sama hóps af heildarfjölda brautskráðra kvenna með viðbótarstig (Hagstofa Íslands, e.d.-g.).

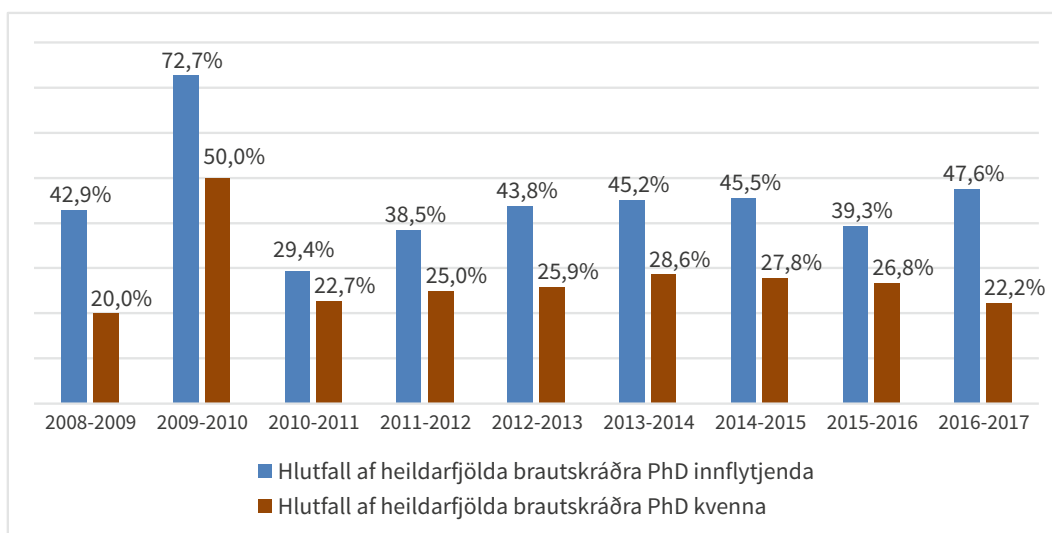
Eins og fram kemur á mynd 4.31 brautskráðust fleiri kvenkyns innflytjendur úr háskólum á Íslandi en karlkyns innflytjendur.¹³ Þegar hins vegar er litið á hlutfall kvenkyns innflytjenda sem útskrifast úr háskólum miðað við heildarfjölda kvenna er hlutfall kvenkyns innflytjenda aðeins lítill hluti af heildarfjölda brautskráðra kvenna úr háskólum á Íslandi.

4. FYRIRLIGGJANDI TÖLULEG GÖGN

Mynd 4.31. *Hlutfall kvenna af heildarfjölda brautskráðra innflytjenda úr háskólum og hlutfall kvenkyns innflytjenda af heildarfjölda brautskráðra kvenna (Hagstofa Íslands, e.d.-g.).*

Þegar litið er á fjölda brautskráðra doktora á Íslandi, sjá mynd 4.32, luku færri kvenkyns innflytjendur doktorsprófi á Íslandi en karlkyns innflytjendur, nema skólaárið 2009–2010 en þá luku fleiri kvenkyns innflytjendur doktorsprófi en karlkyns innflytjendur. Hins vegar er vert að benda á að fáir innflytjendur ljúka doktorsprófi á Íslandi¹⁴ og því getur munað um örfáa einstaklinga í þessum tölum. Þegar litið er á hlutfall kvenkyns innflytjenda sem brautskráðust með doktorspróf skólaárin 2008–2009 til 2016–2017 og það borið saman við heildarfjölda brautskráðra kvenna sést á mynd 4.32 að hlutfall þeirra yfirleitt (að frátöldu skólaárinu 2009–2010 þegar þær voru helmingur brautskráðra kvenna með doktorsgráðu) hefur verið í kringum fimmtungur til um það bil fjórðungur brautskráðra doktora úr íslenskum háskólum á skólaárunum 2008–2009 til 2016–2017.

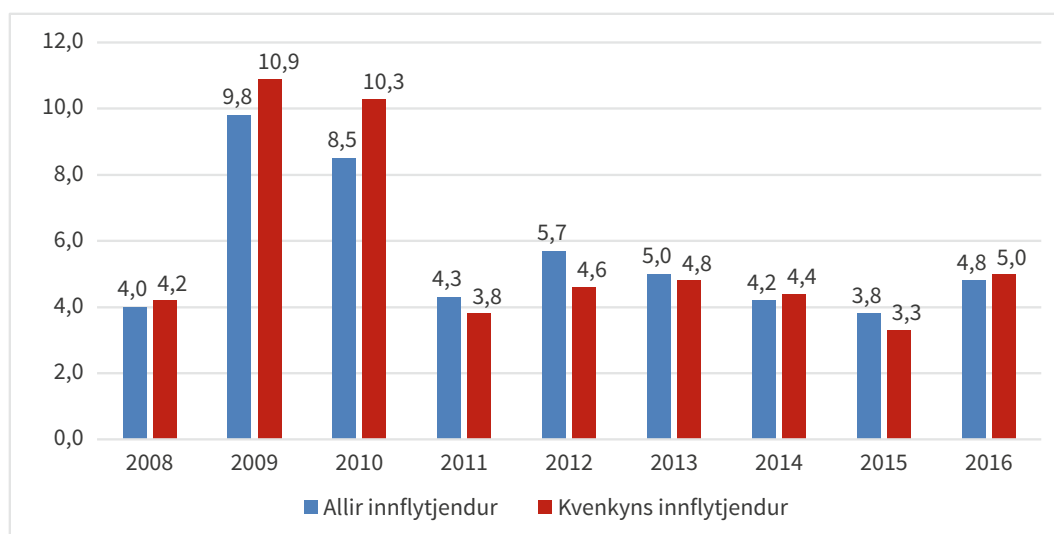
Mynd 4.32. *Hlutfall kvenkyns innflytjenda sem ljúka doktorsgráðu miðað við heildarfjölda innflytjenda og hlutfall kvenkyns innflytjenda miðað við heildarfjölda kvenna (Hagstofa Íslands, e.d.-g.).*

Byggt á þessum upplýsingum má sjá að á Íslandi brautskráðust fleiri kvenkyns innflytjendur en karlkyns innflytjendur úr framhaldsskólum og með viðbótarstig á framhaldsskólastigi. Hið sama má segja um brautskráningu úr háskólum, að doktorsprófi frátöldu en fleiri karlkyns innflytjendur brautskráðust með doktorspróf úr íslenskum háskólum en kvenkyns innflytjendur. Kvenkyns innflytjendur voru í kringum fjórðungur af þeim konum sem brautskráðust með doktorspróf úr íslenskum háskólum á umræddu árabili.

Hér er vert að undirstrika að þessar upplýsingar ná einungis til menntunarstigs þeirra sem brautskráðust á Íslandi en ekki til menntunarstigs allra innflytjenda sem höfðu lokið námi við erlenda framhaldsskóla eða aflað sér viðbótarstiga eða háskólagráða. Þótt ekki sé hægt að alhæfa út frá þessum upplýsingum gefa þær vísbendingar um að menntunarstig kvenkyns innflytjenda hérlendis hafi verið hærra en hjá karlkyns innflytjendum.

4.4. Upplifun öryggis hjá kvenkyns innflytjendum

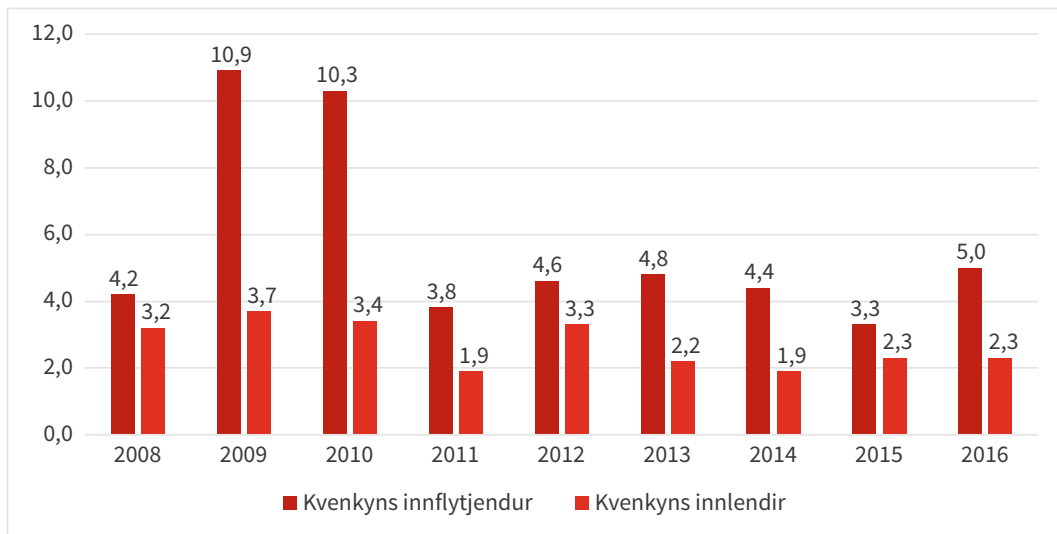
Í þessum kafla er fjallað um upplifun kvenna af erlendum uppruna af öryggi í nærumhverfi sínu.¹⁵ Byggt er á upplýsingum sem komu úr lífskjararannsókn Hagstofu Íslands.¹⁶ Þegar litið er á upplifun innflytjenda af öryggi í nærumhverfinu sést að heildarhlutfall innflytjenda og hlutfall innflytjendakvenna virtist vera svipað hvað þetta varðar. Undantekning er þó árin 2009 og 2010, en þá virtust kvenkyns innflytjendur upplifa hlutfallslega meira öryggi en innflytjendur í heild.

Mynd 4.33. Upplifun allra innflytjenda og kvenkyns innflytjenda af vandamálum tengdum glæpum í nærumhverfinu á árunum 2008 til 2016 (Hagstofa Íslands, e.d.-h.).

Myndir 4.33 og 4.34 sýna að hlutfallslega virtust kvenkyns innflytjendur upplifa minna öryggi í nærumhverfinu en innlendir kynsystur þeirra. Munurinn á milli upplifana þessara tveggja hópa kvenna virtist vera til staðar öll árin frá 2008 til 2016. Ef horft er sérstaklega til fyrstu árána eftir íslenska efnahagshrunið, þ.e. árin 2009 og 2010, virtust kvenkyns innflytjendur sérstaklega upplifa óöryggi í nærumhverfi sínu en árið 2011 og þar á eftir virtust færri konur upplifa óöryggi.

4. FYRIRLIGGJANDI TÖLULEG GÖGN

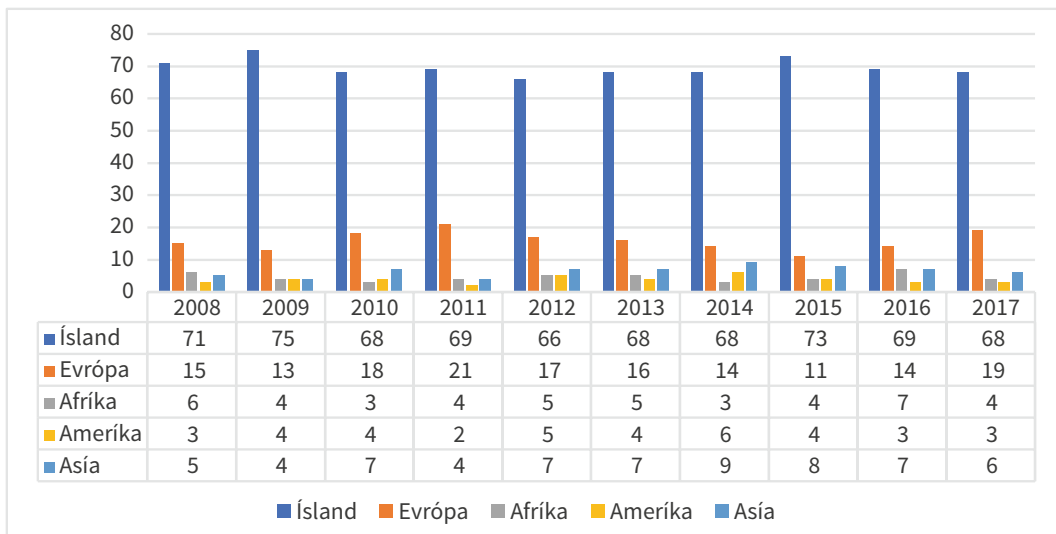

Mynd 4.34. Upplifun kvenna á Íslandi af vandamálum tengdum glæpum í nærumhverfinu á árunum 2008 til 2016 eftir bakgrunni (Hagstofa Íslands, e.d.-h.).

4.5. Þolendur ofbeldis meðal kvenna af erlendum uppruna¹⁷

Lögreglan á höfuðborgarsvæðinu hefur tekið saman upplýsingar um útköll vegna heimilisofbeldis. Í skýrslu hennar frá 2017 kemur fram að konur af erlendum uppruna voru 24,8% af heildarfjölda þolenda í slíkum útköllum (Saman gegn ofbeldi, 2017). Árið 2018 voru þær 20,5 % af heildarfjölda þolenda og á fyrstu mánuðum ársins 2019 – eða frá janúar til ágúst – voru þær 22,6% af heildarfjölda þolenda (Saman gegn ofbeldi, 2018, 2019). Hlutfallið sem hér kemur fram er hærra en í tölum sem koma frá samtökum sem vinna með þolendum ofbeldis. Til dæmis má sjá í skýrslum frá Bjarkarhlíð að einstaklingar af erlendum uppruna voru 11% þeirra sem leituðu þangað árið 2017 og 13% þeirra sem leituðu þangað árið 2018 (Bjarkarhlíð, 2017, 2018). Í ársskýrslum Stígamóta kemur fram að einstaklingar af erlendum uppruna voru 3,6% þeirra sem leituðu þangað árið 2017 og árið 2018 var hlutfall þeirra 4,5% (Anna Þóra Kristinsdóttir, Guðrún Jónsdóttir og Sóley Stefánsdóttir, 2018; Anna Þóra Kristinsdóttir og Steinunn Gyðu- og Guðjónsdóttir, 2019).

Hæsta hlutfall kvenna sem leita til Samtaka um kvennaathvarf (hér eftir kallað Kvennaathvarf) eru íslenskar (eins og það er orðað í skýrslu Kvennaathvarfs). Þar næst koma konur frá Evrópu (sjá mynd 4.35). Hlutfall erlendra kvenna er hærra í Kvennaathvarfinu en hlutfall erlendra kvenna á Íslandi af heildarfjölda kvenna og má að öllum líkindum rekja það til þess að erlendar konur eiga síður en íslenskar konur tengslanet fjölskyldu og vina á Íslandi og eiga því í færri hús að vanda séu þær beittar ofbeldi á heimilum sínum. Hátt hlutfall kvenna af erlendum uppruna er því ekki endilega vísbending um að þær séu frekar beittar ofbeldi en íslenskar konur í nánnum samböndum. Samkvæmt rannsókn Hildar Guðmundsdóttur á aðstæðum kvenna af erlendum uppruna sem leita til Kvennaathvarfsins er mikil munur á upplifun og aðstæðum kvenna eftir landfræðilegum uppruna vegna reglugerðar um frjálst flæði vinnuafis innan EES. Staða þeirra kvenna sem koma frá löndum innan EES er að sumu leyti heldur betri en hinna sem koma frá löndum utan EES og eru stundum háðar maka varðandi íslenskt atvinnu- og dvalarleyfi (Samtök um kvennaathvarf, 2018, bls. 12).

Mynd 4.35. Hlutfall kvenna sem leituðu til Kvennaathvarfsins á árunum 2008 til 2017 eftir Íslandi og upprunaheimsálfum (Samtök um kvennaathvarf, 2012, 2018).

4.6. Flóttafólk og umsóknir um alþjóðlega vernd

Flóttafólki og fólki sem sótt hefur um alþjóðlega vernd á Íslandi hefur fjölgað nokkuð á síðustu árum. Allt frá árinu 1956 hafa Íslendingar tekið á móti hópum flóttafólks og á árunum 1956 til 1991 komu 204 einstaklingar úr hópi svokallaðs kvótaflóttafólks til landsins. Frá því að Flóttamannaráð var sett á stofn árið 1995 og til og með 2018 hafa Íslendingar tekið á móti 500 einstaklingum úr þessum hópi. Í flestum tilfellum hefur verið um fjölskyldur að ræða (Stjórnarráð Íslands, e.d.).

Tafla 4.2 sýnir fjölda umsækjenda um vernd á árunum 2016 til 2018 eftir kyni og aldri en tafla 4.3 sýnir hlutfall umsækjenda um alþjóðlega vernd á árunum 2016 til 2018 eftir kyni og aldri. Þessar upplýsingar sýna að karlmenn eru í miklum meirihluta þeirra sem sækja um alþjóðlega vernd á tímabilinu 2016-2018. Einungis fimm stúlkubörn komu án fylgdar fullorðinna þegar sótt var um vernd á Íslandi á þessum árum.

Fjöldi umsækjenda						Án fylgdar	
Ár	Heildarfjöldi umsækjenda	Karlar	Konur	Drengir	Stúlkur	Drengir	Stúlkur
2016	1132	664	201	141	108	16	2
2017	1096	740	173	89	67	27	...
2018	800	482	134	88	78	15	3
2019 ¹⁸	522	275	112	63	64	8	...

Tafla 4.2. Fjöldi umsækjenda um alþjóðlega vernd á árunum 2016 til 2018 eftir kyni og aldri (Útlendingastofnun; e.d.-a.; e.d.-b.; e.d.-c).

Hlutfall (%) umsækjenda										
Ár					Án fylgdar		Óháð aldri		Börn	
	Karlar	Konur	Drengir	Stúlkur	Drengir	Stúlkur	Karlar	Konur	Drengir	Stúlkur
2016	58,7	17,8	12,5	9,5	1,4	0,0	72,5	27,5	13,9	9,7
2017	67,5	15,8	8,1	6,1	2,5	...	78,1	21,9	10,6	6,1
2018	60,3	16,8	11,0	9,8	1,9	0,0	73,1	26,9	12,9	10,1
2019 ¹⁹	52,6	21,4	12,0	12,2	1,5	...	66,2	33,7	13,6	12,2

Tafla 4.3. Hlutfall umsækjenda um alþjóðlega vernd á árunum 2016 til 2018 eftir kyni og aldri (Útlendingastofnun, e.d.-a; e.d.-b; e.d.-c).

Rannsóknir hafa sýnt að meðal þeirra sem sækja um alþjóðlega vernd eru konur sérlega viðkvæmur hópur (Binder og Tasic, 2005; Gozdzia, 2008; Women's Refugee Commission, 2016). Á síðu Hagstofu Íslands má finna ítarlegar upplýsingar um fjölda fólks sem fengið hafa alþjóðlega vernd á Íslandi út frá kyni, ríkisfangi og aldri. Slíkar upplýsingar hafa fengið aukið mikilvægi í ljósi fjölgunar umsókna um alþjóðlega vernd á Íslandi.²⁰

Fjöldi og hlutfall allra leyfisveitinga árið 2018 eftir kyni			
Kyn	Vernd	Viðbótarvernd ²¹	Mannúðarleyfi
Karlar	66 (12,9%)	22 (4,3%)	4 (0,8%)
Konur	24 (18%)	9 (6,8%)	2 (1,5%)

Tafla 4.4. Fjöldi og hlutfall allra leyfisveitinga árið 2018. Hlutföll eru reiknuð út frá kyni, þ.e. hlutfall kvenna af öllum konum og hlutfall karla af öllum körlum sem fengu vernd, viðbótarvernd, mannúðarleyfi, synjun, Dublin-endursendingu, vernd í öðru ríki eða aðra lokaafgreiðslu. Alls fengu 133 konur úrlausn sinna mála árið 2018 og 511 karlmenn (Útlendingastofnun, e.d.-b).

Fjöldi og hlutfall synjana og annarra úrlausna árið 2018 eftir kyni				
Kyn	Synjanir	Dublin endursendingar	Vernd í öðru ríki	Önnur lok
Karlar	145 (28,3%)	111 (21,7%)	49 (9,6%)	114 (22,3%)
Konur	48 (36%)	19 (14,2%)	9 (6,7%)	22 (16,5%)

Tafla 4.5. Taflan sýnir fjölda og hlutfall allra sem ekki fengu leyfisveitingu árið 2018, þ.e. hlutfall kvenna af öllum konum og hlutfall karla af öllum körlum sem fengu úrlausn sinna mála: vernd, viðbótarvernd, mannúðarleyfi, synjun, Dublin-endursendingu, vernd í öðru ríki eða aðra lokaafgreiðslu. Alls fengu 511 karlar úrlausn sinna mála árið 2018 en 133 konur (Útlendingastofnun, e.d.-b).

Fjöldi og hlutfall allra leyfisveitinga árið 2019 eftir kyni			
Kyn	Vernd	Viðbótarvernd ²²	Mannúðarleyfi
Karlar	48 (8%)	112 (20%)	4 (1%)
Konur	25 (10%)	75 (29%)	7 (3%)

Tafla 4.6. Fjöldi og hlutfall allra leyfisveitinga árið 2019. Hlutföll eru reiknuð út frá kyni, þ.e. hlutfall kvenna af öllum konum og hlutfall karla af öllum körlum sem fengu úrlausn sinna mála: vernd, viðbótarvernd, mannúðarleyfi, synjun, Dublin-endursendingu, vernd í öðru ríki eða önnur lok. Alls fengu 255 konur úrlausn sinna mála árið 2019 en karlmenn voru 568 (Útlendingastofnun, e.d.-c).

Kyn	Synjanir	Dublin- endursendingar	Vernd í öðru ríki	Önnur lokaafgreiðsla
Karlar	114 (20%)	107 (19%)	93 (16%)	90 (16%)
Konur	63 (25%)	31 (12%)	30 (12%)	24 (9%)

Tafla 4.7. Taflan sýnir fjölda og hlutfall þeirra sem fengu ekki leyfisveitingu á Íslandi árið 2019, þ.e. hlutfall kvenna af öllum konum og hlutfall karla af öllum körlum sem fengu vernd, viðbótarvernd, mannúðarleyfi, synjun, Dublin-endursendingu, vernd í öðru ríki eða aðra lokaafgreiðslu. Alls fengu 255 konur úrlausn sinna mála árið 2019 en 568 karlmenn (Útlendingastofnun, e.d.-c).

5. Greining rýnihópa- og einstaklingsviðtala

Í þessum kafla er gerð grein fyrir niðurstöðum skýrsluhöfunda úr rýnihópum og einstaklingsviðtölum við aðila sem unnið hafa á einn eða annan hátt að málefnum kvenna af erlendum uppruna. Greining á einstaklings- og rýnihópaviðtölunum leiddi í ljós mikilvæg þemu sem fléttast saman í mismiklum mæli en eru tekin til umfjöllunar hvert fyrir sig í þessari skýrslu til þess að gera umræðuna skýrari. Þessi þemu eru: þátttaka í samfélaginu, atvinna og hindranir á vinnumarkaði, aðgengi að menntun, fordómar og loks viðkvæm staða ákveðinna hópa kvenna. Af þessum þemum fengu umræður um íslenskukunnáttu og staða á vinnumarkaði mesta umfjöllun í öllum hópunum en eins og búast mátti við mótaðist umræðan einnig mjög mikið af því hvaða vettvang viðmælendur þekktu best. Þessi umfjöllun hefst á niðurstöðum um sýn viðmælenda skýrsluhöfunda á stefnumótun í málefnum fólks af erlendum uppruna og síðan er sjónum beint að sértækari málefnum.

5.1. Þátttaka í íslensku samfélagi

Í mismunandi samhengi beindist umræðan að því sem viðmælendur töldu skort á stefnumótun í málefnum innflytjenda. Viðmælendum fannst að núverandi framkvæmdaáætlun nægði ekki. Einn viðmælandi, sem hefur lengi unnið á þessum vettvangi, orðaði það svo: „Það er engin stefna stjórnvalda eða þessa samfélags í því hvernig við ætlum að taka á móti innflytjendum til lengri tíma.“ Talað var um að stefnum sveitarfélaga í þessum málum væri oft stungið ofan í skúffu og lítið farið eftir þeim, einnig að það þyrfti að taka fleiri skref:

Það þarf að setja svolítinn sameiginlegan skilning á þetta, hvert við stefnum og svo líka bara hvernig við ætlum að gera það og ekki bara vera með einhver svona erindi hér og hvar heldur í alvöru þjálfar okkur í því, þjálfar fólk í stjórnsýslunni, í framlínunni, í þjónustuverinu, kennarana, íbúana, foreldrana, þú veist, bara hvernig samfélag viljum við hafa og æfa okkur í því.

Einn viðmælandi benti á að til að ná árangri þyrfti víðara jafnréttishugtak í opinberri stjórnsýslu. Einblínt væri á kyn en ekki aðrar breytur eins og þjóðerni og uppruna. Hún benti á að í atvinnustefnu bæjarfélagsins sem hún býr í kæmi orðið innflytjandi varla fyrir og fannst henni það lýsandi fyrir samfélagið.

Viðmælendur lögðu einnig áherslu á mikilvægi þess í stefnumótun að horfa á styrkleika einstaklinganna en komið verður síðar inn á það efni.

Við erum alltof mikið að horfa á veikleika þessa fólks en ekki styrkleika og það er ekki ... okkur vantar stefnu í því hvernig við ætlum að ... að tryggja það að þau njóti sinna styrkleika og njóti tækifæra í samfélaginu og á móti að samfélagið njóti þeirra mannaúts.

Eins og fyrr er sagt var íslenskukennsla fyrirferðarmikið málefni í flestum rýnihópum og í næsta kafla verður skoðað hvað viðmælendur sögðu um hana og síðan verður sjónum beint að aðild og ósýnileika.

5.1.1. Íslenskukunnátta – tungumálið sem hindrun

Í samræmi við fyrri rannsóknir var í viðtölunum mikið rætt um íslenskunám og þá sérstaklega í tengslum við möguleika kvenna og þátttöku í samfélaginu. Konurnar af erlendum uppruna lögðu áherslu á að tungumálið væri helsta hindrunin bæði hvað varðaði þátttöku á vinnu-markaði og í samfélaginu almennt. Ein erlendu kvennanna sagði um þetta: „Tungumálinu er oft beitt sem hindrun, það er kannski ein stærsta gildran sem heldur konum af erlendum uppruna oft í láglaukastarfi.“ Þær lögðu jafnframt áherslu á hversu erfitt það gat verið fyrir konur, sem eru með mismikla menntun að baki, að læra íslensku. Ein þeirra sagði eftirfarandi um konur sem koma til Íslands með litla menntun:

Ein stærsta hindrunin fyrir konur af erlendum uppruna er menntun og þá verður tungumálið oft hindrun. Sumir innflytjendur, sem koma hingað, koma frá löndum þar sem menntuninni lauk þegar þeir voru 10 ára. Það er á ábyrgð samfélagsins að mennta fólk innan atvinnugreina.

Viðmælendur bentu á að íslenskunámskeið væru oft kennd eftir langan vinnudag og þá hefði fólk ekki þrek til að fara á námskeið. Einn viðmælandi benti á að hjá Reykjavíkurborg væri ókeypis íslenskukennsla í boði fyrir starfsfólk á dagvinnutíma en að konur virtust ekki sækja þau námskeið. Hún taldi að ef til vill væri orsökina sú að til að sækja þau þyrfti leyfi yfirmanns og það gæti ef til vill verið erfitt að sleppa starfsfólki úr vinnu t.d. í undirmönnuðum leikskóla. Einnig var bent á að algengt væri að einstaklingar tækju fyrsta stig í íslenskunáminu oftar en einu sinni í stað þess að halda áfram á efri stig. Viðmælandi sem starfaði að innflytjendamálum taldi að þetta gæti orsakast af því að fólk fengi ekki nægilega æfingu í að tala íslensku þar sem það starfaði margt í erlendu málumhverfi. Viðmælendur bentu á að víða í minni bæjarfélögum á landsbyggðinni væru einnig færri möguleikar á að læra íslensku og að námskeið væru ekki kennd eða þau felld niður vegna ónógrar þátttöku. Talað var um að kennslunni og kennsluaðferðunum væri ábótavant og nefndi ein konan, sem sjálf hafði flutt til Íslands, að henni hefði liðið eins og hún væri barn í íslenskunáminu og að ekki hafi verið rætt um málefni sem skiptu máli varðandi íslenskt samfélag eða réttindi og skyldur.

Viðmælendur bentu líka á hve lítilli kennslu í íslensku flóttakonur hefðu átt rétt á og hve takmarkaður aðgangur þeirra að íslenskunámi hefði verið. Umsækjendur um alþjóðlega vernd ættu rétt á 150 tímum í íslenskukennslu og flóttafólki sem kæmi sem kvótaflóttafólk byðist ókeypis námskeið fyrsta árið. Bent var á að þessi íslenskukennsla dygði ekki til að halda áfram námi sem hefði ef til vill tafist lengi vegna stöðu viðkomandi sem flóttamanna. Að bjóða fólki búsetu í minni bæjarfélögum gæti gert fólkinu enn erfiðara fyrir hvað þetta varðar. Einn viðmælandi benti á eftirfarandi:

Þú þarft að læra íslensku til að eiga möguleika; þú veist þú færð heimili úti á landi í kvótamóttöku og það er svo lítið framboð á íslenskukennslu, ekki nóg til þess að þú komist inn í háskóla og svo hafa sumir reynt að fara í gegnum þetta TOEFL-próf ... og ég held að konur fari alltaf verr út úr þessu. Einstæðar mæður til

dæmis, sem koma hérna í boði stjórnvalda og eiga að njóta allra réttinda, þeim er beinlínis sagt að þeim séu allir vegir færir hérna en það er svo sannarlega ekki þannig. Eldklárar konur vingsast einhvern veginn á milli einhverra svona semi-góðra eða slæmra kerfa í íslensku og það er enginn sem tekur undir með þeim og hjálpar þeim áfram.

Viðmælendur töluðu um hve erfitt væri fyrir konur sem koma sem flóttakonur að taka þátt í samfélaginu þegar þær kunni hvorki ensku né íslensku. Konurnar sem viðmælendur höfðu aðstoðað töluðu um að íslenskukennslan væri á sama tíma og þær væru einar með börnin sín sem fengu ekki pláss á leikskóla. Viðmælendur bentu á að til að koma til móts við þennan hóp mætti bjóða upp á gæslu fyrir börn meðan á kennslunni stæði.

Viðmælendur undirstrikuðu að það þyrfti almennt að hlúa sérstaklega að ólæsum konum eða konum sem kunna hvorki ensku né íslensku. Þeir nefndu að þrátt fyrir að til væru námskeið sem beindust að þessum hópi væri oft erfitt að nálgast tungumálakennslu fyrir hann og að slíkum námskeiðum þyrfti að fjölga. Um konur sem koma til Íslands og kunna ekki að lesa eða skrifa á móðurmáli sínu sagði einn viðmælandinn:

Mér finnst líka að það þurfi að kenna þeim ekki eingöngu íslensku heldur einnig á þeirra eigin tungumáli. Þær eru líka mjög margar núna sem eru að koma í fjölskyldusameiningu, sem ekki kunna að lesa og skrifa á sínu eigin tungumáli. Mér finnst líka að við þurfum að huga að því hvernig hægt er að ná til þessara kvenna og það hefur aldrei gefist vel að ná til þeirra með því að auglýsa einhverja fundi, einhverjar ráðstefnur, einhverja fræðslu.

Nokkrir viðmælendur í mismunandi rýnihópum bentu á að það þyrfti að styrkja sjálfsmynd erlendra kvenna því jafnvel þær sem væru búnar að læra íslensku skorti oft kjark til að sækja um störf því þær efuðust um að íslenskukunnátta þeirra væri nægilega góð.

Nokkrir viðmælenda töluðu einnig um að túlkapjónustu væri ábótavant og oft ekki nægilega fagleg. Of algengt væri að stofnanir kölluðu ekki eftir túlk og settu ábyrgðina á hendur notandanum. Einn viðmælandi nefndi að henni sýndist að oft væri reynt að spara þegar panta þyrfti túlka fyrir innflytjendur og dóttir eða vinkona fengin í staðinn. Hún nefndi þó líka að sumir hefðu ekki viljað túlk þar sem einstaklingar hefðu óttast að það sem fram kæmi í viðtalinu fréttist en hópar frá hverju landi væru oft fámennir. Hún benti á að henni virtist það helst vera í heilbrigðiskerfinu sem sparað væri í túlkapjónustu. Í læknisheimsóknum og í heim-sóknum í opinberar stofnanir væri fólki sagt að það ætti sjálft að koma með túlk.

5.1.2. Ósýnileiki – aðild

Eitt af því sem lagt var fram til umræðu í rýnihópunum var almenn þátttaka í samfélaginu og sýnileiki kvenna af erlendum uppruna. Þetta var málefni sem fékk meira vægi í rýnihóp kvenna af erlendum uppruna en hinum hópunum. Þær bentu á að þeim væri oft og tíðum einungis boðið á viðburði sem tengdust innflytjendum á einhvern hátt. Einnig væri oft ætlast til að þær kæmu fram eða tækju þátt í sjálfböðavinnu á viðburðum á meðan Íslendingar fengju borgað fyrir þátttöku sína. Þetta væri ein af ástæðum þess að þær væru oft ekki meðvitaðar um það sem væri að gerast í samfélaginu – með öðrum orðum, að þeim væri einungis boðið að taka þátt ef málefnið snerist um málefni innflytjenda eða erlendar konur en ekki um önnur mál.

Bent var á að til að auka þátttöku innflytjenda þyrfti að veita meiri upplýsingar til innflytjenda og að þær þyrftu að vera á fleiri tungumálum en íslensku.

Þú veist ef að fólk náttúrulega les ekki íslensku eða talar ekki íslensku þá bara veit það einfaldlega ekki hvað er um að vera ... Þannig að ég held að það væri áhugaverð tilraun sem er svo sem í gangi, það er bara í gangi „facebook“-síða sem er á pólsku, þú veist, fyrir íbúa á [heiti bæjarfélags].

Einnig var fjallað um mikilvægi þess að koma til móts við ómenntaðar konur og fræða þær um íslenskt samfélag. Fram kom í einum rýnihópnum að sumar kvennanna sem flyttu til Íslands kynnu ekki á tölvur. Þjóða þyrfti upp á námskeið í tölvunotkun þar sem hún væri nauðsynleg fyrir þátttöku í íslensku samfélagi, sem byggir mikið á rafrænni stjórnsýslu.

Kona sem vinnur að innflytjendamálum í sínu bæjarfélagi, sem hefur hátt hlutfall innflytjenda, sagðist vera byrjuð að ræða þar hvers vegna þátttaka innflytjenda í viðburðum í bæjarfélaginu endurspegladi ekki þetta háa hlutfall. Hún sagði:

Við þurfum öll að vera að spyrja okkur, alltaf, hvernig er hópurinn okkar samsettur og ef hann er ekki í takt við lýðfræðilega samsetningu sveitarfélagsins – af hverju sækja innflytjendur meira hingað eða minna? Ég er bara að hvetja fólk til þess að horfa á þessa breytu, bara eins og kynjabreytuna, alltaf að skoða þessar tölur og mér finnst ég alveg vera að ná smá árangri þarna í að fá, fá fólk til þess alla vega að setja þetta svolítið, svolítið framar.

Í rýnihóp kvenna af erlendum uppruna var talað um að konur af erlendum uppruna væru oft einangraðar á vinnustað sínum og að reynsla þeirra sjálfra væri sú að þær hefðu átt erfitt með að taka þátt í umræðum á kaffistofunni í vinnunni og að þær upplifðu sig oft utanveltu. Ástæðurnar voru ekki einungis að þær töluðu tungumálið ekki nægilega vel heldur einnig að talað væri um hluti sem allir virtust vita um nema þær. Þær bentu á að það gleymdist oft að útskýra fyrir þeim viðburði sem innlendir tóku sem gefnu að allir vissu um. Dæmi um þetta var kvennafrídagurinn. Einn viðmælandi í rýnihóp sem samanstóð af konum af erlendum uppruna sagði um þetta :

Við fórum á kaffihús og það var bara ein kona að vinna, bara ein og við vorum bara „... HVAÐ ert þú bara að vinna í dag?“ Hún sagði „HA“, hún vissi ekkert hvað var í gangi og hún var kona af erlendum uppruna, hún vissi ekkert um þetta og ég sagði bara: „Nú, þú áttir að fara heim“ og hún bara vissi ekkert um þetta, það var ekkert sagt við hana eða neitt.

Einnig var bent á að margar erlendar konur áttu þess ekki kost að taka þátt í kvennafrídeginum vegna þess að þær áttu erfitt með að fara úr vinnu. Ein kona sagði um vinkonu sína sem vinnur á kaffihúsi:

Þegar það var kvennafrídagur þá fór hún að vinna á kaffihúsinu og hún einmitt fékk ekki leyfi til að fara en hún fékk samt helling af konum eftir þessi mótmæli inn á kaffihúsið og hún var einmitt að þjónusta þær.

Annar viðmælandi nefndi einnig að konur af erlendum uppruna þyrftu ekki bara að vera duglegri að tala við íslenskar konur og opna sig heldur þyrftu íslenskar konur einnig að vera duglegri að opna sig og til dæmis koma til að spjalla og drekka kaffi.

Sýnileiki erlendra kvenna á opinberum vettvangi kom einnig fram í öðru samhengi. Viðmælandi benti á:

Í listum og menningu þá eru innflytjendur í aukahlutverki í myndum og þessi staðalmynd með ... eins og með upplifunina um daginn ... og það er þínu sorglegt vegna þess að það hefur flutt hérna til lands, bara fjölhæft fólk, sem hefur mikið til að leggja fram og í leiklist. Ég meina, ég fer á leikrit sem fjallar um Pólverja og það er enginn pólskur leikari og þetta er einhver svona auður sem við erum að missa úr menningunni.

Í hinum rýnihópunum var tekið undir sjónarmið rýnihóps erlendra kvenna um takmarkaðan aðgang innflytjenda að menningarrýminu og takmarkaða þátttöku þeirra þar. Viðmælandur töldu þetta orsakast bæði af skorti á upplýsingum og einnig af því að fólk af erlendum uppruna væri einungis boðið að taka þátt í menningarviðburðum sérstaklega ætluðum innflytjendum. Innlend kona, sem unnið hafði í áratugi bæði hjá sveitarfélagi og stofnun í tengslum við innflytjendamál, talaði um að ekki væri nægilegt samráð við innflytjendur. Hún sagði til dæmis í þessu samhengi eftirfarandi um Fjölmeningardaginn:

Ég man einhvern tímann hvað ég var hissa þegar ég hitti féлага minn sem er frá [nafn á landi] og ég var voða spennt að spyrja hvort hann ætlaði ekki að taka þátt í Fjölmeningardeginum. Hann var bara, nei, ég ætla ekki að gera það. Hann sagði: „Ég er bara orðinn svo leiður á því að okkar þátttaka byggist á því að klæða okkur í búninga og „úgga búgga“ eitthvað, þú veist, þegar allir ætla að vera saman í stuði.“ Hann sagði bara: „Nei, þú veist, ég bara nenni þessu ekki lengur, þetta er ekki það sem er að fara að hjálpa okkur.“

Fleiri gagnrýndu fyrirbæri eins og fjölmeningarhátíðir og undirstrikuðu mikilvægi þess að beina sjónum betur að því að konur af erlendum uppruna hefðu aðgang að ólíkum viðburðum:

Ég held að við eigum að fara yfir í ... burtu frá þessum fjölmeningardegi og reyna frekar að koma fólk inn á alla viðburði, á menningarnótt, á handverk og hönnun og allt saman. Við erum alltaf að hólfa niður og það er það sem við þurfum að horfa miklu meira á. Hvar eru innflytjendur að taka þátt í þessu venjulega samfélagslífi, list, menningu og öllu saman?

Konurnar af erlendum uppruna voru sammála um að það væri fyrst og fremst litið á þær sem innflytjendur og svo konur. Þær bentu á að mikið af reynslu þeirra af að vera alltaf fyrst innflytjandi eða útlendingur gildi líka um karla af erlendum uppruna. Í þessu samhengi veltu þær fyrir sér hvenær þær gætu gert tilkall til að geta kallað sig Íslendinga. Ein þeirra sem hafði verið á Íslandi í næstum 20 ár spurði: „Hvenær verður þú Íslendingur?“ Önnur, sem einnig hefur búið á Íslandi lengi og hefur íslenskt ríkisfang, endurspegladi svipaðar vangaveltur þegar hún sagði:

Má ég ekki vera Íslendingur ef ég tala með hreim? Þetta er spurning sem samfélagið ætti að spyrja sig: Má ég vera Íslendingur ef ég tala með hreim? Útlit mitt er allt annað, ég ólst upp annars staðar og bý hér á Íslandi. Má ég kalla mig Íslending?

Einn viðmælandinn sagði að mikilvægt væri fyrir Íslendinga að líta í eigin barm:

Það er bara þessi samfélagslega ómeðvitund Íslendinga, bara við vitum að það búa Pólverjar hérna og eru búnir að búa hérna í 10 ár og við tölum ekki meira við þá annað en að rétt kasta á þá kveðju, við tökum ekki ábyrgð á þessari gagnkvæmu aðlögun milli fólks.

5.2. Staða á vinnumarkaði

Í öllum rýnihópunum var rætt um veika stöðu kvenna af erlendum uppruna á vinnumarkaði miðað við innlendar konur og hvernig margar hinna fyrrnefndu virtust festast í lágláunastörfum. Annars vegar var rætt um konur sem sinnu lágláunastörfum óháð menntun og fyrri starfsreynslu og hins vegar konur sem höfðu á vissan hátt nýtt menntun sína en ekki náð frama í starfi eða væru ekki ráðnar í ábyrgðarstörf vegna þess að þær væru skilgreindar sem innflytjendur og töluðu með hreim. Viðmælandi sem hefur sjálf flust til Íslands og unnið að málefnum innflytjenda sagði að þrátt fyrir að rannsóknir á Íslandi sýndu að konur af erlendum uppruna væru með hærra menntunarstig en karlar væru þær samt með lægri laun. Sumar konurnar af erlendum uppruna í rýnihópunum höfðu sjálfar upplifað að erfitt hefði verið fyrir þær að fá menntun þeirra og reynslu viðurkennda þegar þær sóttu um starf. Þær höfðu upplifað að Íslendingar með bæði minni menntun og reynslu voru teknir fram fyrir þær við ráðningu í störf sem þær höfðu menntun til. Þetta hefði jafnvel átt við þótt menntunin væri frá íslenskum háskóla svo að ekki væri einungis um það að ræða að fá ekki metna erlenda menntun. Viðmælandi sem unnið hafði að málefnum innflytjenda benti á að algengara væri að konur fengju ekki menntun sína metna en karlar. Það væri auðveldara að fá iðnmenntun metna en háskólánám og það ætti við bæði karla og konur. Oft væri auðveldara fyrir karla að nýta menntun sína og fá hana metna því að þeir störfuðu oftar við iðnaðarstörf þar sem iðnmenntun þeirra nýttist en konur væru oft með háskólamenntun. Einn viðmælandi nefndi sem dæmi konu sem hefði verið yfirlæknir í upprunalandi sínu í 17 ár en ynni hér sem aðstoðarmaður hjúkrunarfræðings. Sú kona væri nú að bæta við sig menntun í Háskóla Íslands til þess að öðlast réttindi hér. Önnur dæmi voru nefnd, til dæmis um tannlækna sem fengju ekki réttindi hér til að vinna sem slíkir.

Viðmælandi sem hafði komið að fullorðinsfræðslu benti á að margar konur vissu ekki hvaða leiða þær ættu að leita til að fá störf þar sem menntun þeirra nýttist:

En síðan hef ég líka verið með hópa fiskvinnslukvenna af erlendum uppruna, pólskar, litháískar, rússneskar, ítalskar, og þar er alltaf einhver menntun, þær eru hárgreiðslukonur, þær eru með bakaramenntun eða garðyrkjumenntun eða eitt-hvað en þær reyna ekki einu sinni að prófa, þær eru bara í fiski.

Viðmælendur af erlendum uppruna töluðu einnig um það hve erfiðlega gengi fyrir þær að fá annars konar störf en þeim sem hér er lýst. Þær væru ekki boðaðar í viðtöl og fengju ekki störf

sem tengdust menntun þeirra; einnig ættu þær takmarkaða möguleika á að ná frama í starfi. Þetta ætti bæði við um konur sem kæmu til Íslands til að vinna og þær sem kæmu til landsins sem flóttakonur. Einnig væri þekking þeirra á öðrum tungumálum oft lítils metin. Eins og einn þáttakandi í rýnihóp, sem vann fyrir sveitarfélag sitt, sagði: „Þú veist, þú kemst ekki inn á vinnumarkaðinn, það er eitthvað glerþak sem er lágt.“ Annar viðmælandi sagði um þetta:

...það er svo auðsjáanlegt að í fyrsta lagi það að menntun þeirra og reynsla frá heimalandinu – hún er ekki metin og ... ein kona, sem var umhverfisverkfærðingur, hún var búin að ganga hér um í nokkra mánuði atvinnulaus og fékk hvergi vinnu, búin að drífa plöggin sín alls staðar í ráðuneytum og hingað og þangað og er núna farin að vinna í fiski úti á Granda. Skilurðu, þetta er „svoldið“ svona rauði þráðurinn, þetta að fá ekki menntunina sína hérna metna.

Í viðtölum var þó einnig bent á að sumir vinnustaðir væru jákvæðir gagnvart því að meta þekkingu erlends starfsfólks. Þrátt fyrir að erfitt gæti verið fyrir lækna frá ólíkum löndum að fá réttindi sín metin var Landspítalinn nefndur sem dæmi um vinnustað þar sem erlendar konur fengju tækifæri til að nýta menntun sína og fá framgang í starfi. Einnig voru nefnd dæmi um fyrirtæki sem réðu innflytjendur, bæði menntaða og ómenntaða, og legðu áherslu á að nýta styrk þeirra. Einn viðmælandi sagði að hún velti fyrir sér hvort tregðan til að ráða konur af erlendum uppruna væri vegna fordóma eða skorts á upplýsingum því að oft breyttist þetta þegar einhverjir hefðu verið ráðnir inn:

Maður getur séð mörg fyrirtæki, sem eru búin að ráða erlendar konur, og svo eftir því sem komin er meiri reynsla þá er ekki lengur tregða að ráða fleiri.

Þrátt fyrir að mikið væri rætt um mat á námi og starfsreynslu var einnig bent á að sumar konurnar sem kæmu til Íslands, og þá sérstaklega sem flóttakonur, hefðu ekki reynslu af vinnumarkaði og hefðu verið heimavinnandi áður en þær þurftu að yfirgefa upprunalandið. Þegar sumar þeirra leituðu ráða varðandi vinnu voru dæmi um að eiginmenn þeirra hefðu áhyggjur og vildu setja skilyrði fyrir atvinnuþátttöku þeirra.

Viðmælandur í rýnihópunum bentu á að þar sem erlendar konur væru í láglau nastörfum og oft tímabundnum störfum á íslenskum vinnumarkaði væri algengt að brotið væri á þeim. Einn erlendur viðmælandi benti á að það þyrfti því að fræða hið erlenda fólk ekki einungis um skyldur – eins og að borga skatta – heldur einnig um réttindi þess á vinnumarkaði. Í því samhengi benti hún á að í upprunalandi hennar væru til dæmis réttindi á vinnumarkaði mjög takmörkuð og því ekki sjálfgefið að fólk þekkti réttindi sín í nýju landi.

Viðmælandi sem hafði tekið þátt í vinnustaðaeftirliti sagðist hafa orðið vör við alvarleg brot þar sem konur af erlendum uppruna væru að störfum til dæmis í ferðaþjónustu, fiskvinnslu og umönnunarstörfum. Jafnvel þótt ekki væri um að ræða eftirlit með umönnunarstörfum bærust oft upplýsingar um brot gagnvart konum í slíkum störfum. Nokkuð væri um að þeim væri hótad brottrekstri ef þær töluðu við verkalyðsfélög eða lögregluna. Hún sagði um þetta:

Þær eru að fá lægri laun, það er slæmur aðbúnaður, það eru langir vinnudagar, ógreidd yfirvinna, vinnutíminn er óviss. Eins og á ferðaþjónustustöðum, gisti-stöðum, gisti húsum og fleira, þær eru nánast að vinna allan sólarhringinn. Gisti-húsið er kannski úti á landi, langt frá næsta kaupstað og þá eru þær láttnar vinna

Því þær eru á staðnum, þær komast ekkert frá, húsnæði er oft óviðunandi. Ég veit ekki hvað ég hef komið inn á mörg hótél þar sem þær eru látnar vera margar saman í einu herbergi og jafnvel með körlum ef það er mikið bókað á hótelinu. Við erum með dæmi þar sem að þær hafa verið látnar vera „uppi“ hjá karlkyns yfirmanni.

Jafnframt kom fram í einum rýnihóp að sumir atvinnurekendur leituðu í auknum mæli eftir fólki frá „verr settum Evrópuríkjum“ til að fá starfsfólk sem síður þekkti réttindi sín og hefði veikt tengslanet á Íslandi. Viðmælandi orðaði það þannig að það væri nú „trend á vinnu-markaði“ og að „nú vita Pólverjarnir orðið of mikið“. Viðkomandi benti á að Pólverjar á Íslandi væru með sterkt tengslanet þar sem upplýsingar bærust fljótt á milli.

Í sumum tilfellum var vikið að ákveðnum hópum kvenna af erlendum uppruna. Í einum rýnihópnum var talað um lág laun erlendra kvenna og hvernig þau gætu virkað letjandi fyrir þær að fara aftur út á vinnumarkaðinn þegar fæðingarorlofi lyki. Störfin væru líkamlega erfið og launin lág miðað við atvinnuleysisbætur. Þetta gæti leitt til einangrunar kvenna heima við þar sem eiginmenn þeirra hafi jafnan hærri tekjur. Annar viðmælandi talaði um hve erfitt gæti reynst fyrir eldri innflytjendur að fá vinnu. Fólk yfir 67 ára aldri þarf að sýna fram á framfærslu til þess að eiga rétt á dvalarleyfi en það getur reynst mjög erfitt fyrir fólk að finna vinnu, bæði vegna aldurs og vegna tungumálsins. Að auki gæti það verið erfiðleikum bundið fyrir fjölskyldur sem koma frá löndum utan Evrópu að sýna fram á að þær væru færar um að sinna öldruðum fjölskyldumeðlimum og jafnframt að vera yfir lágmarkslaunum.

5.3. Menntun – aðgengi að menntun

Hvað varðar menntun var – í rýnihópnum og viðtölunum – sérstaklega rætt um stöðu þeirra kvenna sem komu frá löndum þar sem aðgangur kvenna að menntun var takmarkaður eða kvenna sem þurftu að hætta námi vegna ástands í upprunalandinu. Erfiðleikarnir við að komast inn í íslenskt menntakerfi, bæði á framhaldsskólastigi og háskólastigi, gat þannig leitt til áframhaldandi tafar á námi þeirra. Viðmælandi sem hefur komið að móttöku flóttamanna-hópa sagði um þetta:

Þetta er stórkostlegt vandamál með aðgengi að menntun á Íslandi fyrir fólk sem kemur annars staðar frá, það er bara mjög erfitt að komast inn í framhaldsskólana. Við höfum verið að taka saman upplýsingar um það, varðandi þá sem hafa komið út úr hælisleitendakerfinu, og það er bara hérna á höfuðborgarsvæðinu. Þetta er enn þá kannski flóknara ef þú ert úti á landi, þar sem færri kostir eru í boði. En af 40 manns þá komast 4 inn í nám, 40 manns sem vildu fara í nám.

Í þessu samhengi barst talið aftur að stefnu og stefnuleysi stjórnvalda og einn viðmælandi taldi að búið væri að setja fram ágæta stefnu varðandi framhaldsskólana. Hins vegar fylgdu skólarnir henni ekki nógu markvisst eftir:

Það vantar bara heilt yfir að framhaldsskólarnir fari eftir námskránni, fari eftir lögum um framhaldsskóla þar sem þetta er allt skilgreint, hvernig á að taka á móti þessum hópi eða, hérna, kannski sem kemur annars staðar frá og úr öðrum kerfum.

Viðmælendur tóku þó fram að á þessu væru vissulega undantekningar þar sem sumir framhaldsskólar stæðu sig mun betur en aðrir.

5.4. Fordómar

Nokkuð var rætt um fordóma, þá sérstaklega í rýnihóp kvenna af erlendum uppruna og í umræðu fulltrúa ólíkra sveitarfélaga. Erlendu konurnar töluðu um fordóma sem þær höfðu upplifað. Þeim fannst ímynd sem birtist af þeim í íslenskum bíómyndum og bókum oft niðrandi og endurspegla staðalmyndir um þær. Tvær þeirra sem koma frá Asíu sögðust til dæmis verða varar við hvernig Íslendingar kæmu ólíkt fram við þær og vini þeirra frá Vesturlöndum. Ein þeirra benti á hvernig fólk gæfi sér að hún hefði ekki áhuga á menningu og listum heldur bara á því að elda mat og vera glöð og sagðist ekki vilja „vera í þessu boxi“. Þær töluðu um ólíkar birtingarmyndir rasisma sem fólk sem þær höfðu unnið með hefði upplifað. Þær tóku sem dæmi að oft væri litið á konur frá ákveðnum heimshlutum sem einungis fórnarlömb sem Íslendingar þyrftu að hjálpa. Annar viðmælandi benti á að mismunun ætti sér stað gagnvart erlendu fólki á grundvelli hugmynda um að menning þeirra væri ólík íslenskri menningu. Þannig upplifði það verri þjónustu og að öðruvísi væri komið fram við það í leikskóla eða skóla.

Erlendu konurnar í rýnihópunum ræddu um staðalmyndir um þær og hvernig þær birtust víða. Varðandi þetta sagði ein þeirra um íslenska bíómynd sem hún hafði séð nýlega:

Ég fór bara heim bara svolítið reið, hvernig konur af erlendum uppruna voru sýndar í þessari mynd. Mér fannst þetta fáránlegt, mér fannst þetta ekkert raunverulegt, hvernig hegðun þeirra var, mér fannst það ekkert raunverulegt ... þær voru með dónaskap og ... hvernig þær voru láttnar líta út, þær voru bara að fara inn í skáp og taka kjól og þegar hún sagði: „Farðu úr kjólnum“ þá sagði hún „nei“. Þegar ég var búin að horfa á þessa mynd ég sagði við vinkonu mína: „Núna fer enginn Íslendingur að bjóða útlandingum að búa hjá sér, að leigja herbergi, út af þessari mynd.“ Ég var sár þegar ég labbaði út.

Önnur kona, sem einnig hafði farið á sömu bíómynd, talaði um að í henni væru klisjur um erlendar konur. Varðandi eigin reynslu af því að upplifa fordóma sagði ein kvennanna:

Það er maður sem ég hitti oft og hann mætir mér með svoleiðis fyrirlitningu. Ég sagði loksins við yfirmann minn: „Veistu það, ég vil ekki hitta hann oftar, ég veit að hann er mikilvægur og gott að hafa samstarf við hann en ég veit ekki hvort hann kemur svona fram við mig vegna þess að ég er kona eða vegna þess að ég er kona af erlendum uppruna.“

Þessi kona benti þó á að sem hvít kona vissi hún að hún hefði ákveðin forréttindi miðað við margar aðrar konur af erlendum uppruna og sagði um það: „Ég viðurkenni að þetta hefur ekkert verið auðvelt en ég veit alveg að ef ég hefði verið frá Mósambík, ég hefði aldrei náð jafn langt.“ Aðrar konur komu einnig inn á hvernig það skarast að vera af erlendum uppruna, að vera skilgreind sem hvít eða ekki, og hvernig stéttamunur hefur áhrif á fordóma. Ein þeirra innlendu kvenna sem höfðu unnið mikið með konum af erlendum uppruna sagði um birtingarmynd rasismans:

Ég held að hvítar konur sem eru giftar íslenskum háskólamenntuðum karlmönnum, þá skiptir ekki alveg máli hvaðan þær eru, þá njóta þær svona virðingar, en tælenskar, filippseyskar konur, sem eru giftar íslenskum mönnum, þær njóta síður virðingar, jafnvel þó að þær séu með ágæta menntun.

Einn viðmælenda sagði frá heimsókn vinkonu sinnar af afrískum uppruna í vinnuna til sín:

Einu sinni kom hún til mín í vinnuna og þegar hún var farin þá kom samstarfskona mín og sagði: „Fannstu lyktina af henni, skritin lykt af henni“... ég held því miður að það sé, að maður sé í miklu veikari stöðu, þú veist, ef þú ert, þú veist, sko, svört með slæðu.

Kona sem hafði aðstoðað flóttafólk talaði um að það gæti verið mjög erfitt og flókið. Til dæmis þegar hún leitaði að húsnæði fyrir konu sem hafði nýlega fengið alþjóðlega vernd á Íslandi hafði íbúðunum skyndilega þegar verið úthlutað þegar í ljós kom að það var ekki hún sjálf, sem er af íslenskum uppruna, sem leitaði að húsnæði.

Einn viðmælandi, sem gekk með slæðu, sagðist oft hafa orðið fyrir fordómum en hennar reynsla væri sú að fordómarnir dvínuðu þegar fólk kynntist henni. Hún fyndi aðallega fyrir fordómum frá eldra fólki sem hefði lítið ferðast en yngra fólk væri mun meðvitaðra. Hún taldi að fræðsla og opin samskipti væru lykillinn að því að uppræta fordóma og tók sem dæmi að eldri maður hefði sagt henni að hún passaði ekki inn í íslenskt samfélag vegna þess að hún væri með slæðu. Hún hefði boðið honum að setjast niður með sér í kaffisopa og hann þáði það.

Kona sem þekkti vel til kvenna af erlendum uppruna sem voru múslímar talaði um að flestar konurnar sem hún þekkti væru á vinnumarkaði en að vinnuveitendur hugsuðu sig þó oft tvisvar um þegar konur væru með slæður. Konurnar vildu oft taka slæðuna af sér ef þær væru að vinna þar sem þær væru í framlinu og í miklum tengslum við viðskiptavinum. Það væri öðruvísi ef þær væru að vinna einhvers staðar á bak við, þá fyndist þeim ekki skipta máli hvort þær væru með slæður eða ekki.

Sumir viðmælendur vörðu við því að líta á flóttakonur sem fórnarlömb. Einn viðmælandi, sem lengi hefur starfað með flóttafólki á Íslandi, sagði:

Ég held að það sé mjög varasamt, þegar við erum að tala um flóttafólk, að gera þau öll einhvern veginn að fórnarlömbum, það er bara alls ekki satt, ég meina sum þeirra eru það en ekki önnur.

5.5. Viðkvæmir hópar kvenna

Eins og fyrr hefur komið fram eru viðkvæmir hópar í samfélaginu ólíkir og margs konar. Í þessum kafla eru dregnir fram hópar sem viðmælendur í rýnihópum og einstaklingsviðtölum lögðu sérstaka áherslu á að gætu verið í viðkvæmri stöðu: konur sem hafa flust til Íslands frá löndum utan Evrópu, eldri konur og síðan konur sem hafa verið beittar ofbeldi.

5.5.1. Konur frá löndum utan Evrópu

Í öllum hópunum var rætt um viðkvæma stöðu kvenna sem kæmu frá löndum utan Evrópu og væru háðar eiginmanni varðandi dvalarleyfi á Íslandi sem er á grundvelli maka. Einn við-

mælandi, sem hafði komið að því að aðstoða erlendar konur, sagði: „Ríkið tekur sér oft langan tíma í að afgreiða mál þeirra. Á meðan hafa þær ekki neitt, geta ekki unnið, ekki sótt íslensku-námskeið og fengið endurgreitt. Þetta gerir það að verkum að þær eru oftast en ekki algjörlega háðar maka sínum á þessu tímabili.“ Einnig var rætt um veika stöðu kvenna innan þessa hóps sem lentu í ofbeldissambandi. Fram kom að skorturinn á tengslaneti gerði þeim sérstaklega erfitt fyrir og einnig skortur á húsnæði. Þær þekktu oft og tíðum ekki réttindi sín. Einn viðmælandinn, sem er lögfræðingur og hafði komið að þessum málum, sagði að hér þyrfti að huga að lögnum:

Svo eru auðvitað lögin, þessar konur eru háðar auðvitað, þær eru á fjölskyldusameiningarleyfi og að vísu hefur gengið ansi vel að fá einhvers konar önnur leyfi ef þær eru að skilja við ofbeldisfulla eiginmenn áður en þær eru komnar með búsetuleyfi eða ríkisborgararétt ... en engu að síður, ef þær fengju bara sjálfstætt leyfi ... þannig að þá væri það óháð skilnaði, það væri strax mikill munur.

Nokkrar töluðu um að það geti skapað vandamál þegar konur koma ásamt maka frá löndum þar sem mikið ójafnrétti væri milli kynja. Til dæmis væru dæmi um að eiginmennirnir vildu mæta með í öll viðtöl varðandi atvinnu og fræðslu. Þeir vildu til dæmis hafa áhrif á hvar konurnar ynnu og vita hvað námskeið fjölluðu um. Konurnar bentu þó á að þegar búið væri að vinna traust þessara karla og útskýra fyrir þeim létu þeir sig yfirleitt hverfa. Einnig var bent á að þegar karlarnir fengju vinnu ættu konur oftast ekki kost á neinum bótum og yrðu því enn háðari eiginmönnum en ella.

5.5.2. Eldri konur

Eldri konur af erlendum uppruna hafa ekki fengið mikla athygli í umræðunni og fáar, ef nokkrar, rannsóknir eru til sem snúa að þeim. Viðmælandur bentu á að þær væru eiginlega ósýnilegar í umræðunni um innflytjendur. Þetta væri stækkandi hópur sem gæti af ýmsum ástæðum verið í viðkvæmri stöðu og því nauðsynlegt að beina sjónum að þeim sérstaklega. Viðmælandur sem ræddu um þennan hóp bentu á að eldri konur af erlendum uppruna væru oft einangraðar og því lítið vitað til dæmis um ofbeldi eða áreitni sem þær gætu hafa orðið fyrir. Sjaldgæft væri að þær leituðu sér aðstoðar vegna heimilisofbeldis.

Viðmælandi benti á að þær komi oft til Íslands í gegnum fjölskyldusameiningu til að aðstoða á heimili barna sinna og gæta barnabarna. Viðmælandinn benti á að þær töluðu oftast hvorki íslensku né ensku og þær sæktu ekki þjónustu á vegum velferðarsviðs, svo sem að fá heimsendan mat, ferðaþjónustu, dagdvöl eða heimaþjónustu. Vegna þess hversu lítið er vitað um hópinn er óvíst hvort ástæður þess séu skortur á upplýsingum eða aðrar ástæður, til dæmis að eldra fólk dvelji á heimilum barna sinna sem sjái um það.

Viðmælandi benti á að innflytjendur hefðu oft ekki búið nægilega lengi á Íslandi til að fá fullar greiðslur ellilífeyris eða örorkulífeyris og fengju mögulega engar greiðslur frá upprunalandi sínu. Slík búsetuskerðing hefði verið mjög mikið vandamál fyrir konur af erlendum uppruna á ellilífeyrisaldri. Jafnframt nefndi þessi viðmælandi að ef fólk fengi synjun á ellilífeyri eða mikla skerðingu á greiðslum frá Tryggingastofnun leitaði það til sveitarfélaganna. Það gæti hins vegar verið snúið því að sveitarfélögin óskuðu eftir gögnum frá heimalandinu til þess að sanna að engar greiðslur bærust þaðan. Það væri ekki hlaupið að því að fá slíka staðfestingu. Yfirleitt fengi fólk ekki neinar greiðslur frá upprunalandinu en gæti þó ekki sýnt fram á það.

Annar viðmælandi benti á að í sumum tilfellum þyrftu hjálparsamtök að aðstoða eldra fólk í þessari stöðu þar sem það byggir við fátækt. Hún sagði:

Það er eitt sem mér finnst skipta máli – og þá er ég ekki bara að tala um erlendar konur – en fólk sem flytur hingað til lands, þegar það kemst á eftirlaunaaldur, þá fær það til dæmis ekki fullan ellilífeyri, þannig að þarna er verið að halda fólki í fátækt.

Einn viðmælandinn nefndi að erfitt gæti væri fyrir eldri innflytjendur að finna upplýsingar um réttindi aldraðra og þjónustu við þá vegna þess að það væri flókið. Mikið af upplýsingunum og umsóknarblöðum væri á rafrænu formi og á íslensku. Viðmælandi nefndi að hún sjálf hefði þurft að sækja um sjúkradagpeninga og henni hefði fundist það erfitt; samt hefði hún oft aðstoðað fólk við það áður.

5.5.3. Konur í ofbeldissamböndum

Viðmælandi sem unnið hafði lengi í málaflokknum benti á að viðkvæmasti hópurinn sem leitaði til hennar væru þolendur heimilisofbeldis. Það væri ekki raunhæft fyrir margar konur í ofbeldissamböndum að pakka í tösku og fara í Kvennaathvarfið í Reykjavík. Hún taldi mikilvægt að það væri kvennaathvarf til staðar utan höfuðborgarsvæðisins. Varðandi kynferðislegt ofbeldi nefndi einn viðmælenda að erlendar konur vissu kannski af #MeToo-byltingunni og úrræðum sem eru í boði en veigruðu sér við að stíga fram og tjá sig þar sem Ísland væri fámennnt land. Mikilvægast væri að veita fræðslu um þessi mál.

Viðmælandi sem hafði vegna starfs síns komið að aðstoð við konur sem urðu fyrir ofbeldi í nánnum samböndum benti á eftirfarandi:

Það er almennur skortur á því að þeim hafi verið gerð grein fyrir réttindum sínum, eins og varðandi forsjá barna eða búsetu eftir skilnaðinn eða rétt til þess að lifa án ofbeldis eða neita kynlífi eða þess háttar.

Annar viðmælandi benti á að einnig þyrfti að muna eftir þeim sem hefðu flúið ofbeldissamband í upprunalandi. Staða þeirra væri oft veik. Hún sagði:

Einn hópur kvenna sem við höfum ekkert talað um eru konur sem hafa búið lengi á Íslandi. Þær eru mjög oft frá Filippseyjum eða Tælandi og hafa búið fjölda ára í herbergjum – í herbergi með eitt eða tvö börn. Sumar þeirra hafa verið að flýja erfið hjónabönd í sínu eigin heimalandi og það gengur ekki að fá skilnað í gegn, þannig að þær fá aldrei barnabætur. Það er alltaf verið að hugsa: Þú ert með maka. Þær eru langflestar á vinnumarkaðnum og bara mjög duglegar að vinna, sumar að vinna á elliheimilunum. Þær eru búnar að vera í sama herberginu með þetta eitt og tvö börn og, þú veist, þannig að þær eru bara fastar þarna.

5.6. Valdefling

Finna mátti ólík viðhorf í rýnihópunum gagnvart því hvernig ætti að taka á þessum málum þegar kæmi að stöðu kvenna; hvort áherslan ætti að vera að kenna hinum erlendu konum „okkar“ viðhorf til jafnréttis eða samþykkja að fólk gæti haft ólíka sýn og styðja það þar sem það væri statt. Einn viðmælandi benti til dæmis á mikilvægi þess að fræðsla um jafnréttismál færi fram og að hún ætti ekki aðeins að beinast að erlendum konum heldur einnig að erlendum eiginmönnum. Öðrum viðmælandum í rýnihópum fannst ekki tímabært að vera með slíkar áherslur við flóttakonur sem væru nýkomnar til landsins heldur ætti að leggja áherslu á að þær myndu til öryggis og þær virkjaðar til þátttöku í samfélaginu á eigin forsendum.

Mikilvægi þess að nálgast einstaklingana á eigin forsendum var þannig atriði sem sumir viðmælandur lögðu ríka áherslu á. Einn viðmælandi, sem hafði unnið að því að aðstoða konur í veikri stöðu, sagði:

Við þurfum ekki endilega að breyta þeim. „Þú þarft ekki fyrst að vera jafn sam-mála mér áður en að ég styð þig inni í uppeldishlutverkinu eða öðru“ en svo eru það konur með slæður og það er svona ákveðin umræða um þær. „Hvað eigum við að gera í þessu?“ Þú veist: „Hvenær ætla konurnar að taka niður slæðurnar sínar?“

Önnur í sama rýnihóp sagði:

Okkur finnst svo sjálfsagt að það sem okkur finnst að hlutverk kvenna eigi að vera sé svo sjálfsagt og eðlilegt að við gerum sjálfkrafa ráð fyrir því að auðvitað muni allar konur vilja það. En ég veit ekki hvað ég hef setið oft með konum sem finnst líf mitt ömurlegt ... sem hafa bara engan áhuga á jafnrétti og þær bara langar ekkert að taka þátt í þessu lífi sem okkur finnst svo sjálfsagt. ... Við teljum okkur alltaf vita betur, jafnvel hvað Islam er, en þær.

Sumir viðmælandur lögðu í þessu samhengi áherslu á mikilvægi þess að líta ekki alltaf á konur af erlendum uppruna sem fórnarlömb og þótt margar flóttakonur hefðu reynslu af ofbeldi og áföllum ætti það ekki við um allar. Einn viðmælandi undirstrikaði að ríkjandi væru ákveðin viðhorf um konur sem væru múslímar:

Að þetta séu voðalega miklir vesalingar og við þurfum nú að hjálpa þeim og eitt-hvað, skilurðu, þú veist, ég held að konur, kannski sérstaklega konur með slæður, mæti svoleiðis viðhorfi.

Einn viðmælandi, sem hafði langa reynslu af því að starfa með konum af erlendum uppruna, talaði um mikilvægi góðra upplýsinga sem hluta af valdeflingu en jafnframt skipti miklu máli að gera sér grein fyrir fjölbreytileika hópsins:

Það þarf að valdefla fólk þannig að það geti sjálft séð um þessa upplýsingagjöf, það séu ekki bara við Íslendingar að segja þeim hvernig allt er og hvað þau eiga að gera. Ég held að við séum þínu „naif“ oft í því að horfa á þennan hóp sem ein-sleitan hóp; að hérna allir Pólverjar séu eins – allir flóttamenn eru eins og allir flóttamenn frá Sýrlandi.

6. Samantekt niðurstaðna og umræður

Þessi skýrsla sýnir að líta þarf til margra þátta þegar hugað er að því hvar kreppir að varðandi stöðu kvenna af erlendum uppruna á Íslandi. Hér er um mjög fjölbreyttan hóp að ræða, eins og skýrslan hefur dregið fram, en hún hefur einnig sýnt að huga þarf betur að ákveðnum þáttum til að bæta stöðu kvenna af erlendum uppruna. Þær mæta ákveðnum hindrunum gegn því að verða virkir þátttakendur í íslensku samfélagi, m.a. varðandi það að læra íslensku og að fá menntun sína metna. Ólíkir hópar kvenna af erlendum uppruna verða fyrir fordómum og þær verða margar hverjar fyrir mismunun á ýmsum sviðum, svo sem á vinnumarkaði og á húsnæðismarkaði.

Ef aðgengi kvenna af erlendum uppruna að íslensku samfélagi og möguleikar þeirra á þátttöku eru skoðaðir sýna viðtölin og fyrri rannsóknir að konur og karlar af erlendum uppruna hafa haft áhuga á að tilheyra íslensku samfélagi og að taka virkan þátt í því. Þetta er í sláandi mótsögn við umræðu sem oft má sjá í samfélaginu um að fólk af erlendum uppruna vilji ekki taka þátt og „aðlagast“. Rýnihópaviðtölin og yfirlit rannsókna endurspeglar að konur af erlendum uppruna hafa hins vegar oft haft lítinn aðgang að íslensku samfélagi og að erfitt hefur verið fyrir þær að kynnast innlendu fólki. Rannsóknir sýna að þetta er mikilvægur þáttur í því að geta orðið hluti af samfélaginu og í almennri vellíðan. Ákveðnir hópar kvenna af erlendum uppruna hafa til dæmis oft ekki haft tengslanet sem hefðu getað nýst þeim til að bæta stöðu sína á vinnumarkaði og getað verið mikilvæg fyrri almenna valdeflingu og aðra þátttöku í íslensku samfélagi. Einnig hafa konur af erlendum uppruna sýnt áhuga á að læra íslensku en námskeiðin hafa verið misgóð og ekki alltaf aðgengileg. Rannsóknir, sem ná yfir töluverðan tíma, sýna að ýmsar hindranir hafa verið gegn því að fólk læri íslensku. Þrátt fyrir að þekking hafi verið til staðar á því í hverju þessar hindranir felast virðast þær hafa haldið áfram, eins og sjá má af rýnihópaviðtölum og nýjustu rannsóknum í tengslum við aðgang fólks af erlendum uppruna að íslenskunámskeiðum og íslensku málumhverfi. Í rýnihópum kom jafnframt fram hvernig mismikil íslenskukunnátta hindraði oft þátttöku erlendra kvenna í íslensku samfélagi og þá sérstaklega á vinnumarkaði. Einnig upplifðu margar konur af erlendum uppruna að þátttaka þeirra í íslensku samfélagi tæki oft mið af því að þær væru útlendingar eða innflytjendur, til dæmis varðandi margvíslega viðburði þar sem þeim var boðið fyrst og fremst á þeim forsendum.

Konur af erlendum uppruna hafa að stærstum hluta flutt til Íslands vegna vinnu og verið virkar á íslenskum vinnumarkaði, eins og töluleg gögn skýrslunnar endurspeglar vel. Þær hafa tekið þátt í mjög kynskiptum vinnumarkaði og unnið langan vinnudag, oft í einhæfum störfum á lágum launum. Vísbendingar eru um að þær hafi frekar unnið í vaktavinnu en innlendar konur. Ljóst er af bæði fyrirbyggjandi gögnum frá Hagstofu Íslands og nýlegum rannsóknum að þær hafa að jafnaði unnið störf sem eru ólík störfum innlendra kvenna, sem endurspeglar vinnumarkað sem er ekki bara kynjaður heldur einnig lagskiptur eftir uppruna. Töluleg gögn gefa einnig til kynna að heildarvinnutími kvenna af erlendum uppruna hafi verið lengri og átt sér stað á óhefðbundnari tímum en hjá innlendum konum. Út frá þessum niðurstöðum

má álykta að erfiðara hafi verið að ná jafnvægi milli atvinnu og einkalífs hjá konum af erlendum uppruna en hjá innlendum konum. Konur af erlendum uppruna hafa einnig síður nýtt menntun sína í störfum á Íslandi en karlar af erlendum uppruna og innlendir einstaklingar. Rannsóknirnar sem kynntar voru og umræður í rýnihópum sýndu að jafnvel þær konur sem voru í störfum þar sem þær gátu nýtt sérþekkingu sína upplifðu oft neikvæð viðhorf sem höfðu meðal annars áhrif á framgang þeirra í starfi. Það hve vinnutengdir flutningar hafa verið stór hluti flutninga fólks til Íslands og hin bága staða kvenna af erlendum uppruna á vinnumarkaði undirstrikar mikilvægi þess að yfirvöld og verkalyðsfélög hugi sérstaklega að stöðu þessara kvenna á vinnumarkaði. Í öllum þremur rýnihópunum kom fram að mat á námi var einnig stór þröskuldur í vegi fyrir þátttöku margra kvenna af erlendum uppruna á vinnumarkaði. Viðmælandur töluðu um að þær konur sem væru í verstri stöðu hefðu ekki menntun og töluðu hvorki ensku né íslensku. Bent var á að til að bæta úr þessu væri ekki nóg að beina sjónum að konunum sjálfum heldur að kerfinu á Íslandi og leita leiða til að breyta því til að koma til móts við þennan hóp. Einnig var bent á skort á fólki með innflytjendabakgrunn í ólíkum störfum sem fyrirmyndir fyrir yngra fólk. Nefnt var mikilvægi þess að gefa erlendum konum fleiri tækifæri á vinnumarkaði og að það skorti ef til vill hugrekki hjá atvinnurekendum til að ráða konur af erlendum uppruna og gefa þeim tækifæri þrátt fyrir að þær töluðu með hreim.

Rannsóknir sem snúa að fordómum og niðurstöður viðtalshlutans varpa ljósi á það hversu varasamt getur þó verið að horfa eingöngu á áskoranir eða hindranir sem konur af erlendum uppruna mæta í samfélaginu. Fræðilegar rannsóknir hafa beint sjónum að fordómum sem viðgangast í íslensku samfélagi. Þær rannsóknir, svo og erlendar rannsóknir, sýna að oft eru til staðar staðalmyndir af konum af erlendum uppruna sem fórnarlömbum. Horfast þarf í augu við fordóma sem hluta af íslensku samfélagi og að þeir beinast að konum af erlendum uppruna og innflytjendum almennt. Eins og fram hefur komið í rannsóknunum og rýnihópum verða ákveðnir hópar fólks af erlendum uppruna fyrir fordómum, svo sem vegna kynþáttar, trúar, uppruna eða einhvers konar lagalegrar stöðu (t.d. flóttafólk). Hópurinn konur af erlendum uppruna er því einnig mjög lagskiptur. Jafnframt hafa rannsóknir endurspeglad að þessir fordómar eru oft kynjaðir og ýta undir staðalmyndir af erlendum konum og körlum. Rannsóknir hafa sýnt – og einnig kom skýrt fram í mismunandi rýnihópum – að umræða um fordóma í garð kvenna af erlendum uppruna verður að eiga sér stað samhliða áherslu á atbeina þeirra og hvað þær hafa fram að færa til samfélagsins.

Viðkvæm staða kvenna sem hafa komið frá löndum utan Evrópusambandsins og Evrópska efnahagssvæðisins getur orsakast af því hve háðar þær hafa verið eiginmanni varðandi dvalarleyfi á Íslandi. Vegna tengslaleyfis hafa þær oft og tíðum verið í erfiðri stöðu þegar um ofbeldi er að ræða af hendi eiginmanns. Rannsóknir sýna að þær hafa oft ekki verið kunnugar þeim úrræðum sem hafa staðið þeim til boða. Þessi skýrsla sýnir að mikilvægt er að rannsaka nánar stöðu þeirra kvenna sem beittar eru kynbundnu ofbeldi.

Skýrslan sýnir að konur af erlendum uppruna hafa ekki aðeins orðið fyrir mismunun á vinnumarkaði heldur einnig varðandi aðgang að húsnæði. Nýleg rannsókn á stöðu innflytjenda á leigumarkaði og gögn Hagstofu Íslands varpa ljósi á jaðarstöðu margra kvenna af erlendum uppruna á húsnæðismarkaði. Gögnin sýna að nokkur hluti kvenna af erlendum uppruna hefur upplifað óöryggi í tengslum við búsetu, og gefa jafnframt vísbendingar um ófullnægjandi húsnæði og háan húsnæðiskostnað. Eigindlega rannsóknin sem sagt var frá endurspeglar að konur hafa mætt fjölbættum hindrunum á leigumarkaði og að margar þeirra hafa upplifað að aðgengi að upplýsingum hafi verið af skornum skammti.

Skýrslan sýnir að þó svo að unnið hafi verið að ýmsum verkefnum sem snúa að konum af erlendum uppruna sem verða fyrir kynferðislegu áreiti og ofbeldi skortir nokkuð á rannsóknir á þessu sviði. Rannsóknir sem hafa verið gerðar benda til þess að veik staða ákveðins hóps kvenna af erlendum uppruna á vinnumarkaði, vegna tengslaleysis og þess hve háðar sumar þeirra hafa verið eiginmanni, hafi getað ýtt undir veika stöðu þeirra gagnvart kynferðislegu áreiti (og ofbeldi). Einnig er ljóst að full ástæða er til að hafa áhyggjur af margþættu ofbeldi í garð ákveðinna hópa kvenna af erlendum uppruna þar sem taka þarf tillit til þeirra sérstaklega, m.a. vegna vöntunar á tengslaneti.

Í rýnihópum og viðtölum kom á margvíslegan hátt fram áhersla á fjölbreytileika kvenna af erlendum uppruna. Þær ættu í raun ekkert annað sameiginlegt en að vera af erlendum uppruna og því mikilvægt að taka tillit til fjölbreytileika og ólíkra þarfa og hagsmuna. Jafnframt kom fram sú sýn að margbreytilegur styrkleiki kvenna af erlendum uppruna hefði ekki verið nægilega vel nýttur. Það væri ekki eingöngu slæmt þeirra vegna heldur einnig fyrir samfélagið í heild. Því tengt var einnig talað um mikilvægi þess að ræða meira um styrkleika og atbeina kvenna af erlendum uppruna og einblína ekki eingöngu á vandamál. Fjölga þyrfti jákvæðum fyrirmyndum og auka sýnileika.

Vegna þess hver fjölbreytilegur hópurinn var snúa niðurstöður skýrslunnar einmitt að því hversu erfitt er að alhæfa um þennan hóp. Yfirlit yfir stöðu þekkingar og viðtalshlutinn endurspeglar þetta, sem undirstrikar mikilvægi þess að skilgreina til hvaða hópa er reynt að ná í ákveðinni stefnumótun og að í stefnumótun í ólíkum málaflokkum sé sérstaklega litið til áhrifa á konur af erlendum uppruna. Hér er mikilvægt að ítreka að konur af erlendum uppruna er regnhlífarheiti yfir konur sem eiga ekkert annað sameiginlegt en að hafa flust til Íslands en vera fæddar í öðru landi. Þetta þýðir ekki að þær hafi enga sameiginlega reynslu en of mikil áhersla á sameiginlega þætti eykur hættuna á að sértækari þættir verði ósýnilegir, svo og fjölbreytni hópa innbyrðis, svo sem vegna trúar, ólíkrar innflytjendastöðu, kynhneigðar og aldurs.

Skýrslan endurspeglar að nú þegar eru til margar rannsóknir sem nýta má til að skilja betur stöðu kvenna af erlendum uppruna á Íslandi og hvar kreppir að. Einnig kemur fram í skýrslunni að þótt þessum rannsóknum fari fjölgandi er ljóst að mun fleiri rannsókna og úttekta er þörf. Ástæðan er sú að málaflokkurinn er margþættur og kemur inn á ólík svið samfélagsins; hann er síbreytilegur þar sem samfélagið sjálft er í stöðugri mótun, svo og eðli og ástæður flutninga til landsins. Eins og fyrr var undirstrikað er um mjög fjölbreytilegan hóp einstaklinga að ræða sem eiga oft lítið sameiginlegt annað en að vera ekki fæddir á Íslandi. Niðurstöður þessarar skýrslu vekja einnig spurningar um hvort rannsóknir sem beinast að veruleika innflytjenda og fjölmenningarlegu samfélagi séu nýttar nægilega vel til stefnumótunar. Sú spurning vaknar hvort fræðafólk og sérfræðingar innan ólíkra stofnana þekki þær rannsóknir og þá vinnu sem þegar hefur farið fram. Yfirlit yfir rannsóknir sýnir að oft vinna þær ekki nægilega vel saman. Fræðimenn og aðrir sérfræðingar virðast ekki vita af rannsóknum hver annars, sérstaklega þegar þeir koma af ólíkum fræðasviðum. Í viðtölum kom einnig fram hversu virkar margar stofnanir hafa verið í því að sækja um styrki og taka þátt í margs konar rannsóknarverkefnum en jafnframt kom fram að í sumum tilfellum virtust einstaklingar ekki vita af svipuðum verkefnum sem aðrir unnu að. Hér má spyrja hvort niðurstöður og metnaðarfull vinna mismunandi aðila til að bæta þekkingu á sviði fjölmenningar og á stöðu kvenna af erlendum uppruna sé nógu sýnileg og nýttist nægilega vel. Skýrsluhöfundar telja því mjög brýnt að skapaður verði vettvangur þar sem hægt er að gera rannsóknir og verkefni á þessu sviði sýnilegri en nú er.

7. Hagnýtar ábendingar

Í þessum kafla er að finna hagnýtar ábendingar út frá niðurstöðum skýrslunnar. Ábendingum er skipt niður eftir þeim sem tengjast ólíkum þáttum íslensks samfélags og niðurstöðum skýrslunnar.

Aðgengi kvenna af erlendum uppruna að íslensku samfélagi

- ▶ **Framfylgja þarf markvissar eftir framkvæmdaáætlun í málefnum innflytjenda fyrir árin 2016–2019 og stefnum sveitarfélaga sem leggja áherslu á jafnt aðgengi allra í samfélaginu. stefnumótun tekur almennt í auknum mæli tillit til kyns en huga mætti enn betur en nú er gert að því að konur eru ólíkar innbyrðis, meðal annars vegna ólíks uppruna, trúarbragða, litarháttar, kynferðis, menntunar, efnahags og félagslegrar stöðu.**
- ▶ **Í stefnumótun og aðgerðum þarf að beina sjónum að styrkleika og framlagi kvenna af erlendum uppruna – og endurskapa ekki umræðu um konurnar sem fórnarlömb og vandamál.**
- ▶ **Styrkja þarf verkefni sem ýta undir þátttöku kvenna af erlendum uppruna í ýmsum viðburðum og stuðla að því að þær fái aðild að samfélaginu á jafnréttisgrundvelli.**
 - ▶ Koma þarf af stað átaki sem miðar að því að innflytjendum verði gert kleift að verða virkari í ýmsum almennum viðburðum, ekki aðeins þeim sem snúa að innflytjendamálum.
 - ▶ Auka þarf upplýsingar sveitarfélaga um þjónustu og um viðburði á fleiri tungumálum.
 - ▶ Fylgja þarf betur eftir framkvæmdaáætlun í málefnum innflytjenda sem snýr að því að bæta aðgengi innflytjenda að opinberum þjónustustofnunum.
 - ▶ Auka þarf tülkaþjónustu og gera hana aðgengilegri.
 - ▶ Stuðla þarf að verkefnum sem vinna að valdeflingu kvenna og tengja saman kvenréttindi og réttindi innflytjenda.
 - ▶ Mikilvægt er að skapa rými samskipta fyrir konur af erlendum uppruna og innlendar konur. Þessi rými þurfa að tengjast öðrum þáttum en ólíkum uppruna þessara kvenna.
 - ▶ Kortleggja þarf verkefni sem hafa snúið að stöðu kvenna af erlendum uppruna og skoða markvisst hvað hefur gengið vel og hvað hefur síður virkað.

Íslenskunám

- ▶ **Efla þarf íslenskukennslu enn frekar og huga sérstaklega að því að hún nýtist mismunandi hópum kvenna í viðkvæmri stöðu.**
 - ▶ Auka þarf enn frekar við íslenskukennslu á ólíkum námstigum í samræmi við framkvæmdaáætlun í málefnum innflytjenda.
 - ▶ Auka þarf fjármagn til íslenskukennslu.
 - ▶ Námskeið þurfa að vera í boði sem henta mismunandi hópum með ólíkan bakgrunn hvað fyrri menntun varðar:
 - ▶ Konum sem hafa litla formlega skólagöngu eða eru ólæsar.
 - ▶ Konum sem eiga erfitt með að komast frá vegna barna eða vinnu.
 - ▶ Konum í dreifbýli og minni byggðarlögum.
 - ▶ Fjölga þarf námskeiðum þar sem ekki er gengið út frá að fólk kunnig ensku.
 - ▶ Fjölga þarf námskeiðum sem henta fólki í vaktavinnu og konum með ung börn.
 - ▶ Þjóða þarf flóttafólki – bæði þeim sem er boðið til Íslands og þeim sem hafa sótt um alþjóðlega vernd – aukna íslenskukennslu og yfir lengri tímabil.

Vinumarkaður

- ▶ **Leggja þarf áherslu á að konur af erlendum uppruna búi við launajafnrétti. Framfylgja þarf á markvissan hátt framkvæmdaáætlun um málefni innflytjenda árin 2016–2019 þar sem lögð er áhersla á að styrkja stöðu innflytjenda á vinnumarkaði og að þeir njóti sömu kjara og aðrir.**
 - ▶ Auka þarf rannsóknir og/eða verkefni sem snúa að stöðu erlendra kvenna á vinnumarkaði.
 - ▶ Athuga þarf launakjör og aðstæður þeirra á vinnumarkaði og birtingarmynd þessa hjá mismunandi hópum kvenna af erlendum uppruna. Til dæmis þarf að kanna hvort munur sé á milli kvenna eftir uppruna þeirra eða stöðu þeirra í íslensku samfélagi, t.d. eldri kvenna eða kvenna sem koma til landsins sem flóttakonur.
 - ▶ Nýta þarf betur menntun og fyrri reynslu kvenna af erlendum uppruna á vinnumarkaði.
 - ▶ Hvetja þarf fyrirtæki til að gera konum af erlendum uppruna kleift að fá framgang í starfi.

- ▶ Vinna þarf að því að konur af erlendum uppruna eigi möguleika á að gegna opinberum störfum og áhrifastöðum í samfélaginu.
- ▶ Gera þarf upplýsingar um skyldur og réttindi á vinnumarkaði aðgengilegri en nú er fyrir konur af erlendum uppruna, til dæmis í samstarfi við ASÍ og önnur samtök sem þegar hafa unnið að þessum málum og sett fram upplýsingar á ólíkum tungumálum.
- ▶ Hafa þarf í huga að ekki hafa allar konur aðgang að tölvu eða eru vanar að afla sér upplýsinga á netinu.
- ▶ Tryggja þarf að konum af erlendum uppruna sé ekki mismunað á vinnumarkaði og að ekki sé brotið á þeim varðandi laun og önnur réttindi á vinnumarkaði.
- ▶ Vekja má athygli á vinnustöðum sem standa sig vel í þessum efnum.

Fordómar

- ▶ **Nauðsynlegt er að vinna markvisst gegn fordómum í íslensku samfélagi og fylgjast vel með birtingarmyndum þeirra, sem geta verið breytilegar. Vinna þarf sérstaklega gegn fordómum í garð erlendra kvenna.**
 - ▶ Stuðla þarf að rannsóknum á fordómum í garð kvenna af erlendum uppruna á Íslandi og birtingarmyndum þeirra gagnvart mismunandi hópum.
 - ▶ Huga þarf að því að konur af erlendum uppruna koma úr ólíku menningarlegu umhverfi en samhliða að varast að hlutgera ekki menningu eða ýta undir staðalmyndir þar sem allar konur birtast sem þrælar menningar sinnar og/eða fórnarlömb.
 - ▶ Vinna þarf markvisst að fræðslu sem miðar að því að draga úr fordómum á vinnustöðum og í samfélaginu almennt og skapa vettvang fyrir gagnrýna umræðu um fordóma.
 - ▶ Styðja þarf félagasamtök sem vinna gegn fordómum.
 - ▶ Safna þarf gögnum um kerfisbundna fordóma í garð mismunandi hópa kvenna af erlendum uppruna sem hafa í gegnum tíðina verið jaðarsettir, svo sem vegna kynhneigðar, trúarbragða eða flokkunar í kynþátt, í stjórnkerfi og stofnunum samfélagsins.

Viðkvæm staða og ofbeldi

- ▶ **Stuðla þarf að því að bæta stöðu kvenna í viðkvæmri stöðu og vinna gegn ofbeldi í garð innflytjenda í samræmi við framkvæmdaáætlun í málefnum innflytjenda, og huga sérstaklega að ofbeldi gegn konum í þessum hópi.**
 - ▶ Auka þarf rannsóknir á því ofbeldi sem konur af erlendum uppruna verða fyrir.
 - ▶ Hugsa þarf sérstaklega að þeim sem eru háðar eiginmanni varðandi dvalarleyfi.
 - ▶ Auka þarf upplýsingagjöf um þau úrræði sem eru í boði til kvenna sem eru möguleg fórnarlömb ofbeldis í nánnum samböndum eða mansals, án þess þó að auka á hættuna sem steðjar að þeim.
 - ▶ Hugsa þarf sérstaklega að samskiptaleiðum við valdeflingu kvenna í viðkvæmri stöðu, svo sem eldri kvenna og sumra hópa flóttakvenna sem hafa ekki aðgang að tölvu eða eru ekki vanar að nýta sér slíka tækni.
- ▶ **Styðja þarf samtök sem vinna að valdeflingu kvenna af erlendum uppruna.**

Menntun

Í samræmi við framkvæmdaáætlun í málefnum innflytjenda þarf að stuðla að jafnri stöðu og jöfnum tækifærum innflytjenda til menntunar og auðvelda fólki að fá menntun frá upprunalandi metna.

- ▶ **Gera þarf innflytjendum kleift að afla sér menntunar og auðvelda þeim aðgang að námi/að halda áfram í námi á ólíkum skólastigum.**
- ▶ **Auðvelda þarf konum að nýta menntun frá upprunalandi og menntun sem þær hafa aflað sér á Íslandi.**
- ▶ **Gera þarf fullorðinsfræðslu aðgengilegri fyrir bæði karla og konur.**
- ▶ **Huga þarf sérstaklega að aðgengi viðkvæmra hópa að menntun, svo sem þeirra sem ekki hafa mikla formlega menntun að baki eða skortir upplýsingar til að geta fengið menntun sína metna.**
- ▶ **Gera þarf flóttakonum sem hafa neyðst til að hætta námi vegna flóttu auðveldara að halda áfram námi á Íslandi.**
- ▶ **Rannsóknir og rýnihópar endurspegla mikilvægi góðs stofnanalegs stuðnings við viðkvæma hópa hvað varðar menntun og að fylgt sé eftir stefnumótun á þessu sviði.**

Húsnæðismál

- ▶ Huga þarf að viðkvæmri stöðu innflytjendakvenna á húsnæðismarkaði. Ráðast þarf í aðgerðir sem súa að því að jafna stöðu innflytjenda á húsnæðismarkaði í samræmi við framkvæmdaáætlun í málefnum innflytjenda 2016–2019.
 - ▶ Sérstaklega þarf að huga að stöðu kvenna af erlendum uppruna þegar unnið er að úrræðum í húsnæðismálum innflytjenda.
 - ▶ Huga þarf að viðkvæmri stöðu flóttakvenna og kvenna sem sækja um alþjóðlega vernd þegar þeim er úthlutað húsnæði á Íslandi.

Rannsóknir og samráð

- ▶ Skapa þarf aukið rými fyrir samtal og samvinnu fræðafólks, fagfólks og aðgerðasinna. Mikilvægt er að gera þá þekkingu sem er til staðar í íslensku samfélagi sýnilegri og aðgengilegri.
 - ▶ Gera þarf sýnilegri niðurstöður rannsókna og kannana á ýmsum þáttum sem snerta konur af erlendum uppruna, til dæmis með gagnabanka.
 - ▶ Kortleggja þarf smærri verkefni sem miða t.d. að því að skapa tengsl á milli kvenna af erlendum uppruna og erlendra kvenna í ólíkum málaflokkum og kanna hvað hefur tekist vel og hvað hefur síður gengið upp.
 - ▶ Stuðla þarf að viðburðum sem leiða saman fræðafólk, fagfólk og fólk af vettvangi málaflokksins.

Fjölbreytileiki

- ▶ Eins og fram kemur í fyrri ábendingum er ljóst að innflytjendur eru fjölbreytilegur hópur.
 - ▶ Sérstaklega þarf að huga að stöðu viðkvæmra hópa, eins og flóttakvenna, stúlkna, aldraðra og fatlaðra kvenna af erlendum uppruna.

8. Viðauki A:

Innsýn í rannsóknir á stöðu kvenna af erlendum uppruna

8.1. Rannsókn á húsnæðisaðstæðum innflytjenda

I Guðbjörg Ottósdóttir, lektor í félagsráðgjöf, Félagsvísindasviði Háskóla Íslands¹

Í þessum kafla er fjallað um rannsókn sem gerð var á árunum 2015–2016 að beiðni Rauða krossins í Reykjavík (Guðbjörg Ottósdóttir, 2018). Aðdragandi rannsóknarinnar var sá að fjölmiðlar fjölluðu árin 2013 og 2014 um slæma stöðu innflytjenda á almennum leigumarkaði. Snerist umræðan jöfnum höndum um að innflytjendur byggju við hátt leiguverð og að þeir dveldust í húsnæði sem væri í bágbornu ástandi og jafnvel ólöglegt, gjarnan á svæðum fjarri íbúðahverfum, til dæmis í iðnaðarhverfum. Einnig kom fram að innflytjendur væru einkum útsettir fyrir að vera mismunað á leigumarkaði vegna ónógrar tungumálakunnáttu og að þá skorti þekkingu á réttindum sínum.

Í rannsókninni var staða kvenna ekki skoðuð sérstaklega en þó benti ýmislegt sem fram kom í niðurstöðunum til veikrar húsnæðisstöðu kvenna samanborið við karlmenn. Í þessum kafla verða dregnar fram þær niðurstöður sem sneru að konum sérstaklega. Þess má geta að síðan rannsóknin fór fram hefur ýmislegt breyst í stefnu og aðgerðum Reykjavíkurborgar í húsnæðismálum. Sú umfjöllun um niðurstöður sem snýr að velferðarþjónustu og stefnu Reykjavíkurborgar á við um þann tíma sem rannsóknin fór fram á.

Rannsóknir á erlendum vettvangi sýna að erfið kjör á leigumarkaði bitna hvað verst á efnaminni hópum samfélagsins en innflytjendur eru einmitt stór hluti ófaglærðs verkafólks í mörgum löndum Evrópu (Fonseca, McGarrigle og Esteves, 2010; Harrison, Law og Phillips, 2005). Vísbindingar eru víða um sterk orsakatengsl á milli samfélagslegra viðhorfa og þeirrar virðingarstöðu sem innflytjendur njóta innan samfélags annars vegar og hins vegar lífskjara þeirra og tækifæra sem þeim standa til boða á vinnumarkaði og húsnæðismarkaði. Til að mynda er ekki óalgengt að innflytjendur sæti mismunun og útilokun í húsnæðismálum sem tengist bæði lágtekjustöðu þeirra og neikvæðum samfélagsviðhorfum í garð ákveðinna þjóðernis- og menningarhópa. Þá koma til viðbótar aðrir þættir sem geta haft áhrif á stöðu þessa fólks á húsnæðismarkaði, eins og til að mynda kynjastaða. Þegar staða kvenna samtvinnast innflytjendastöðu eða aðild að þjóðernishóp sem ekki er nægilega viðurkenndur í samfélaginu versna enn möguleikar kvenna á húsnæðismarkaði (Fonseca o.fl., 2010; Ponce, 2010; Robinson, Reeve og Casey, 2007).

1 Guðbjörg Ottósdóttir. (2019). Rannsókn á húsnæðisaðstæðum innflytjenda. Í Unnur Dís Skaptadóttir og Kristín Loftsdóttir (ritstjórar), *Konur af erlendum uppruna – Hvar kreppir að?* (bls. 77-79). Reykjavík: Háskóli Íslands.

Í rannsókninni var leitast við að öðlast aukna innsýn í þætti sem hafa áhrif á húsnæðisstöðu innflytjenda og á tækifæri á leigumarkaði höfuðborgarsvæðisins. Rannsóknin byggðist annars vegar á fyrirliggjandi gögnum frá velferðarsviði Reykjavíkurborgar um fjölda einstaklinga á biðlista eftir félagslegu húsnæði og hins vegar á gögnum sem aflað var með fjórum rýnihópaviðtölum við einstaklinga frá löndum í Mið-Austurlöndum, einstaklinga frá Póllandi, starfsfólk í félagasamtökum, sem meðal annars þjónustaði fólk sem býr við húsnæðisvanda, og sérfræðinga sem störfuðu hjá þjónustumiðstöðvum hjá velferðarsviði Reykjavíkurborgar. Í þessum gögnum er hugtakið *innflytjendur* notað yfir einstaklinga sem fæddir eru erlendis og eiga foreldra, ömmur og afa í báða ættliði sem eru fædd erlendis, og hugtakið *einstaklingar af innlendum uppruna* þegar átt er við einstaklinga sem eiga foreldra, ömmur og afa í báða ættliði sem fædd eru á Íslandi (Hagstofa Íslands, 2017).

Í heild bentu niðurstöður rannsóknarinnar til þess að innflytjendakonur hefðu mætt svipuðum hindrunum á leigumarkaði og konur af innlendum uppruna. Þær bjuggu við erfið kjör á leigumarkaði vegna skorts á húsnæði, sem oftast en ekki var á uppsprengdu verði og leigt til skamms tíma, samhliða úrræðaleysi þegar kom að þjónustu innan velferðarsviðs Reykjavíkurborgar. En innflytjendakonur mættu auk þess hindrunum sem mörkuðust af stöðu þeirra sem innflytjenda, skorti þeirra á upplýsingum og þekkingu á réttindum sínum, lágri tekjustöðu og viðhorfum í samfélaginu gagnvart ákveðnum þjóðernis-, menningar- og trúarhópum.

Einstæðar mæður voru, ásamt einhleypum körlum, stór hluti þeirra innflytjenda sem voru á biðlista velferðarsviðs Reykjavíkurborgar eftir félagslegu húsnæði. Þetta var svipuð samsetning og hjá hóp fólks af innlendum uppruna sem var í húsnæðisvanda. Einstæðar mæður og konur í húsnæðisvanda í hópi innflytjenda virtust í sömu stöðu og aðrir lágtekjuhópar gagnvart erfiðum aðstæðum og kjörum á leigumarkaðnum en að auki bjuggu þær við þær viðbótarhindranir sem nefndar voru hér að framan. Voru þessar hindranir mikilvægir áhrifaþættir í stöðu kvennanna sem þátt tóku í rannsókninni og þær samræmdust einnig upplifun starfsfólks og sérfræðinga af stöðu þessara kvenna.

Reynsla af mismunun á leigumarkaðnum kom sterkt fram í öllum rýnihópnum, bæði sem persónuleg reynsla þátttakenda í rýnihópnum innflytjenda og reynsla þátttakenda í rýnihópnum sérfræðinga og félagasamtaka. Frásagnirnar endurspegluðu hve berskjaldaðar innflytjendakonur voru fyrir því að vera mismunandi á leigumarkaðnum vegna trúarbragða sinna, kynþáttar eða þjóðernisuppruna. Konur nefndu dæmi, byggð á eigin reynslu og fólks úr þeirra samfélagi, um leigusala sem hefðu gengið á bak munnlegu samþykki eftir að hafa hitt leigjendurna í eigin persónu eða heyrt í þeim í síma og áttað sig á að þeir væru innflytjendur. Ein konan sagði að „ef leigusalinn er rasisti þá færð þú ekki íbúðina“ þegar hún lýsti reynslu sinni af að sækja um íbúð sem auglýst hafði verið til leigu. Hún upplifði að vegna þess að hún væri frá Póllandi hefði leigusalinn ekki viljað leigja henni íbúðina. Kona í rýnihóp einstaklinga frá löndum í Mið-Austurlöndum lýsti því hvernig hún hefði upplifað óheiðarleika í samskiptum við leigusala sem snerist hugur þegar hann sá hana og maka hennar í eigin persónu og sá að hún var með slæðu (hijab).

Þátttakendur í hópi starfsfólks og sérfræðinga tóku fram að þeir þekktu til dæma úr starfi sínu þar sem skjólstæðingum þeirra hefði verið mismunandi á forsendum trúarbragða sinna: „Fólkið finnur bara alls staðar í þjóðfélaginu og leigumarkaðnum að múslimar, sko, séu bara mjög lágt skrifaðir. Það vill enginn leigja þeim.“ Einnig voru nefnd dæmi um skjólstæðinga sem ættu erfitt með að fá leigt húsnæði vegna fordóma leigusala gagnvart einstaklingum af öðrum kynþætti en hvítum.

Að lokum má nefna að konur sögðust almennt upplifa að lítið framboð væri á leiguhúsnæði á þökkalegum kjörum og að hafa oftár en ekki neyðst til þess að taka á leigu húsnæði sem þeim væri ekki samboðið.

Í frásögnum þátttakenda í hópi starfsfólks og sérfræðinga kom fram að einstæðar mæður leituðu aðallega til velferðarsviðs Reykjavíkurborgar og Samtaka um kvennaathvarf enda lítið um önnur húsnæðisúrræði fyrir þennan hóp. Vegna stöðu sinnar sem foreldrar með börn á framfæri hefðu hefðu þær þörf fyrir stórar íbúðir sem oftár en ekki væru á uppsprengdu verði en þær lentu líka í erfiðleikum með að taka á leigu litlar íbúðir sem einnig væru á háu verði. Einstæðar mæður sem væru á vinnumarkaði fengju alla jafna ekki sérstakar húsaleigubætur og ættu ekki auðvelt með að komast í félagslegt húsnæði væru þær í húsnæðiserfiðleikum. Þessar aðstæður áttu almennt við um bæði innflytjendakonur og konur af innlendum uppruna. Hins vegar væri fyrrnefndi hópurinn í verri stöðu varðandi félagslegt net, tengsl og þekkingu á markaðnum og væri líklegur til að flakka á milli skammtíma-leiguíbúða frekar en að búa inni á ættingjum eða njóta góðs af stuðningi ættingja.

Innflytjendakonur voru stór hluti þess hóps kvenna sem dvöldu í Kvennaathvarfinu og í lengdust gjarnan þar vegna húsnæðisleysis samkvæmt frásögnum starfsfólks félagasamtaka og sérfræðinga frá velferðarsviði Reykjavíkurborgar. Þær væru í erfiðum aðstæðum vegna félagslegrar einangrunar, skorts á tengslaneti og heimilisofbeldis, og ofan á þessar aðstæður bættist slök réttarstaða við breytingar á hjúskaparstöðu, eins og ætti við um konur utan EES-svæðisins sem væru giftar körlum af innlendum uppruna. Dvalar- og atvinnuleyfi þeirra væru oft tengt hjúskaparstöðunni og hindraði hún konur í að geta sótt um sérstakar húsaleigubætur á eigin forsendum eða um félagslegt leiguhúsnæði. Þessar niðurstöður voru í samræmi við aðrar íslenskar rannsóknarniðurstöður (Hildur Guðmundsdóttir, 2009; Thelma Björk Guðmundsdóttir, 2014).

Fram kom í rýnihópaviðtölunum við starfsfólk félagasamtaka að þrátt fyrir að þjónustumiðstöðvar leituðust við að sýna sveigjanleika og koma til móts við þarfir kvenna í aðstæðum heimilisofbeldis og húsnæðisvanda væri slíkt fremur vegna vilja og áhuga einstakra starfsmanna en formlegrar stefnu hjá Reykjavíkurborg um það hvernig skyldi bregðast við þörfum þessa sérstaka hóps.

Aðgengi kvenna að upplýsingum um húsnæði og réttindi á leigumarkaði var ábótavant samkvæmt niðurstöðunum. Konur í pólskumælandi og arabískumælandi rýnihópum sögðu erfitt að fá upplýsingar og ráðgjöf hjá þjónustumiðstöðvum Reykjavíkurborgar, sem markaðist af því að stöðvarnar virtust ekki hafa skilgreint hlutverk í þessum efnum. Í pólska rýnihópnum kom fram að almennt gætti vantrausts meðal pólskra innflytjenda í garð hins opinbera og drægi það úr því að þeir notfærðu sér opinbera ráðgjöf.

Almennt má draga þá ályktun af rannsókninni að innflytjendakonum hafi mætt fjölþættar hindranir á leigumarkaðnum. Mikilvægt er í þessu samhengi að ríki og sveitarfélög ráðist í aðgerðir til að fyrirbyggja mismunun á leigumarkaði á forsendum kyns, þjóðernisuppruna, trúarbragða og annarrar stöðu. Niðurstöður rannsóknarinnar kalla einnig almennt á skýrari stefnu hins opinbera í húsnæðismálum og að aðgerðir séu samhæfðar aðgerðum í vinnu- málum innflytjenda.

8.2. Háskólamenntaðar konur sem tilheyra sýnilegum minnihlutahópum á íslenskum vinnumarkaði

Erla S. Kristjánsdóttir, dósent í viðskiptafræðideild, Félagsvísindasviði Háskóla Íslands, og Þóra Christiansen, aðjúnkt í viðskiptafræðideild, Félagsvísindasviði Háskóla Íslands²

Erlendar rannsóknir sýna fram á neikvætt samband á milli menntunarstigs og starfsframa innflytjenda (Tharmaseelan, Inkson og Carr, 2010) og eru afleiðingarnar spekisóun (e. *brain waste*) þar sem bæði innflytjendurnir og vinnumarkaður móttökulandsins verða af miklum verðmætum (Mattoo, Neagu og Özden, 2008).

Markmið rannsóknarinnar sem hér verður fjallað um var að veita innsýn í hvernig erlendar háskólamenntaðar konur sem tilheyra sýnilegum minnihlutahópum upplifa samskiptin og möguleika sína á vinnustaðnum. Enn fremur var markmiðið að varpa ljósi á leiðir sem konur, sem komist hafa í stöður sem hæfa menntun þeirra, hafa farið til að ná velgengni og skoða hvernig þeim hefur tekist að yfirstíga hindranir.

Tekin voru viðtöl við samtals 24 konur sem allar eru innflytjendur og tilheyra sýnilegum minnihlutahópum á Íslandi. Þær voru á aldrinum 30 til 60 ára, komu frá Afríku, Ameríku og Asíu, höfðu búið á Íslandi í 5 til 31 ár og margar höfðu líka búið annars staðar, t.d. í Bandaríkjunum, Bretlandi, Kanada og Noregi. Allar konurnar voru háskólamenntaðar, t.d. í endurskoðun, fjármálum, lögfræði, stjórn málafræði og viðskiptafræði, sumar með meistaraþáttu og ein með doktorsþáttu. Hluti þeirra var í störfum sem hæfðu sérmenntun þeirra og bar starfstíla eins og endurskoðandi, deildarstjóri, sölustjóri, yfirbókari og verkefnastjóri, en hluti þeirra var enn í störfum þar sem fagmenntun þeirra nýttist ekki, eins og skólaliði eða starfsmaður á leikskóla.

Allar konurnar, bæði þær sem höfðu náð langt og þær sem enn voru í störfum sem ekki hæfðu menntun þeirra, upplifðu margvíslegar hindranir, eins og tungumálið, framandi húðlit, að vera kona og skort á tengslaneti. Tungumálið var ein stærsta hindrunin og það hafði reynst konunum erfitt að yfirstíga hana þrátt fyrir tungumálanám. Bæði fannst þeim takmarkað framboð á íslenskukennslu fyrir lengra komna – sem er í takt við niðurstöður Unnar Dísar Skaptadóttur og Pamelu Innes (2017) – og auk þess upplifðu þær að þrátt fyrir að sumar þeirra hefðu náð mjög góðri færni í íslensku var það þeim alltaf til trafala að tala með hreim. Þeim fannst að Íslendingar væru ekki tilbúnir til að samþykkja að einstaklingur sem ekki talaði lýtalausa íslensku gæti verið í yfirstjórnendastöðu, en í fyrri rannsóknum (Kristjánsdóttir og Christiansen, 2017; Þóra Christiansen og Erla S. Kristjánsdóttir, 2016) kemur fram að háskólamenntaðir innflytjendur frá ýmsum löndum Evrópu upplifðu að lykillinn að íslensku samfélagi væri að vera altalandi á hreimlausri og málfræðilega fullkominni íslensku. Þeir sem læri ekki íslensku eigi á hættu að vera útilokaðir en þeir sem læri íslensku öðlist meiri virðingu frá Íslendingum (Kristjánsdóttir, 2017).

Nokkrar kvennanna höfðu í raun gefist upp á íslenskunámi og upplifðu þær að staða þeirra væri mörgum takmörkunum háð. Þeim fannst þær ekki geta gert sér vonir um framgang í starfi og voru að einhverju leyti búnar að sætta sig við að ná ekki lengra.

2 Erla S. Kristjánsdóttir og Þóra Christiansen. (2019). Háskólamenntaðar konur sem tilheyra sýnilegum minnihlutahópum á íslenskum vinnumarkaði. Í Unnur Dís Skaptadóttir og Kristín Loftsdóttir (ritstjórar), *Konur af erlendum uppruna – Hvar kreppir að?* (bls. 80-82). Reykjavík: Háskóli Íslands.

Dora: *Valkostir mínir eru takmarkaðir vegna tungumálaerfiðleikanna ... Ég ákvað að ég mun bara sætta mig við hvernig ég er. Ég á ekki eftir að tala íslensku, ég mun aldrei skilja mikið ... Ég reyndi meira að segja að taka háskólanámið í íslensku í heilt ár. Ég náði prófunum með góðum árangri en, þú veist, ég skil samt enn ekki neitt. Svona er bara ég. Svo ég verð bara að finna starf sem ég get unnið án þess að tala málið.*

Þær konur sem höfðu náð langt höfðu bæði lagt mikla áherslu á að læra íslensku og höfðu komið sér upp leiðum til að komast fram hjá þeim takmörkunum sem tungumálið setur þeim. Ein beitti þeirri aðferð að taka upp fundi og fyrirlestra eða – ef því var ekki við komið – að bjóða starfsfélaga með sér til að geta rætt það sem var óskýrt. Önnur lagði áherslu á að nýta mismunandi miðla, t.d. fylgja eftir munnlegum samskiptum með tölvupóstum eða að fá erindi fyrst í tölvupósti, til að vera betur undirbúin fyrir samræður til að minnka líkurnar á misskilningi. Engu að síður upplifðu þær tungumálið sem veikleika sem mundi fylgja þeim.

Miriam: *Ég rekst á hindranir á hverjum degi og, þú veist, tungumálið mun alltaf vera ein þeirra jafnvel þó ég tali það við alla og allan daginn.*

Annað þema sem var gegnumgangandi var að útlit þeirra gerði það að verkum að fólk leit alltaf fyrst og fremst á þær sem útlendinga. Margar þeirra upplifðu auk þess að það að vera bæði útlendingur og kona yrði þeim alltaf fjötur um fót þar sem fólk gerði ekki ráð fyrir að þær gætu verið hámenntaðar.

Tara: *Ég spurði [á ráðningastofu] hverjir möguleikar mínir væru, og fékk 'mjög erfitt, í fyrsta lagi ertu útlendingur og í öðru lagi kona' ... mjög erfitt vegna þess að fólk hugsar: Fjármálastjórar, karlar sem eru fjármálastjórar, vinna meira. Konur sem eru fjármálastjórar geta ekki keppt við þá.*

Jafnvel þegar konunum fannst þær hafa náð góðu sambandi við samstarfsfólk og samvinnan gengi vel mátti lítið út af bregða til að þær upplifðu að þær væru ekki metnar að verðleikum.

Dana: *Við byrjuðum sem jafningjar ... vegna valdabaráttunnar þá gekk þetta ekki ... í svona aðstæðum þá er upplifunin að sem kona úr minnihlutahópi þá hefurðu engin völd.*

Konurnar voru almennt ánægðar með stöðu jafnréttis á Íslandi en þær sem störfuðu í fyrirtækjum þar sem karlar voru í meirihluta, t.d. í tæknigeiranum, áttu sérstaklega erfitt uppráttar. Þær upplifðu sig valdalausar og þeim fannst þær þurfa að sætta sig við að samstarfsmenn þeirra væru með óviðeigandi athugasemdir og snertingu því að slíkt væri bara grín.

Helena: *Á fyrsta vinnudeginum þá kleip einhver mig í rassinn. Ég leit við og hver var þetta? Ég sá það ekki vegna þess að þeir voru að fíflast hver í öðrum ... Ég get þolað þetta núna svo fremi sem þetta gerist ekki aftur. Þetta var bara grín – lélegt grín – en það er í lagi.*

Ein kvennanna nefndi dæmi eins og ógnandi hegðun undirmanns sem gnæfði yfir hana og öskraði á hana þegar hún reyndi að ræða við hann um vandamál í starfi. Þrátt fyrir að upplifa ógnandi hegðun vildu þær samt ekki áfella samstarfsmennina heldur fundu leiðir til að afsaka hegðun þeirra.

Samstarfsfólkið virtist oft og tíðum upplifa það sem ógn við stöðu sína ef innflytjendur fengu framgang í starfi og fannst sumum kvennanna þetta meira áberandi meðal minna menntaðra starfsmanna. Framkoma samstarfsfólks við þær bar merki um lítilsvirðingu og þrátt fyrir að þær væru með meiri menntun voru þær oft settar í „skítverkin“.

Anita: *Þegar kokkurinn er veikur eða ekki við þá er það alltaf ég sem er beðin að fara í eldhúsið til að aðstoða, bara ég, aldrei neinn af hinu starfsfólkinu.*

Þrátt fyrir alla sína menntun, sérþekkingu og reynslu upplifðu konurnar að skortur á tengslaneti setti þær í mjög veika stöðu á íslenskum vinnumarkaði. Sumar þeirra gagnrýndu kunningja-samfélagið og frændhyglina sem þær upplifðu á Íslandi en aðrar sáu þetta fyrst og fremst sem sinn persónulega veikleika. Tungumálið gerði mörgum erfitt fyrir og gat útilokað þær frá tækifærum til að byggja upp tengslaneti.

Tungumálið virtist oft vera notað sem tæki til útilokunar og gat þannig verið einn þáttur í að hindra samþættingu (e. *integration*) á íslenskum vinnustöðum (Unnur Dís Skaptadóttir og Ása Guðný Ásgeirsdóttir, 2014). Konurnar upplifðu erfiðleika í samskiptum við íslenska karlkyns samstarfsmenn en fannst þær þurfa að sætta sig við ástandið og reyndu að réttlæta það.

Þörf atvinnulífsins fyrir háskólamenntað starfsfólk með sérþekkingu hefur aukist verulega. Háskólamenntaðir innflytjendur eru því mikilvæg auðlind á íslenskum vinnumarkaði en þeir flytja með sér nýja þekkingu, menntun og reynslu. Niðurstöður rannsókna benda samt til þess að þessi auðlind sé vannýtt; íslenskur vinnumarkaður vanmetur og nýtir ekki menntun erlendra starfsmanna, innflytjendur eru ógn fyrir þá sem fyrir eru, Íslendingar eru teknir fram yfir innflytjendur og erlendar konur virðast mæta meiri hindrunum en aðrir.

8.3. Líðan erlendra kvenna á íslenskum vinnumarkaði

I Rannveig Gústafsdóttir, MA í félagsvísindum frá Háskólanum á Akureyri³

Vegna yfirlýsingar frá konum af erlendum uppruna á Íslandi, sem birt var í upphafi árs 2018 sem innlegg þeirra í #Metoo-byltinguna, var ákveðið að rannsaka líðan kvenna af erlendum uppruna á íslenskum vinnumarkaði. Atvinnuleysi meðal erlendra kvenna er mjög mikið miðað við meðal atvinnuleysi á Íslandi. Í lok árs 2017 var til dæmis skráð atvinnuleysi á Íslandi 2,2% en meðal kvenna af erlendum uppruna var það 5,4% (Vinnumálastofnun, 2018). Þetta bendir til þess að þessi hópur standi hallari fæti en innlendir á íslenska vinnumarkaðnum. Starfsgreinasamband Íslands stóð fyrir rannsókninni og var einn helsti tilgangurinn að kanna hvort stéttarfélögin gætu stutt þessar konur frekar og styrkt stöðu þeirra á vinnumarkaðnum.

Stéttarfélögin á Íslandi hafa mikilvægu hlutverki að gegna á íslenskum vinnumarkaði. Þau standa vörð um réttindi launafólks og vinna að bættum kjörum félagsmanna sinna. Samsetning félagsmanna stéttarfélaganna hefur breyst í takt við þær samfélagslegu breytingar sem hafa átt sér stað undanfarin tuttugu ár og hafa stéttarfélögin aukið þjónustu sína í samræmi við þessar breytingar. Til að mynda styrkja stéttarfélögin félagsmenn sína til þátttöku í íslenskunámskeiðum en samkvæmt íslenskum rannsóknum, þar sem fjallað er um fólk af erlendum uppruna, er íslenskukunnátta grunnurinn að því að þessir einstaklingar nái að verða virkir þátttakendur í íslensku samfélagi (Skaptadóttir og Innes, 2017).

Sumarið 2018 var framkvæmd eigindleg rannsókn þar sem meginaðferð við gagnaöflun fólst í rýnihópaviðtölum. Hóparnir voru fjórir talsins og samanstóðu af konum af erlendum uppruna sem gegndu láglaunastörfum. Í fyrsta hópnum voru fimm konur frá Póllandi sem voru búsettar í litlu samfélagi á Norðurlandi, í öðrum voru þrjár konur frá Tælandi sem voru búsettar í litlu samfélagi á Suðurlandi, í þeim þriðja voru tvær konur frá Filippseyjum, búsettar á Reykjavíkursvæðinu, og í síðasta hópnum voru fjórar konur frá Sýrlandi sem voru einnig búsettar í litlu samfélagi á Suðurlandi. Af þessum fjórtán konum höfðu átta menntun til viðbótar við grunnskólapróf en aðeins tvær kvennanna gátu nýtt menntunina í starfi sínu. Konurnar höfðu verið búsettar á Íslandi í mislangan tíma; pólsku konurnar höfðu verið á Íslandi í eitt til fimm ár og tvær kvennanna í tælenska hópnum í þrjú og fimm ár en sú þriðja hafði verið búsett hér á landi í rúmlega 30 ár. Konurnar frá Filippseyjum höfðu verið búsettar á Íslandi í 13 og 15 ár en konurnar frá Sýrlandi höfðu verið á landinu í innan við ár. Konurnar voru á aldrinum 20–55 ára þegar viðtölin áttu sér stað. Aðeins konurnar frá Filippseyjum höfðu íslenskan ríkisborgararétt.

Þær konur sem voru frá Tælandi og Filippseyjum voru í leit að betra lífi þegar þær fluttust til Íslands og voru ávallt ákveðnar í að setjast að hér á landi. Aftur á móti fluttust konurnar frá Póllandi til Íslands með stutta viðveru í huga. Þær komu til landsins vegna atvinnu til þess að geta fjármagnað fasteignakaup í Póllandi. Sýrlensku konurnar höfðu stöðu flóttakvenna áður en þær komu til Íslands á vegum flóttamannaverkefnis ásamt fjölskyldum sínum. Þær gátu ekki valið til hvaða lands þær yrðu sendar heldur var þeim úthlutað Íslandi.

Allar konurnar sem tóku þátt í rannsókninni voru sammála um að mikilvægast væri að læra íslensku til þess að ná að verða fullgildir þátttakendur í íslensku samfélagi en sömu niðurstöður er að finna í öðrum íslenskum rannsóknum (Þóra Christiansen og Erla S. Kristjánsdóttir,

3 Rannveig Gústafsdóttir. (2019). Líðan erlendra kvenna á íslenskum vinnumarkaði. Í Unnur Dís Skaptadóttir og Kristín Loftsdóttir (ritstjórar), *Konur af erlendum uppruna – Hvar kreppir að?* (bls. 83-84). Reykjavík: Háskóli Íslands.

2016). Þá sýndi rannsóknin mikilvægi íslenskukennslunnar og kom í ljós að þeirri kennslu sem hafði verið í boði áður en viðtölin fóru fram var ábótavant. Konurnar í pólska og í sýrlenska rýnihópnum töluðu sérstaklega um mikilvægi þess að kennslan færi fram á móðurmáli þátttakenda. Konurnar höfðu setið námskeið þar sem þær fengu útskýringar á móðurmáli sínu og þeim fannst þær ná að læra íslensku á þeim námskeiðum. Til viðmiðunar höfðu þær einnig setið námskeið þar sem kennslan fór fram á íslensku og ensku en vegna lélegrar eða engrar enskukunnáttu og takmarkaðrar íslenskukunnáttu fannst þeim þær ekkert hafa lært á þeim námskeiðum. Þessar niðurstöður eru í samræmi við niðurstöður rannsóknar Unnar Dísar Skaptadóttur og Pamelu Innes (2017) en sumum þátttakendum í þeirri rannsókn fannst þeir læra meiri ensku en íslensku á íslenskunámskeiðinu.

Allar konurnar í rýnihópnum sammæltust um að gott væri að búa á Íslandi en konurnar í bæði tælenska og filippseyska rýnihópnum voru ánægðari en hinar með að hafa komið til Íslands. Þær áttu íslenska maka og virtust eiga auðveldar uppdráttar en hinar. Þær sögðu frá því hvernig þær hefðu fengið aðstoð við að læra íslensku frá íslenskum fjölskyldum sínum og að þær hefðu fengið aðstoð við að taka almennt þátt í íslensku samfélagi. Pólsku konurnar, sem þekktu engan Íslending í upphafi dvalar sinnar á Íslandi, leituðu oft til trúnaðarmanns stéttarfélagssins í vinnunni, meðal annars vegna almennra atriða sem voru ekki vinnutengd, vegna þess að þær vissu ekki hvert þær gátu leitað og þær báru traust til trúnaðarmannsins.

Sýrlensku konunum var úthlutað íslenskum stuðningsfjölskyldum, sem var þáttur í flóttamannaverkefninu, en þær höfðu lítið að segja um þann stuðning. Samkvæmt rannsókn Unnar Dísar Skaptadóttur og Erlu S. Kristjánsdóttur (2017) um flóttakonur á Íslandi er eitt ár ekki nógu langur tími fyrir fjölskyldur sem koma frá stríðshráðum löndum til að fóta sig í nýju samfélagi. Er þetta í samræmi við niðurstöður rannsóknarinnar sem fjallað er um í þessari skýrslu. Sýrlensku konunum fannst þær ekki hafa náð að verða virkir þátttakendur í íslensku samfélagi á einu ári. Til að mynda töluðu þær um að tölvukunnátta væri lykillinn að því að geta notið þeirra úrræða sem íslenskt samfélag hefði upp á að bjóða en konurnar höfðu mjög takmarkaða tölvukunnáttu sem gerði þeim erfitt fyrir. Má þar sérstaklega nefna að þær vissu ekki hvernig þær ættu að hefjast handa við að leita sér að nýju húsnæði en þrjár konur af fjórum þurftu – á þeim tíma sem viðtalið fór fram – bráðlega að flytja úr núverandi húsnæði.

Niðurstöðurnar sýndu að þekking flóttakvennanna á stéttarfélögum var mjög takmörkuð. Trúnaðarmaður stéttarfélagssins hafði til dæmis ekki kynnt sig fyrir sýrlensku konunum á þeim vinnustöðum sem þær höfðu starfað á. Vegna þess mikilvæga hlutverks sem stéttarfélög gegna í íslensku samfélagi er vert að athuga aðkomu þeirra að flóttamannaverkefnum í framtíðinni. Tryggja þarf að flóttafólk fái lágmarksupplýsingar um þá þjónustu sem það getur nálgast hjá stéttarfélagi sínu og að það sé upplýst um réttindi og skyldur á íslenskum vinnumarkaði.

Hvað varðar íslenskukennslu vaknar sú spurning hvort þörf sé á endurskoðun á fyrirkomulagi hennar. Þó erfitt væri að koma til móts við alla þá einstaklinga sem sækja námskeiðin og kenna á hverju móðurmáli fyrir sig kom fram í einu hópviðtalinu að túlkabjónusta býðst í gegnum samskiptaforritið Skype. Möguleikinn er því fyrir hendi að nýta þá tækni sem er til staðar í dag til þess að nálgast hóp fólks af erlendum uppruna sem talar sama tungumál, á mismunandi stöðum á landinu. Einnig kom fram á formannafundi Starfsgreinasambandsins haustið 2018, þegar frumniðurstöður rannsóknarinnar voru kynntar, að sumir þjóðernishópar tala litla sem enga ensku við komuna til Íslands. Þessir hópar hafa meiri þörf fyrir íslenskunámskeið sem eru kennd á móðurmáli þeirra.

8.4. Kortlagning á reynslu kvenna af erlendum uppruna af ofbeldi í nánnum samböndum og á vinnustöðum

Brynja Elísabeth Halldórsdóttir, lektor á Menntavísindasviði Háskóla Íslands,
Jón Ingvar Kjarran, dósent á Menntavísindasviði Háskóla Íslands,
Randi W. Stebbins, forstöðumaður ritvers Menntavísindasviðs Háskóla Íslands,
Susan E. Gollifer, aðjúnkt á Menntavísindasviði Háskóla Íslands,
Linda Rós Eðvarðsdóttir, doktorsnemi í Háskóla Íslands,
Flora Tietgen, doktorsnemi í Háskóla Íslands, og
Telma Velez, MA-nemi í Háskóla Íslands⁴

Í kjölfar #Metoo-byltingarinnar deildu konur af erlendum uppruna á Íslandi reynslu sinni af líkamlegu og andlegu ofbeldi, svo og reynslu af ofbeldi og mismunun á grundvelli erlends uppruna. Ofbeldi gegn konum á vinnustöðum, og sérstaklega ofbeldi sem þær verða fyrir í nánnum samböndum, er eitt af stærstu heilbrigðisvandamálum í heiminum í dag (WHO, 2017). Almennt hafa rannsóknir á þessum málaflokkum á Norðurlöndum snúist um mansal eða heimilisofbeldi sem verður innan tiltekinna menningarhópa, til dæmis þegar konur eru þvingaðar í hjónaband með samlanda sínum. En sögurnar sem birtust í Kjarnanum í janúar 2018 báru vitni um að þetta sé umfangsmeira vandamál en oft er talið.

Konur af erlendum uppruna er viðkvæmur hópur í íslensku samfélagi sem fram að þessu hefur ekki fengið mikla athygli í rannsóknum á kynbundnu ofbeldi. Þó sýna nýleg íslensk gögn að konur af erlendum uppruna leituðu oftast í Kvænnaathvarfið og dvöldu þar lengur að meðaltali en íslenskar konur (Kvænnaathvarfið, 2018). Sögur þeirra innihalda fjölbreytta reynslu: Sumar ræddu um frelsisviptingu, aðrar nauðganir í vinnu og fleiri lýstu andlegu og líkamlegu ofbeldi af hálfu vinnuveitanda, maka eða fjölskyldna þeirra. Frásagnir kvennanna drógu upp mynd af ólíkum birtingarmyndum ofbeldis á Íslandi og þeim vanmætti sem þær upplifðu vegna tengslaleysis í íslensku samfélagi. Þó svo að innflytjendur hafi getað leitað til stofnana og þjónustuaðila sýna rannsóknir erlendis að þekking og aðgengi þeirra að þjónustu hefur oft verið lítið. Í einni íslenskri rannsókn á ofbeldi í nánnum samböndum á Íslandi lýstu erlendar konur undrun sinni þegar þær komust að því hvað væri í boði og hversu mikinn stuðning þær fengu á Íslandi.

Rannsóknarteymið sem vinnur að þessari rannsókn byrjaði á að skoða fyrirliggjandi rannsóknir á reynslu þessara samfélagshópa bæði á Íslandi og annars staðar á Norðurlöndum. Í ljós kom að þótt til væru gögn á ýmsum stöðum í kerfinu hafði ítarleg rannsókn og kortlagning ekki farið fram. Mikilvægt er að rannsaka þessi fyrirbæri til að geta hugsanlega komið með úrlausnir og/eða bætt þau úrræði sem fyrir hendi eru. Markmið verkefnisins er því að kortleggja og draga fram birtingarmyndir og tíðni ofbeldis á vinnustöðum og í nánnum samböndum meðal kvenna af erlendum uppruna en einnig að kortleggja þjónustu og úrræði sem þegar eru til staðar. Þó svo að birtingarmyndir ofbeldis geti verið ólíkar má draga þá ályktun út frá frásögnum kvenna af erlendum uppruna að þær upplifi ýmsar tegundir ofbeldis jafnt í vinnunni sem innan veggja heimilisins. Eitt af meginmarkmiðum verkefnisins er því að draga fram helstu einkenni kynbundins ofbeldis í garð kvenna af erlendum uppruna, lýsa því og skoða umfang þess.

4 Brynja Elísabeth Halldórsdóttir o.fl. (2019). Kortlagning á reynslu kvenna af erlendum uppruna af ofbeldi í nánnum samböndum og á vinnustöðum. Í Unnur Dís Skaptadóttir og Kristín Loftsdóttir (ritstjórar), *Konur af erlendum uppruna – Hvar kreppir að?* (bls. 85-86). Reykjavík: Háskóli Íslands.

Rannsóknin, sem er styrkt af Jafnréttissjóði og Rannsóknarsjóði Íslands (Rannís) til þriggja ára, er tvíþætt þar sem reynslan virðist vera misjöfn eftir því hvort konur verða fyrir ofbeldi heima fyrir eða á vinnustöðum eða jafnvel á báðum stöðunum. Til að ná vel utan um reynslu kvenna af erlendum uppruna af ofbeldi verður gögnum safnað á víðtækan hátt. Fyrst verða kortlagðar fyrri rannsóknir á efninu bæði á Íslandi og annars staðar, sérstaklega á Norður-löndum. Síðan verða tekin viðtöl við aðila sem vinna með þessum hópum, m.a. lögregluna og starfsfólk Stígamóta og Bjarkarhlíðar. Haustið 2019 verður spurningakönnun lögð fyrir konur af erlendum uppruna. Könnun þessi verður á helstu tungumálum sem innflytjendur á Íslandi tala (m.a. pólsku, litháísku, tagalog og tælensku), svo og á íslensku og ensku. Spurningakönnunin verður á netinu og aðgengileg í snjallsímum en markmiðið er að ná til sem flestra kvenna af erlendum uppruna á Íslandi án þess að stefna þeim í hættu. Enn fremur verður fjölmiðlaefni og dómar orðræðugreind með krítískri orðræðugreiningu. Frá og með vorinu 2020 verða tekin viðtöl við fjörutíu konur af erlendum uppruna víðs vegar um landið. Konunum verður einnig boðið upp á að senda rannsóknarhópnum nafnlausar frásagnir. Að lokum verða tekin ítarlegri viðtöl við þá sem vinna í tengslum við málaflokkinn, nánar tiltekið frá U.N. Women, Women of Multicultural Ethnicity Network (WOMEN), stéttarfélögum og fleiri samtökum sem vinna með konur af erlendum uppruna.

Þar sem rannsakendur hafa ekki beint sjónum sínum að þessum þætti kynbundins ofbeldis er mikilvægt að draga fram og lýsa dulduðum valdaaðstæðum sem endurframleiða ákveðin gildi og norm sem stuðlað geta að kynbundnu ofbeldi á vinnustöðum og innan veggja heimilisins. Rannsóknir í öðrum löndum hafa sýnt að menningar- og millimenningarfærni þjónustuaðila krefst miklu meira en tungumálakunnáttu einstaklinga í nýja landinu. Menningarnæm inngríp sem eru sérsniðin fyrir hvern samfélagshóp eru sérstaklega mikilvæg þegar svona viðkvæm málefni eru í húfi. Miðað er við að þróa slík inngríp í samráði og samstarfi við hvern hóp fyrir sig þar sem taka þarf mið af tungumáli og samskiptaleiðum hópsins. Einna mikilvægast er að taka tillit til menningar, menningarhefða, venja, gilda og þekkingar tilvonandi þátttakenda. Næmni þjónustuaðila er mikilvæg ásamt því að vera með starfsfólk sem kemur úr sömu menningu og hópurrinn sem þjónusta skal. Jafnframt er markmið rannsóknarinnar að gefa konum af erlendum uppruna aukin tækifæri til að deila sögum sínum og reynslu með það að markmiði að sporna við áframhaldandi ofbeldi og mismunun, jafnt innan veggja heimilisins sem á vinnustöðum. Aðferðir við gagnasöfnun eru það víðtækar að rannsakendur, hið opinbera og þjónustuaðilar fá góða innsýn í aðstæður kvenna af erlendum uppruna til að afhjúpa einstaklingsbundna og kerfislæga mismunun sem fyrirfinnst í lögum, reglum og þjónustu við þennan hóp. Með því að beina sjónum að konum af erlendum uppruna er hér um að ræða verkefni sem er í takt við þarfir og þekkingu þessara kvenna og er ætlað að breyta kerfi sem hingað til hefur ekki boðið upp á viðeigandi aðgerðir fyrir afar viðkvæman en mikilvægan hóp í íslensku nútímasamfélagi.

8.5. Konur sem sótt hafa um alþjóðlega vernd á Íslandi

I Elísabet D. Kristjánsdóttir, MA í mannfræði við Háskóla Íslands⁵

Rannsóknin sem hér er til umræðu fjallar um konur sem sótt hafa um alþjóðlega vernd á Íslandi. Hún byggði á viðtölum við 8 konur. Notast var við þægindaúrtak þar sem viðmælendur voru valdir í rannsókn eftir hentugleika (Flick, 2009).

Konurnar voru frá ýmsum löndum á aldrinum 18–60 ára. Markmið rannsóknarinnar var að skyggjast inn í líf kvenna sem sótt hafa um alþjóðlega vernd á Íslandi. Kenningarammi rannsóknarinnar var nokkuð víðfeðmur. Lögð var áhersla á samtvinnun mismunabreyta, þ.e. mikilvægi þess að skoða samspil þátta eins og kyngervis, kynþáttar, stéttaskiptingar og kynhneigðar (sjá Crenshaw, 1991) þegar misrétti og ofbeldi gegn konum var skoðað. Rannsóknir um flóttafólk hafa bent til þess að konur sem sótt hafa um alþjóðlega vernd eru alltaf í a.m.k. tvöfaldri jaðarstöðu, þ.e. þær upplifa og verða fyrir a.m.k. tvöfaldri mismunun: Þær eru konur og þær eru hælisleitendur.

Skilgreining Genfarsáttmálans á hugtakinu flóttamaður miðast meira við karlkyns flóttamenn og hælisleitendur en flóttakonur og kvenkyns hælisleitendur og hafa því mörg samtök gagnrýnt skilgreininguna (Binder og Tasic, 2005; Daenzer, 2008). Sáttmálinn hunsar þannig hversu pólitískur staður heimilið og einkarýmið getur verið (Binder og Tasic, 2005) og tekur því ekki tillit til þolenda kynbundins ofbeldis og heimilisofbeldis.

Fjölbreyttar ástæður lágu að baki því að konurnar sem rætt var við flúðu upprunalönd sín. Tilviljun virtist yfirleitt ráða því að þær komu til Íslands en erfiðar aðstæður í upprunalandinu voru í öllum tilfellum ástæður fyrir flóttu. Tvær konur flúðu stríðsástand og þvingun í hjónaband, aðrar tvær flúðu vegna morðs sem framið var í fjölskyldunni og spillingar yfirvalda og lögreglu. Ein flúði vegna pólitískrar þátttöku eiginmanns hennar og önnur flúði fátækt, fordóma og úrræðaleysi þar sem hún fékk hvergi vinnu, menntun eða aðgang að samfélaginu. Ein hafði verið gefin barnung af fjölskyldu sinni í hjónaband, hún og önnur kona flúðu mikið heimilisofbeldi og ofsóknir maka. Önnur hinna tveggja síðastnefndu þurfti að skilja 6 mánaða gamalt barn sitt eftir í umsjá ofbeldismannsins til þess að geta flúið sambandið og á heimili hinnar konunnar beindist ofbeldi föðurins bæði að henni og að börnum þeirra.

Misjafnt var hversu lengi konurnar höfðu dvalið á Íslandi þegar viðtölin fóru fram. Flestar höfðu dvalið hér í nokkra mánuði, tvær þeirra hátt í ár en sú sem hafði verið hér lengst hafði dvalið hér í mörg ár. Flestar kvennanna höfðu miklar áhyggjur af brottvísun, sérstaklega þær sem höfðu dvalið hér í lengri tíma. Öttinn litaði mjög líf þeirra. Þrjár höfðu miklar áhyggjur af því að vera sendar til baka á forsendum Dyflinnarreglugerðarinnar þar sem þær hefðu aldrei getað sótt um alþjóðlega vernd á Íslandi sem fyrsta land. Fjórar konur töluðu einnig um að hafa heyrt að á Íslandi væri mikið kvenfrelsi og hefði það ráðið úrslitum um að þær hefðu komið hingað.

Einn þátttakandi, þolandi heimilisofbeldis, hafði miklar áhyggjur af því að fyrrverandi eiginmaður hennar fyndi hana á Íslandi. Hún hafði dvalið í öðru landi og þegar hann komst að því hvar hún dvaldi lá leið hennar til Íslands. Þunglyndi og sjálfsvígshugsanir komu upp í samtölum við þrjár konur. Hugsanirnar komu bæði vegna þeirrar erfiðu lífsreynslu sem þær höfðu orðið fyrir og óttans við að verða sendar úr landi. Ein kona talaði um að hún kysi fremur að

5 Elísabet D. Kristjánsdóttir. (2019). Konur sem sótt hafa um alþjóðlega vernd á Íslandi. Í Unnur Dís Skaptadóttir og Kristín Loftsdóttir (ritstjórar), *Konur af erlendum uppruna – Hvar kreppir að?* (bls. 87-88). Reykjavík: Háskóli Íslands.

deyja en að vera vísað úr landi, en hún vonaði að börnin hennar fengju hér skjól. Önnur talaði um að hún skammaðist sín fyrir þessar tilfinningar og að fjölskyldumeðlimir væru ástæðan fyrir því að hún væri enn á lífi. Vert er að geta þess að tvær af þeim þremur konum sem nefndu sjálfsvígshugsanir höfðu fengið sálfræðiaðstoð.

Búsetuaðstæður kvennanna voru mismunandi. Margar voru ósáttar við aðstæður sínar á Íslandi, sérstaklega búsetuúrræði Útlendingastofnunar á Bæjarhrauni. Þar fannst konunum mikið fylgst með ferðum þeirra og daglegu lífi í gegnum öryggismyndavélar. Allt bollastell var læst inni í lokuðum skápum svo að fólk þurfti að biðja um hvern einasta disk og bolla. Þá hefði á tímabili aðeins verið ein skeið fyrir 10 manns. Fólk hefði setið um skeiðina og sumir falið hana. Ein konan talaði um að öryggismyndavélar væru á herbergjum þar sem fólk svæfi. Önnur kona talaði einnig um að hafa þurft að flytja 10 sinnum hérlendis á 5 árum með börn sín. Fannst henni mjög erfitt að þurfa stöðugt að rífa sig upp og byrja aftur á nýjum stað. Erfiðlega gekk einnig fyrir margar þeirra að fá viðeigandi lækniþjónustu þegar þær þurftu virkilega á því að halda. Til að mynda veiktist ein þeirra illa en var alltaf sagt að biðja þegar hún óskaði eftir hjálp. Þegar hún loks fékk hjálp voru veikindi hennar orðin það alvarleg að hún þurfti að leggjast inn á spítala. Þá hafði ein veikt rétt eftir komuna til Íslands en fékk ekki lækniástoð fyrr en hún flutti í aðra íbúð mörgum dögum síðar. Þá hafði starfsfólk félagsþjónustunnar séð hversu slæm heilsa konunnar var orðin. Önnur kona hafði einnig verið með flensu í langan tíma og dóttir hennar bað lengi um að fá tíma hjá lækni fyrir móður sína án árangurs. Þá töluðu þrjár konur um að þeim þætti óþægilegt að deila húsnæði með karlmönnum sem þær þekktu ekki. Ein konan sagði:

Við komum frá mjög hefðbundnu samfélagi þar sem mikið karlveldi ríkir, við erum svo hræddar við karlmenn vegna alls þess áreitiss og þvingunaraðgerða sem stjórnarnar konum í samfélaginu okkar ... Alltaf þegar það eru karlmenn á svæðinu ... eða þegar við hugsum um hvað ef ... hvað ef við gleymum að læsa hurðinni eða hvað gerist ef við förum á klósettið og gleymum að læsa almennilega. Hvað ef þeir eru fullir og þeir eru ekki í sínu venjulega ástandi eða hvað ef þeir ... þeir hafa einhverjar neikvæðar tilfinningar í garð okkar þannig að við erum mjög hræddar við karlmenn hérna.

Konurnar fengu hins vegar þau svör frá félagsþjónustunni að kynin væru jöfn á Íslandi og þess vegna ættu kynin að geta búið saman án vandkvæða þar sem skortur væri á húsnæði. Konunum var því ekki sýndur skilningur.

Misjafnt var hversu ánægðar konurnar voru með samskipti sín við stofnanir á Íslandi. Tvær þeirra töluðu um að þær væru mjög ánægðar með samskipti sín við félagsþjónustuna og hefðu átt betri samskipti við hana en Útlendingastofnun. Ein kvennanna talaði um að henni væri ekki sýndur nægilegur skilningur eða stuðningur þegar hún þyrfti að leita til félagsþjónustunnar. Hún þyrfti að biðja tímum saman með börnin sín til að sækja um endurgreiðslu og henni væri ekki sýnd mikil tillitssemi.

Niðurstöður gefa til kynna að betur þurfi að hlúa að konum sem sótt hafa um alþjóðlega vernd á Íslandi. Margar þeirra töluðu um hið mikla kvenfrelsi sem þær töldu að hér ætti að ríkja en fundu það ekki á eigin skinni þegar hingað var komið. Mikilvægt er að hlusta á raddir hælisleitenda og hafa að leiðarljósi að þarfir kvenkyns, karlkyns og hinsegin hælisleitenda geta verið mjög ólíkar. Niðurstöður gefa enn fremur til kynna að hin persónulega reynsla sé ekki síður pólitísk en hinar svokölluðu pólitísku ofsóknir sem nefndar eru í Genfarsáttmálanum, og nauðsynlegt er að taka til greina þá lífsreynslu við afgreiðslu umsókna hælisleitenda á Íslandi.

9. Viðauki B: Skilgreiningar á hugtökum stofnana

Í þessum viðauka er gerð nánari grein fyrir þeim skilgreiningum og gögnum sem stofnanir nota í söfnun tölfræðilegra gagna og gerð er grein fyrir í 4. kafla. Viðaukanum er skipt upp í undirkafla í samræmi við umræðuna í 4. kafla.

9.1. Skilgreining Hagstofu á hugtökunum innflytjendur og innlendir

Í þessum undirkafla er farið yfir skilgreiningu á hugtökum Hagstofunnar á innlendum og innflytjendum sem vikið var stuttlega að í upphafi skýrslunnar. Í Hagtíðindum frá 2019 eru innflytjendur skilgreindir á eftirfarandi hátt:

„Með innflytjanda er átt við einstakling sem er fæddur erlendis, á foreldra sem báðir eru fæddir erlendis, auk þess að eiga afa og ömmur sem öll eru fædd erlendis.“

Í sömu Hagtíðindum eru innlendir skilgreindir sem:

„Líta má á flokkinn innlendir sem safnheiti. Innlendir geta því verið einstaklingar með engan erlendan bakgrunn, einstaklingar með engan erlendan bakgrunn sem eru fæddir erlendis, einstaklingar sem eru fæddir á Íslandi og annað foreldri er erlent, og einstaklingar sem eru fæddir erlendis, eiga foreldra sem fæddir eru erlendis en a.m.k. eina ömmu eða afa sem fædd/ur er á Íslandi. Annarrar kynslóðar innflytjendur flokkast hér sem innlendir“ (Hagstofa Íslands, 2019b, bls. 6).

9.2. Skilgreiningar Hagstofu á gögnum í kafla 4.1. – Atvinnuþátttaka kvenna af erlendum uppruna á íslenskum vinnumarkaði

Í skýringum við töflu Hagstofunnar, sem byggir á upplýsingum frá vinnumarkaðsrannsókn, koma eftirfarandi skilgreiningar fram:

Starfandi einstaklingar eru skilgreindir á eftirfarandi hátt:

„Starfandi teljast þeir sem unnu eina klukkustund eða lengur í viðmiðunaryrkunni eða voru fjarverandi frá starfi sem þeir gegna að öllu jöfnu. Hlutfallið er síðan miðað við mannfjölda á sama tíma“ (Hagstofa Íslands, e.d.-b).

Við sömu töflu er atvinnuleysi skilgreint á eftirfarandi hátt:

„Atvinnulausir teljast þeir sem voru án atvinnu í viðmiðunaryrku könnunarinnar, þ.e. höfðu hvorki atvinnu né voru í vinnu (í eina klukkustund eða lengur) sem

launþegi eða sjálfstætt starfandi, eru að leita að vinnu og geta hafið störf innan tveggja vikna eða hafa fengið starf sem hefst innan 3 mánaða. Einstaklingar sem eru ekki í vinnu en eru í námi flokkast sem atvinnulausir ef þeir uppfylla skilyrðin hér að framan. Skilgreiningin er alþjóðleg skilgreining, og er notuð meðal annars af Evrópsku hagstofunni“ (Hagstofa Íslands, e.d.-b).

Ofmenntun er við sömu töflu útskýrð á eftirfarandi hátt:

„Ofmenntun er skilgreind sem hlutfall háskólamenntaðra einstaklinga af öllum starfandi, sem vinna við störf sem krefjast lágrar eða meðal færni. Til að flokka störf samkvæmt færni er stuðst við alþjóðlega starfaflokkun, sem nefnist International Standard Classification of Occupation (ISCO08). Þessi starfaflokkun flokkar störf í þrjú færnisstig [*sic*]: lágt (ISCO 9), meðal (ISCO 4–8) og hátt færnisstig (ISCO 1–3). Menntun er flokkuð í þrennt, í grunn-, framhalds- og háskóla-menntun. Stuðst er við þessa skilgreiningu í mælingum OECD á ofmenntun. Störf á lægsta færnisstiginu eru oft líkamleg, framkvæmd með handafli, og meginatriði vinnunnar eru oft endurtekin. Ósérhæfð störf teljast til starfa á lágu færnisstigi. Dæmi um ósérhæfð störf eru störf ræstingarfólks, störf verkafólks og aðstoðarmanna í mótuneyti. Störf sem flokkast til meðal færnistigsins krefjast oft færni í því að stýra, viðhalda og laga vélabúnað. Störf á þessu sviði krefjast þess að starfsmaðurinn geti fylgt skriflegum leiðbeiningum, skrifað um unnin störf, og framkvæmt einfalda útreikninga. Störf bænda og fiskimanna, störf iðnaðarmanna og sérhæfðs iðnverkafólks, auk starfa véla- og vélgæslufólks teljast til starfa sem krefjast meðal færni. Skrifstofustörf, þjónustu-, umönnunar- og sölustörf teljast einnig til starfa sem krefjast meðal færni. Störf á háu færnisstigi krefjast flókinnar tæknilegrar og hagnýtrar þekkingar, oft á sérhæfðu sviði. Þessi störf geta einnig krafist færni í flóknum úrlausnum, ákvörðunartöku og sköpunargáfu. Störf kjörinna fulltrúa, æðstu embættismanna og stjórnenda, sérfræðistörf, og tæknar og sérmenntað starfsfólk telst vinna störf með hátt færnistigi“ (Hagstofa Íslands, e.d.-b).

9.3. Skilgreining á gögnum í kafla 4.1.1. – Fjöldi starfandi í atvinnugreinum eftir kyni og uppruna

Unnið er með hlutföll – prósentur. Upplýsingarnar voru unnar út frá hlutfalli af heildarfjölda starfandi Íslendinga (innflytjenda og innlendra); hlutfalli af heildarfjölda kvenna (innflytjenda og innlendra); hlutfalli af heildarfjölda innflytjenda; og hlutfalli af heildarfjölda innlendra.

Breytan *Allar konur* vísar til hlutfalls starfandi kvenna – sem hlutfalls af heildarfjölda starfandi (innflytjenda og innlendra).

Breytan *Konur í atv.gr.* vísar til hlutfalls starfandi kvenna innan viðkomandi atvinnugreinar – sem hlutfalls af heildarfjölda starfandi (innflytjenda og innlendra).

Breytan *Kvenkyns innflytjendur* vísar til hlutfalls starfandi kvenkyns innflytjenda innan viðkomandi atvinnugreinar – sem hlutfalls af heildarfjölda starfandi innflytjenda í viðkomandi atvinnugrein. Breytan getur einnig vísað til heildarhlutfalls kvenkyns innflytjenda – sem hlutfalls af heildarfjölda starfandi innflytjenda.

9.4. Skilgreiningar úr kafla 4.2. – Ástand húsnæðis og húsnæðiskostnaðar eftir bakgrunni og kyni 2008–2016

Eftirfarandi skýringar koma fram í töflum Hagstofunnar sem byggðar eru á niðurstöðum úr lífskjararannsókn:

Fólk var spurt eftirfarandi spurningar um hvort það upplifði sig búa við raka, myglu og lekandi þak:

„Spurt er: átt þú í vandræðum með þakleka, raka eða fúa í veggjum, gólfi eða gluggum. Ef svarið er já telst fólk upplifa sig búa við lekandi þak, raka eða myglu“ (Hagstofa Íslands, e.d.-e).

Við sömu töflu Hagstofunnar er þröngbýli skilgreint:

Notast við alþjóðlega skilgreiningu evrópsku hagstofunnar á þröngbýli. „Þröngbýli er reiknað út frá fjölda herberga og samsetningu heimilisfólks. Hvert heimili þarf eitt herbergi sem er sameiginlegt fyrir allt heimilisfólk, eitt herbergi fyrir hvert par, eitt herbergi fyrir einhleypan einstakling 18 ára og eldri, eitt herbergi fyrir hverja tvo einstaklinga 12–17 ára af sama kyni og eitt herbergi fyrir hverja tvo einstaklinga undir 12 ára aldri“ (Hagstofa Íslands, e.d.-e).

Í sömu lífskjararannsókn var fólk spurt um upplifun þess af íþyngjandi húsnæðiskostnaði:

„Spurt er: er kostnaður við rekstur húsnæðisins, þar með talið afborganir húsnæðislána, leigu, tryggingar, fasteignagjöld, viðhald og viðgerðir, þung, nokkur eða engin fjárhagsleg byrði? Svarmöguleikarnir eru þung byrði, nokkur byrði, og engin byrði“ (Hagstofa Íslands, e.d.-e).

Meðalbyrði húsnæðiskostnaðar er útskýrð á eftirfarandi hátt:

„Meðalbyrði húsnæðiskostnaðar byggir á útreikningum á húsnæðiskostnaði sem hlutfall af ráðstöfunartekjum á neyslueiningu. Húsnæðiskostnaður: „Eftirfarandi liðir teljast til húsnæðiskostnaðar; húsaleiga, vaxtakostnaður og verðbætur vegna lána, viðgerðir, bruna-, og fasteignatrygging, rafmagn, hiti og fasteignagjöld. Húsaleigubætur og vaxtabætur eru dregnar frá húsnæðiskostnaði hjá þeim sem fá slíkar bætur greiddar. Húsaleigubætur og vaxtabætur: Við útreikninga á byrði húsnæðiskostnaðar dragast húsaleigubætur og vaxtabætur frá húsnæðiskostnaði samkvæmt skilgreiningu Eurostat en teljast ekki til tekna““ (Hagstofa Íslands, e.d.-e).

Íþyngjandi húsnæðiskostnaður er skilgreindur við sömu töflu Hagstofunnar:

„Íþyngjandi húsnæðiskostnaður byggir á útreikningum á húsnæðiskostnaði sem hlutfall af ráðstöfunartekjum á neyslueiningu. Verulegur íþyngjandi húsnæðiskostnaður er skilgreindur sem húsnæðiskostnaður sem nemur a.m.k. 40% af ráðstöfunartekjum heimilis. Húsnæðiskostnaður: Eftirfarandi liðir teljast til hús-

næðiskostnaðar; húsaleiga, vaxtakostnaður og verðbætur vegna lána, viðgerðir, bruna-, og fasteignatrygging, rafmagn, hiti og fasteignagjöld. Húsaleigubætur og vaxtabætur eru dregnar frá húsnæðiskostnaði hjá þeim sem fá slíkar bætur greiddar. Húsaleigubætur og vaxtabætur: Við útreikninga á byrði húsnæðiskostnaðar dragast húsaleigubætur og vaxtabætur frá húsnæðiskostnaði samkvæmt skilgreiningu Eurostat en teljast ekki til tekna“ (Hagstofa Íslands, e.d.-e).

Fólk á leigumarkaði er skilgreint á eftirfarandi máta:

„Þeir teljast vera á leigumarkaði sem leigja á almennum markaði, leigja úrræði og leigja endurgjaldslaust“ (Hagstofa Íslands, e.d.-e).

Sama skilgreining er á innflytjendum og innlendum og í fyrri köflum.

9.5. Skilgreiningar í kafla 4.3. – Fjöldi brautskráðra kvenna með erlendan bakgrunn úr framhaldsskólum og háskólum

Eftirfarandi skýring kemur fram við töflur Hagstofunnar um brautskráða nemendur á framhaldsskólastigi og háskólastigi:

„Gögnum er safnað frá skólum um nemendur sem útskrifast úr dagskóla, kvöldskóla eða fjarnámi í lok hvorrar annar. Aldur er miðaður við áramót eftir fyrsta útskriftardag nemandans á skólaárinu en upplýsingar um bakgrunn nemenda eru teknar úr mannfjöldagögnum Hagstofu Íslands. Hver nemandi er aðeins talinn einu sinni á hverju skólastigi á sama skólaári. Próf eru flokkuð samkvæmt ÍSNÁM2008, sem er byggt á alþjóðlegri flokkun menntunar, ISCED97“ (Hagstofa Íslands, e.d.-f, e.d.-g).

Skilgreining á innflytjenda er sú sama og í köflunum hér að ofan.

9.6. Skilgreiningar í kafla 4.4. – Upplifun öryggis hjá kvenkyns innflytjendum

Eftirfarandi skýring kemur fram við töflu Hagstofu Íslands sem byggir á lífskjararannsókn hennar:

„Upplifir glæpi í nærumhverfinu: Spurt var: hvort einstaklingurinn verði fyrir óþægindum vegna skemmdaverka, ofbeldis eða ólöglegrar starfsemi af einhverju tagi í nágrenninu“ (Hagstofa Íslands, e.d.-h).

Aftanmálgreinar

- 1 Hér er verið að bera saman meðaltalsfjölda fólks starfandi á hverju ári en ekki fjölda starfandi fólks í árslok á hverju ári. Þar sem fjölgunin hefur verið töluvert meiri hjá erlendum ríkisborgurum en hjá innlendum aðilum á vinnumarkaði væri prósentan örlítið hærri ef miðað væri við tölur í árslok á hverju ári.
- 2 Tölur fyrir árið 2017 eru bráðabirgðatölur.
- 3 Hagstofan útskýrir þýðið á eftirfarandi hátt: „Í þýðinu eru allir sem fá skattskyldar tekjur, það er staðgreiðslu launa (þar á meðal fæðingarorlofsgreiðslur), reiknað endurgjald og einstaklingar sem eru launagreiðendur (samkvæmt launagreiðendaskrá). Sem þýðir að þýðið nær til allra sem eru í staðgreiðsluskrá Ríkisskattstjóra Íslands. Tölulegar upplýsingar geta því náð út fyrir landsteinana.“
- 4 Athugið að skattskyldar tekjur innflytjendakvenna geta verið flokkaðar í fleiri en einn flokk.
- 5 Athugið að skattskyldar tekjur innlendra kvenna geta verið flokkaðar í fleiri en einn flokk.
- 6 Í þessu tilviki er einungis litið til talna hjá Vinnumálastofnun enda er verið að draga upp einfaldan samanburð á milli kynja á Íslandi.
- 7 Eftirfarandi upplýsingar eru fengnar frá Hagstofu Íslands og byggja á upplýsingum frá vinnumarkaðsrannsóknnum Hagstofu Íslands. Niðurstöðurnar koma úr vinnumarkaðsrannsókn sem byggir á úrtaki og því þarf að gera ráð fyrir ákveðinni óvissu í niðurstöðum. Heimildin er: Hagstofa Íslands. (e.d.-b). *Hlutfall starfandi, atvinnuleysi og ofmenntun eftir bakgrunni og kyni 2008–2017*. Sótt af https://px.hagstofa.is/pxis/pxweb/is/Samfelag/Samfelag_lifskjor_0_felagsvisar_3_atvinnuvidd/FEL04015.px.
- 8 Eftirfarandi upplýsingar koma úr vinnumarkaðsrannsókn Hagstofu Íslands og snýr að jafnvægi atvinnu og einkalífs. Heimildin er: Hagstofa Íslands. (e.d.-d.). *Vinnutími og fyrirkomulag vinnunnar eftir bakgrunni og kyni 2008–2017*. Sótt af https://px.hagstofa.is/pxis/pxweb/is/Samfelag/Samfelag_lifskjor_0_felagsvisar_5_viddjafnvaegismilliatvinnuogekinkalifs/FEL04017.px.
- 9 Vaktavinna samkvæmt skilgreiningu Hagstofunnar (e.d.) er eftirfarandi: „Vaktavinna er skilgreint sem vinnufyrirkomulag þar sem starfsfólk leysir hvert annað af hólmi á tiltekinni starfsstöð samkvæmt fyrirframgefnu skipulagi sem leiðir til þess að fólk vinnur á ólíkum tímum dags á mismunandi vikudögum eða tímabilum. Vaktavinna getur falið í sér kvöld-, nætur- og helgavinnu.“
- 10 Hlutfall í vaktavinnu af fjölda vinnustunda.
- 11 Skilgreining Hagstofunnar á óhefðbundnum vinnutíma er: „Fólk telst vinna óhefðbundinn vinnutíma ef það svarar því til að það vinni oft á næturnar, kvöldin, laugardögum eða sunnudögum“.
- 12 Upplýsingarnar um ástand húsnæðis- og húsnæðiskostnaðar koma úr lífskjararannsókn Hagstofu Íslands sem byggir á úrtaki og því þarf að gera ráð fyrir ákveðinni óvissu í upplýsingunum. Hagstofa Íslands (e.d.-e). *Ástand húsnæðis og húsnæðiskostnaður eftir bakgrunni og kyni 2008–2016*. Sótt af https://px.hagstofa.is/pxis/pxweb/is/Samfelag/Samfelag_lifskjor_0_felagsvisar_4_husnaedisvidd/FEL04016.px.
- 13 Hagstofa Íslands. (e.d.-g). *Brautskráðir nemendur á háskólastigi og doktorsstigi eftir bakgrunni, aldursflokki og kyni 1995–2017*. Sótt af https://px.hagstofa.is/pxis/pxweb/is/Samfelag/Samfelag_skolamal_4_haskolastig_1_hsProf/SKO04201a.px/?rxid=a6928bc9-0a5f-452d-ab0f-47b24b9202ab.
- 14 Frá 7 til 31 einstaklings og mesti munur á kynjum eru 6 einstaklingar.
- 15 Í könnuninni var spurt ”hvort einstaklingurinn verði fyrir óþægindum vegna skemmdarverka, ofbeldis eða ólöglegar starfsemi af einhverju tagi í nágrenninu.“ Sömu skilgreiningar á innflytjendum og innlendum.

- 16 Upplýsingarnar koma úr lífskjararannsókn Hagstofu Íslands. Heimild: Hagstofa Íslands. (e.d.-h). *Upplifir vandamál með glæpi í nærumhverfinu eftir bakgrunni og kyni 2008–2016*. Sótt af https://px.hagstofa.is/pxis/pxweb/is/Samfelag/Samfelag_lifskjor_0_felagsvisar_7_oryggisvidd/FEL04019.px.
- 17 Árin 2012 til 2017 Samtök um kvennaathvarf. (2018). *Ársskýrsla 2017*. Sótt af <https://www.kvennaathvarf.is/wp-content/uploads/2019/04/%C3%81rssk%C3%BDrsla-2018-4.pdf>. Árin 2008 til 2011 Samtök um kvennaathvarf. (2012). *Ársskýrsla 2011*. Sótt af https://kvennaathvarf.is/wp-content/uploads/2017/01/SUK_2011-tp1.pdf.
- 18 Tölur fyrir árið 2019 eru aðeins frá janúar til 31. ágúst.
- 19 Tölur fyrir árið 2019 eru aðeins frá janúar til 31. ágúst.
- 20 Allar tölulegu upplýsingarnar í þessum kafla byggja á þýði (umsækjendur um vernd árið 2016, 2017 og 2018) en ekki úrtaki. Gögn Hagstofu Íslands má finna á slóðinni: https://px.hagstofa.is/pxis/pxweb/is/lbuar/lbuar__mannfjoldi__3_bakgrunnur__Vernd_dvalarleyfi/MAN45002.px
- 21 „Auk alþjóðlegrar verndar á grundvelli ofsókna í heimalandi kveður 2. mgr. 37. gr. útlendingalaga á um svonefnda viðbótarvernd. Í henni felst að sá sem á á hættu dauðarefsingu, pyndingar eða ómannúðlega eða vanvirðandi meðferð eða refsingu eða að verða fyrir alvarlegum skaða af völdum árása í vopnuðum átökum þar sem ekki er greint milli hernaðarlegra og borgaralegra skotmarka verði hann sendur aftur til heimalands síns, án þess þó að sæta eða eiga á hættu ofsóknir af einhverri af fyrrgreindum ástæðum, hefur rétt til alþjóðlegrar verndar sem flóttamaður“ (Útlendingastofnun, e.d.-d). Nánari tölulegar upplýsingar má finna á síðu Útlendingastofnunar.
- 22 „Auk alþjóðlegrar verndar á grundvelli ofsókna í heimalandi kveður 2. mgr. 37. gr. útlendingalaga á um svonefnda viðbótarvernd. Í henni felst að sá sem á á hættu dauðarefsingu, pyndingar eða ómannúðlega eða vanvirðandi meðferð eða refsingu eða að verða fyrir alvarlegum skaða af völdum árása í vopnuðum átökum þar sem ekki er greint milli hernaðarlegra og borgaralegra skotmarka verði hann sendur aftur til heimalands síns, án þess þó að sæta eða eiga á hættu ofsóknir af einhverri af fyrrgreindum ástæðum, hefur rétt til alþjóðlegrar verndar sem flóttamaður“ (Útlendingastofnun, e.d.-d).

Heimildaskrá

- Ahn-DaoTran. (2007). Factors affecting Asian students' academic achievements in Iceland. Í Kristín Bjarnadóttir og Sigrún Klara Hannesdóttir (ritstjórar), *Þekking – þjálfun – þroski: Greinar um uppeldis- og fræðslumál* (bls. 191–214). Reykjavík: Delta Kappa Gamma – Félag kvenna í fræðslustörfum.
- Aleksandra Chlipala og Sólborg Jónsdóttir. (2014). Greining á starfsmenntun pólskra atvinnuleitenda. *Gátt, ársrit um fullorðinsfræðslu og starfsmenntun*, 32–36. Reykjavík: Fræðslumiðstöð atvinnulífsins.
- Alþjóðamálastofnun Háskóla Íslands. (2017). *Greining á þjónustu við flóttafólk*. Sótt af <http://ams.hi.is/wp-content/uploads/2015/09/Aðlögun-flóttafólks-Skýrsla-lesin.pdf>
- Alþýðusamband Íslands. (2018). *Íslenskur vinnumarkaður*. Sótt af <https://www.asi.is/media/314075/ny-vinnumarkadsskyrsla-2018.pdf>
- Amnesty International. (2016). *Tæplega 74% landsmanna telja að íslensk stjórnvöld ættu að gera meira til að hjálpa flóttafólki*. Sótt af <https://amnesty.is/frettir/tæplega-74-landsmanna-telja-ad-islensk-stjornvold-aettu-ad-gera-meira-til-ad-hjalpa-flottafolki>
- Anna Þóra Kristinsdóttir, Guðrún Jónsdóttir og Sóley Stefánsdóttir (ritstjórar). (2018). *Stígamót: Ársskýrsla 2017*. Sótt af <https://www.stigamot.is/static/files/arsskyrsla2017.pdf>
- Anna Þóra Kristinsdóttir og Steinunn Gyðu- og Guðjónsdóttir (ritstjórar). (2019). *Stígamót: Ársskýrsla 2018*. Sótt af https://www.stigamot.is/static/files/arsskyrslur/stigamot_arsskyrsla_2018_vef.pdf
- Anthias, F. (2012). Intersectional what?: Social divisions, intersectionality and levels of analysis. *Ethnicities*, 13(1), 3–19.
- Binder, S. og Tosic, J. (2005). Transformations: Refugees as a particular form of transnational migrations and social transformations: Socioanthropological and gender aspects. *Current Sociology*, 53(4), 607–624.
- Birna Arnbjörnsdóttir (2007). Samfélag málnotenda: Íslendingar, innflytjendur og íslenskan. *Ritið*, 7(1), 63–83.
- Birna Gerður Jónsdóttir, Sigrún Gunnarsdóttir og Ólöf Ásta Ólafsdóttir. (2011). Barneignir erlendra kvenna á Íslandi: Skipulag þjónustu, menningarhæfni og þjónandi forysta. *Stjórnmal og stjórnsýsla*, 2(7), 363–380.
- Bissat, J. G. (2013). Effects of policy changes on Thai migration to Iceland. *International Migration*, 51(2), 46–59.
- Bjarkarhlíð. (2017). *Bjarkarhlíð: Ársskýrsla 2017*. Sótt af https://www.bjarkarhlid.is/s/arsskyrsla2017_bjarkarhlid.pdf
- Bjarkarhlíð. (2018). *Bjarkarhlíð: Ársskýrsla 2018*. Sótt af <https://www.bjarkarhlid.is/s/20190820-Arsskyrsla-2018-lokautgafa-Drifa.pdf>
- Bjarney Friðriksdóttir. (2014). *Greining: Hattorsöræða í ummælakerfum íslenskra netfréttamiðla*. Sótt af https://reykjavik.is/sites/default/files/ymis_skjol/skjol_utgefid_efni/greining_a_hattorsumraedu_a_internetinu.25.01.2016.pdf

- Burdikova, A., Barillé, S., Meckl, M. og Gísladóttir, S. (2018). Underemployment of immigrant women in Iceland: A case study. *Nordicum-Mediterraneum: Icelandic E-Journal of Nordic and Mediterranean Studies*, 13(1), 1–19.
- Burdikova, A., Meckl, M. og Barillé, S. (2018). Icelandic case study: Overcoming the underemployment of immigrant women in Akureyri. Í H. R. Sigurjónsdóttir, M. Wøien og M. Meckl (ritstjórar), *Enhanced labour market opportunities for immigrant women: Case studies from arctic cities* (bls. 11–16). Stokkhólmur: Nordregio.
- Crenshaw, K. W. (1991). Mapping the margins: Intersectionality, identity politics, and violence against women of color. *Stanford Law Review*, 43(6), 1241–1299.
- Daenzer, P. M. (2008). Social protection of refugee women: Paradoxes, tensions and directions. Í M. Hajdukowski-Ahmed, N. Khanlou og H. Moussa (ritstjórar), *Not born a refugee woman: Contesting identities, rethinking practices* (bls. 228–243). New York: Berghahn Books.
- Elín Júlíana Sveinsdóttir. (2012). *Staða, tækifæri og upplifun pólskra kvenna í og eftir atvinnuleysi á Íslandi* (lokaverkefni til MA-gráðu í náms- og starfsráðgjöf við Háskóla Íslands). Sótt af <https://skemman.is/bitstream/1946/13021/1/El%20J%20Sveinsd%20Sveinsd%20B3ttir.pdf>
- Elísabet D. Kristjánsdóttir. (2017). „Við komum til Íslands því þið voruð með fyrsta kvenforsetann“: Um konur sem sótt hafa um alþjóðlega vernd á Íslandi (lokaverkefni til MA-gráðu í mannfræði við Háskóla Íslands). Sótt af <https://skemman.is/bitstream/1946/27132/1/MA-El%20adsabet%20Dr%20bfn%20Kristj%20a1nsd%20b3ttir.pdf/>
- Elsa Arnardóttir og Rúnar Helgi Haraldsson. (2014). *Origin and multiple discrimination*. Ísafjörður: Fjölmenningarsetur.
- Erla Hlín Hjálmarsdóttir, Kristín I. Pálsdóttir og Rannveig Sigurvinsdóttir. (2016). *Saman gegn ofbeldi: Úttekt á samstarfsverkefni Reykjavíkurborgar og lögreglunnar á höfuðborgarsvæðinu gegn heimilisofbeldi*. Reykjavík: RIKK – Rannsóknastofnun í jafnréttisfræðum.
- Eva Harðardóttir og Berglind Rós Magnúsdóttir. (2018). „Að þreifa sig áfram í myrkrinu“: Ríkjandi stefnur og straumar um ungt flóttafólk í íslensku grunn- og framhaldsskólakerfi. *Icelandic Review on Politics & Administration*, 14(3), 183–204.
- Eva Heiða Önnudóttir. (2009). Viðhorf Íslendinga til innflytjenda á Íslandi. *Bifröst Journal of Social Science*, 3, 67–95.
- Flick, U. (2009). *An introduction to qualitative research* (4. útgáfa). London: Sage Publications.
- Fríða Rós Valdirmarsdóttir. (2009). *Líka á Íslandi: Rannsókn á eðli og umfangi mansals*. Sótt af <https://www.raudikrossinn.is/media/deildir/mansalsskyrsla.pdf>
- Fonseca, M. L., McGarrigle, J. og Esteves, A. (2010). *Possibilities and limitations of comparative research on immigrants' housing conditions*. Lissabon: Prominstat Institute of Geography and Spatial Planning.
- Gardiner, B., Mansfield, M., Anderson, I., Holder, J., Louter, D. og Ulmanu, M. (2016, 12. apríl). The dark side of Guardian comments. Sótt af <https://www.theguardian.com/technology/2016/apr/12/the-dark-side-of-guardian-comments>
- Gozdziak, E. M. (2008). Pray god and keep walking: Religion, gender, identity, and refugee women. Í M. Hajdukowski-Ahmed, N. Khanlou og H. Moussa (ritstjórar), *Not born a refugee woman: Contesting identities, rethinking practices* (bls. 180–195). New York: Berghahn Books.
- GRETA. (2019). *Report concerning the implementation of the Council of Europe convention on action against trafficking in human beings by Iceland: Second evaluation round*. Sótt af <https://rm.coe.int/greta-2019-02-fgr-isl-en/16809382d4>

- Guðbjörg Ottósdóttir. (2018). *Húsnæðisaðstæður innflytjenda á höfuðborgarsvæðinu*. Sótt af http://www.rbf.is/sites/www.rbf.is/files/Skyrslur/rannsoknarskyrsla_husnaedisadstaedur_innflytjenda_a_hofudborgarsvaedinu_loka_skyrsla.pdf
- Guðbjört Guðjónsdóttir og Kristín Loftsdóttir. (2009). „Íslendingar þrifa ekki herbergi“: Skörun kyns og uppruna í störfum á hóteli. Í Gunnar Þór Jóhannesson og Helga Björnsdóttir (ritstjórar), *Rannsóknir í félagsvísindum X* (bls. 447–458). Reykjavík: Félags- og mannvísindadeild Háskóla Íslands.
- Guðmundsdóttir, L. S. og Skaptadóttir, U. D. (2017). LGBQ migration: Racialization and (un)belonging in Iceland. *Lambda nordica*, 22(4), 40–65.
- Guðný Gústafsdóttir. (2007). Mansal. *Tímarit Unifem*, 1(17), 40–42.
- Guðrún Helga Sederholm. (2010). *Rannsókn á ofbeldi gegn konum: Þjónusta 11 félagsamtaka*. Reykjavík: Rannsóknarstofnun í barna- og fjölskylduvernd.
- Guðrún Pétursdóttir. (2013). Birtingarmyndir dulinna fordóma og mismunun í garð innflytjenda á Íslandi. *Íslenska þjóðfélagið*, 4, 27–38.
- Gullestad, M. (2005). Normalising racial boundaries. The Norwegian dispute about the term neger. *Social Anthropology* 13(1), 27–46.
- Hagstofa Íslands. (2017). *Innflytjendum heldur áfram að fjölga*. Sótt af <https://hagstofa.is/utgafur/frettasafn/mannfjoldi/mannfjoldi-efir-bakgrunni-2017/>
- Hagstofa Íslands. (2018). *Innflytjendum heldur áfram að fjölga*. Sótt af <https://hagstofa.is/utgafur/frettasafn/mannfjoldi/mannfjoldi-efir-bakgrunni-2018/>
- Hagstofa Íslands (2019a). *Fjöldi starfandi í atvinnugreinum samkvæmt skráum eftir árum, kyni, aldri og bakgrunni 2008–2018*. Sótt af https://px.hagstofa.is/pxis/pxweb/is/Samfelag/Samfelag_vinumarkadur_vinnuafskraargogn/VIN10020.px
- Hagstofa Íslands. (2019b). Félagsvísar: Sérhefti um innflytjendur. *Hagtíðindi* 104(2). Reykjavík: Hagstofa Íslands.
- Hagstofa Íslands. (e.d.-a). *Fjöldi starfandi samkvæmt skráum eftir mánuðum, kyni, aldri og uppruna 2005–2019*. Sótt af https://px.hagstofa.is/pxis/pxweb/is/Samfelag/Samfelag_vinumarkadur_vinnuafskraargogn/VIN10001.px
- Hagstofa Íslands. (e.d.-b). *Hlutfall starfandi, atvinnuleysi og ofmenntun eftir bakgrunni og kyni 2008–2017*. Sótt af https://px.hagstofa.is/pxis/pxweb/is/Samfelag/Samfelag_lifskjor_0_felagsvisar_3_atvinnuvidd/FEL04015.px
- Hagstofa Íslands. (e.d.-c) *Fjöldi starfandi í atvinnugreinum samkvæmt skráum eftir árum, kyni, aldri og bakgrunni 2008–2018*. Sótt af https://px.hagstofa.is/pxis/pxweb/is/Samfelag/Samfelag_vinumarkadur_vinnuafskraargogn/VIN10020.px
- Hagstofa Íslands. (e.d.-d). *Vinnutími og fyrirkomulag vinnunnar eftir bakgrunni og kyni 2008–2017*. Sótt af https://px.hagstofa.is/pxis/pxweb/is/Samfelag/Samfelag_lifskjor_0_felagsvisar_5_viddjafnvaegismilliatvinnuogeinkalifs/FEL04017.px
- Hagstofa Íslands. (e.d.-e). *Ástand húsnæðis og húsnæðiskostnaður eftir bakgrunni og kyni 2008–2016*. Sótt af https://px.hagstofa.is/pxis/pxweb/is/Samfelag/Samfelag_lifskjor_0_felagsvisar_4_husnaedisvidd/FEL04016.px
- Hagstofa Íslands. (e.d.-f). *Brautskráðir nemendur á framhaldsskólastigi og viðbótarstigi eftir bakgrunni, aldursflokki og kyni 1995–2017*. Sótt af https://px.hagstofa.is/pxis/pxweb/is/Samfelag/Samfelag_skolamal_3_framhaldsskolastig_1_fsProf/SKO03202a.px/?rxid=15f172e4-f00f-42b9-afb3-10f3ae282161

- Hagstofa Íslands. (e.d.-g). *Brautskráðir nemendur á háskólastigi og doktorsstigi eftir bakgrunni, aldursflokki og kyni 1995–2017*. Sótt af https://px.hagstofa.is/pxis/pxweb/is/Samfelag/Samfelag_skolamal_4_haskolastig_1_hsProf/SKO04201a.px/?rxid=a6928bc9-0a5f-452d-ab0f-47b24b9202ab
- Hagstofa Íslands. (e.d.-h). *Upplifir vandamál með glæpi í nærumhverfinu eftir bakgrunni og kyni 2008–2016*. Sótt af https://px.hagstofa.is/pxis/pxweb/is/Samfelag/Samfelag_lifskjor_0_felagsvisar_7_oryggisvidd/FEL04019.px
- Hagstofa Íslands. (e.d.-i) *Íbúar fæddir erlendis eftir bakgrunni, kyni og fæðingarlandi 1996–2018*. Sótt af https://px.hagstofa.is/pxis/pxweb/is/lbuar/lbuar_mannfjoldi_3_bakgrunnur_Uppruni/MAN43004.px
- Harrison, M., Law, L. og Phillips, D. (2005). *Migrants, minorities and housing: Exclusion, discrimination and anti-discrimination*. Vín: European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia. Sótt af http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/188-CS-Housing-en.pdf
- Helga Katrín Tryggvadóttir. (2019). Aðgengi hælisleitenda að íslenskum vinnumarkaði. *Íslenska Þjóðfélagið*, 10(2), 113–128.
- Helga Ólafs og Zielińska, M. (2010). „I started to feel worse when I understood more“: Polish immigrants and the Icelandic media. Í Gunnar Þór Jóhannsson og Helga Björnsdóttir (ritstjórar), *Þjóðarspejillinn XI: Rannsóknir í félagsvísindum* (bls. 76–85). Reykjavík: Félagsvísindasvið Háskóla Íslands.
- Hermína Gunnþórsdóttir, Stéphanie Barillé og Markus Meckl. (2017). Nemendur af erlendum uppruna: Reynsla foreldra og kennara af námi og kennslu, *Tímarit um uppeldi og menntun*, 26(1–2), 21–41.
- Hildur Guðmundsdóttir. (2009). *Rannsókn á aðstæðum og upplifun kvenna af erlendum uppruna sem leita í Kvennaathvarfið*. Sótt af [http://www.kvennaathvarf.is/media/alyktanir_umsagnir/Rannsokn_a_PDF_\(2\).pdf](http://www.kvennaathvarf.is/media/alyktanir_umsagnir/Rannsokn_a_PDF_(2).pdf)
- Hildur Guðmundsdóttir. (2012). „Erfitt að vera ein og líka erfitt að vera með honum“: Hvert fara konur af erlendum uppruna eftir dvöl í Kvennaathvarfinu? Hvað segja þær um þjónustuna? Sótt af <https://www.kvennaathvarf.is/wp-content/uploads/2017/01/Erfitt-ad-vera-ein-og-lika-erfitt-ad-vera-med-honum.pdf>
- Innanríkisráðneytið. (2012). *Skýrsla nefndar um málefni útlendinga utan Evrópska efnahagssvæðisins*. Sótt af <https://www.stjornarradid.is/media/innanrikisraduneyti-media/media/frettir-2012/skyrsla-um-malefni-utlendinga-utan-ees.pdf>
- Ísól Björk Karlsdóttir. (2016). „Ég hefði viljað vita“: Mikilvægi samfélagsfræðslu fyrir innflytjendur (lokaverkefni til MA-gráðu í félagsfræði við Háskóla Íslands). Sótt af <https://skemman.is/bitstream/1946/26064/1/%c3%8ds%c3%b3l%20Bj%c3%b6rk%20Karlsd%c3%b3ttir.pdf>
- Júlíusdóttir, M., Skaptadóttir, U. D. og Karlsdóttir, A. (2013). Gendered migration in turbulent times in Iceland. *Norsk Geografisk Tidsskrift – Norwegian Journal of Geography*, 67(5), 266–275.
- Kantor, J. og Twohey, M. (2017, 5. október). Harvey Weinstein paid off sexual harassment accusers for decades. *The New York Times*. Sótt af <https://www.nytimes.com/2017/10/05/us/harvey-weinstein-harassment-allegations.html>
- Kjarninn.is. (2018, 25. janúar). #Metoo áskorun kvenna af erlendum uppruna á íslensku og ensku. Sótt af <https://kjarninn.is/frettir/2018-01-24-metoo-askorun-kvenna-af-erlendum-uppruna-islensku-og-ensku/>
- Kristín Loftsdóttir. (2015). Útlendingar, negrastrákar og hryðjuverkamenn: Kynþáttafordómar í íslenskum samtíma. *Ritið*, 15(1), 157–178.
- Kristín Loftsdóttir. (2018). „Ég elti auðinn til Evrópu“: Sögur af fólki á flóttu, innflytjendum og „ólöglegum“ einstaklingum. *Ritið*, 18(2), 159–184.

- Kristín Loftsdóttir. (2019). „Fenguð þið frí frá Litla-Hrauni?“. Kynþáttahyggja og fordómar í garð fólks frá Litháen í upphafi 21. aldar. *Íslenska Þjóðfélagið*, 10(2), 80–96.
- Kristín Loftsdóttir, Margrét Sigrún Sigurðardóttir og Kári Kristinsson. (2016). „Hún gæti alveg verið múslimi og allt það“: Ráðning fólks af erlendum uppruna til íslenskra fyrirtækja. *Stjórnmal og stjórnsýsla*, 12(2), 393–416.
- Kristín Loftsdóttir og Unnur Dís Skaptadóttir. (2019). Íslenskur vinnumarkaður – erlent starfsfólk. *Íslenska Þjóðfélagið*, 10(2), 2–13. Sótt af <http://www.thjodfelagid.is/index.php/Th/issue/view/22/17>
- Kristjánadóttir, E. S. (2017). Communication modes, Icelandic. In Y. Y. Kim (ritstjóri), *The international encyclopedia of intercultural communication* (bls. 1–8). New York: Wiley & Sons. doi:10.1002/9781118783665.ieicc0136
- Kristjánadóttir, E. S. og Christiansen, T. (2017). „...you have to face the fact that you´re a foreigner“: Immigrants’ lived experience of communication and negotiation position toward their employer in Iceland. *Journal of Intercultural Communication*. 44, 1–17.
- Kvennaathvarfið. (2018). *Ársskýrsla 2018*. Reykjavík: Samtök um Kvennaathvarf. Sótt af <https://www.kvennaathvarf.is/wp-content/uploads/2019/04/%C3%81rssk%C3%BDrsla-2018-4.pdf>
- Lauritsen, K. og Ragnarsdóttir H. (2014). Teachers of immigrant background in Iceland and Norway: Opportunities and challenges. *IJE4D Journal*, 3, 119–136.
- Listerborn, C. (2015). Geographies of the veil: Violent encounters in urban public spaces in Malmö, Sweden. *Social & Cultural Geography*, 16(1), 95–115.
- Loftsdóttir, K. (2011). Negotiating white Icelandic identity: Multiculturalism and colonial identity formations. *Social Identities*, 17(1), 11–25.
- Loftsdóttir, K. (2017). Being „the damned foreigner“: Affective national sentiments and racialization of Lithuanians in Iceland. *Nordic Journal of Migration Research*, 7(2), 70–78.
- Loftsdóttir, K. (2019). *Crisis and coloniality at Europe’s margins: Creating exotic Iceland*. New York: Routledge.
- Lucassen, L. (2018). Peeling an onion: The „refugee crisis“ from a historical perspective. *Ethnic and racial studies*, 41(3), 383–410.
- Mannréttindaskrifstofa Íslands og Kvenréttindafélag Íslands. (2016). *Íslenska skuggaskýrslan fyrir kvennasáttmálann*. Sótt af http://kvenrettindafelag.is/wp-content/uploads/2016/02/skuggaskyrsla_web.pdf
- Margrét Valdimarsdóttir, Guðný Gústafsdóttir, Hrafnhildur Snæfríðar- og Gunnarsdóttir og Guðný Bergþóra Tryggvadóttir. (2019). *Valdbeiting á vinnustað: Rannsókn á algengi og eðli eineltis og áreitni á íslenskum vinnumarkaði*. Reykjavík: Félagsvísindastofnun Háskóla Íslands.
- Markaðs- og miðlarannsóknir. (2017, 23. febrúar). Skiptar skoðanir um hælisleitendur. Sótt af <http://mmr.is/frettir/birtar-nieurstoeeur/606>
- Mattoo, A., Neagu, I. C. og Özden, Ç. (2008). Brain waste?: Educated immigrants in the US labor market. *Journal of Development Economics*, 87(2), 255–269.
- Moors, A. (2009). The Dutch and the face-veil: The politics of discomfort. *Social Anthropology*, 17(4), 393–408.
- Napierała, J. og Wojtyńska, A. (2017). Trapped in migrants’ sectors?: Polish women in the Icelandic labour market. *International Migration*, 55(1), 128–141.

- Ólöf Garðarsdóttir. (2012). *Fólksflutningar til og frá Íslandi 1961–2011 með áherslu á flutninga á samdráttarskeiðum*. Reykjavík: Velferðarráðneytið.
- Ómar Hjalti Sölvason og Markus Hermann Meckl. (2019). *Samfélag án aðgreiningar?: Viðhorf innflytjenda á Íslandi til símenntunar og íslenskunámskeiða*. Akureyri: Háskólinn á Akureyri.
- Ponce, J. (2010). Housing discrimination and minorities in European cities: The Catalan fight to housing act 2007. *International Journal of Law in the Built Environment*, 2(2), 138–156.
- Rannveig Gústafsdóttir. (2018). *Konur af erlendum uppruna á íslenskum vinnumarkaði: Rannsóknarverkefni á vegum Starfsgreinasambands Íslands*. Sótt af http://www.sgs.is/wp-content/uploads/2018/12/SGS_lokaskýrsla_des-2018_vefútgáfa.pdf
- Robinson, D., Reeve, K. og Casey, R. (2007). *The housing pathways of new immigrants*. York, Englandi: Joseph Rowntree Foundation.
- Saman gegn ofbeldi. (2017). *Saman gegn ofbeldi: Tölulegar upplýsingar um útköll/ tilkynningar í Reykjavík vegna heimilisofbeldis 2017*. Sótt af <https://reykjavik.is/tolulegar-upplýsingar-um-utkoll-vegna-heimilisofbeldis-i-reykjavik>
- Saman gegn ofbeldi. (2018). *Saman gegn ofbeldi: Tölulegar upplýsingar um útköll/ tilkynningar í Reykjavík vegna heimilisofbeldis 2018*. Sótt af <https://reykjavik.is/tolulegar-upplýsingar-um-utkoll-vegna-heimilisofbeldis-i-reykjavik>
- Saman gegn ofbeldi. (2019). *Saman gegn ofbeldi: Tölulegar upplýsingar um útköll/ tilkynningar í Reykjavík vegna heimilisofbeldis 2019*. Sótt af <https://reykjavik.is/tolulegar-upplýsingar-um-utkoll-vegna-heimilisofbeldis-i-reykjavik>
- Samtök um kvennaathvarf. (2012). *Ársskýrsla 2011*. Sótt af https://kvennaathvarf.is/wp-content/uploads/2017/01/SUK_2011-tp1.pdf
- Samtök um kvennaathvarf. (2018). *Ársskýrsla 2017*. Sótt af <https://www.kvennaathvarf.is/wp-content/uploads/2019/04/%C3%81rssk%C3%BDrsla-2018-4.pdf>
- Skaptadóttir U.D. (2004). Mobilities and cultural differences: Immigrants' experiences in Iceland. Í Valur Ingimundarsson, Kristín Loftsdóttir og Irma Erlingsdóttir (ritstjórar), *Topographies of globalization* (bls. 133–148). Reykjavík: University of Iceland.
- Skaptadóttir, U. D. (2010). Integration and transnational practices of Filipinos in Iceland. *Emigranter*, 5, 36–45.
- Skaptadóttir, U. D. (2015). Women and men on the move: From the Philippines to Iceland. Í S. T. Faber og H. P. Nielsen (ritstjórar), *Remapping gender, place and mobility* (bls. 143–158). New York: Routledge.
- Skaptadóttir, U. D. og Innes, P. (2017). Immigrant experiences of learning Icelandic and connecting with the speaking community. *Nordic Journal of Migration Research*, 7(1), 20–27.
- Skaptadóttir, U. D. og Loftsdóttir, K. (2009). Cultivating culture?: Images of Iceland, globalization and multicultural society. Í S. Jakobsson (ritstjóri), *Images of the North: Histories – Identities – Ideas*. Studia Imagologica 14, (bls. 205–216). Amsterdam: Rodopi.
- Skaptadóttir, U. D. og Loftsdóttir, K. (2016). The tourist and the migrant worker: Different perceptions of mobility in Iceland. Í D. Rancew-Sikora og U. D. Skaptadóttir (ritstjórar), *Mobility to the edges of Europe: The case of Iceland and Poland* (bls. 17–37). Varsjá: Scholar Publishing House.
- Snæfríður Þóra Egison, Unnur Dís Skaptadóttir og Guðbjörg Ottósdóttir. (2019). Innflytjendafjölskyldur með föltuð börn: Reynsla foreldra. *Tímarit um uppeldi og menntun* 28(1), 1–22.
- Stjórnarráð Íslands. (e.d.). *Fjöldi flóttamanna*. Sótt af <https://www.stjornarradid.is/verkefni/utlendingar/flottafolk/fjoldi-flottamanna/>

- Tharmaseelan, N., Inkson, K. og Carr, S. C. (2010). Migration and career success: Testing a time-sequenced model. *Career Development International*, 15(3), 218–238.
- Thelma Björk Guðmundsdóttir. (2014). *Hvert á ég nú að fara?: Staða kvenna sem ílengjast í Kvænnaathvarfinu* (Lokaverkefni til MA-gráðu í félagsráðgjöf við Háskóla Íslands. Sótt af <https://skemman.is/bitstream/1946/20068/3/Thelma%20Bj%20Gu%20mundsd%20b3ttir.pdf>
- Trililani, C. (2015). *Cultural marginality among Asian women in Iceland: Exploring the dimensions of cross-cultural adaption and participation in social and educational settings* (Lokaverkefni til MA-gráðu á Menntavísindasviði við Háskóla Íslands). Sótt af <https://skemman.is/bitstream/1946/20690/3/CynthiaTrililani-final.pdf>
- Tryggvadóttir, H. K. og Skaptadóttir, U. D. (2018). Borders, boundaries, and exclusion in the Icelandic asylum system. *Refugee*, 34(2), 16–27. Sótt af <https://doi.org/10.7202/1055573ar>
- Unnur Dís Skaptadóttir. (2007). Ólíkar raddir: Afstaða innflytjenda til íslensks máls. *Ritið*, 7(1), 47–63.
- Unnur Dís Skaptadóttir og Ása Guðný Ásgeirsdóttir. (2014). Mótun landamæra og mæra: Upplifanir og ólík staða innflytjenda. Í Helga Ólafs og T. M. Heijstra (ritstjórar), *Rannsóknir í félagsvísindum XV* (bls. 1–8). Reykjavík: Félags- og mannvísindadeild Háskóla Íslands. Sótt af <http://hdl.handle.net/1946/19985>
- Unnur Dís Skaptadóttir og Erla S. Kristjánsdóttir. (2017). „Stundum finnst mér þeir horfa á mig eins og ég sé geimvera“: Upplifun flóttakvenna í litlu bæjarfélagi á Íslandi. *Íslenska þjóðfélagið*, 8(1), 67–80.
- U.S. Department of State. (2019). *Trafficking in Persons Report: June 2019*. Sótt af <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2019/06/2019-Trafficking-in-Persons-Report.pdf>
- Útlendingastofnun. (e.d.-a). *Tölfræði verndarsviðs árið 2016*. Sótt af https://www.utl.is/files/Tlfri_hlismla_2016.pdf
- Útlendingastofnun. (e.d.-b). *Tölfræði verndarsviðs árið 2017*. Sótt af https://www.utl.is/images/t%20C3%B6lfr%20C3%A6%20C3%B0i%202017/Allt_2017/T%20C3%B6lfr%20C3%A6%20C3%B0i_%20C3%A1rsins_2017.pdf
- Útlendingastofnun. (e.d.-c). *Tölfræði verndarsviðs árið 2018*. Sótt af https://www.utl.is/images/2018/H%20C3%A6list%20C3%B6lfr%20C3%A6%20C3%B0i/Allt_%20C3%A1ri%20C3%B0/T%20C3%B6lfr%20C3%A6%20C3%B0i_%20C3%A1rsins_2018.pdf
- Útlendingastofnun. (e.d.-d). *Tölfræði verndarsviðs árið 2019*. Sótt af <http://utl.is/index.php/um-utlendingastofnun/toelfraedhi/toelfraedhi-verndarsvidhs>
- Vala Jónsdóttir, Kristín Erla Harðardóttir og Ragna Benedikta Garðarsdóttir. (2009). *Innflytjendur á Íslandi: Viðhorfskönnun*. Reykjavík: Félagsvísindastofnun Háskóla Íslands.
- Valur Ingimundarson. (2004). Immunizing against the American other: Racism, nationalism, and gender in U.S.: Icelandic military relations during the cold war. *Journal of Cold War Studies*, 6(4), 65–88.
- Vinnuálastofnun. (e.d.) *Vinnuáfl og atvinnuleysi eftir ríkisborgararétti 2000–2017*. Sótt af <https://www.vinnuálastofnun.is/maelabord-og-tolulegar-upplýsingar/tolulegar-upplýsingar>
- Vinnuálastofnun. (2018). *Erlendir ríkisborgarar á íslenskum vinnumarkaði á árunum 2012–2017*. Sótt af <https://vinnuálastofnun.is/media/2003/erlendir-rikisborgarar-2012-2017-endanlegt.pdf>
- WHO. (2017). *Women on the Move: Migration, Care work and Health*. World Health Organization (WHO).
- Women's Refugee Commission. (2016). *Falling through the cracks: Refugee women and girls in Germany and Sweden*. Sótt 22. apríl 2016 af <https://www.womensrefugeecommission.org/gbv/resources/1308-protection-germany-sweden>

- Þorgerður Einarsdóttir. (2011). Kreppur og kerfishrun í ljósi kyngerva og þegnréttar. *Íslenska Þjóðfélagið*, 1(1), 27–48.
- Þóra Christiansen og Erla S. Kristjánsdóttir. (2016). „Veggurinn er alltaf til staðar“: Upplifun háskólamenntaðra innflytjenda af samskiptum og samningsstöðu gagnvart vinnuveitendum. *Íslenska Þjóðfélagið*, 7(1), 5–22.
- Þórunn Kristjánsdóttir. (2017, 5. mars). Flóttamenn þurfa meiri íslenskukennslu. *Morgunblaðið*. Sótt af https://www.mbl.is/frettir/innlent/2017/03/05/flottamenn_thurfa_meiri_islenskukennslu/
- Ævar Þórólfsson og Guðný Bergþóra Tryggvadóttir. (2017). *Þjóðmálakönnun: Könnun á viðhorfum almennings til innflytjenda og fjölmenningsamfélagsins*. Reykjavík: Félagsvísindastofnun Háskóla Íslands.
- Zielińska, M., Kowzan, P. og Ragnarsdóttir, H. (2014). Polish complementary schools in Iceland and England. *Intercultural Education*, 25(5), 405–417.